ÜNİVERSİTELERİMİZİN GELİŞİMİ VE ALMAN BİLİM ADAMLARININ KATKILARI

YUNUS KOBAL

Hacettepe Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü için
Öngördüğü YÜKSEK LİSANS TEZİ Olarak
Hazırlanmıştır.

Ankara
Şubat-1994

Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü'ne

İşbu çalışma, jürimiz tarafından Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nde YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

BAŞKAN : ....

ÜYE : ....

ÜYE : ....

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Üniversitelerimizin gelişmesi ve Alman bilim adamlarının katkılarını araştırdığım bu çalışmayı tez konusu olarak seçmemde, Alman Dili ve Eğitimi Bölümü'nden mezun olmamın önemli rolü olmuştur. Öğrencilik yıllarımda edindiğim bilgilere göre, 1933 Üniversite Reformu'nda ve dolayısıyla üniversitelerimizin bu günkü seviyeye ulaşmasında, Almanya'daki Nazi zulmünden kaçarak ülkemize sığınan bilim adamlarının önemli katkıları olmuştur. Işte bu nedenle; hem ülkemizdeki bilim hayatının (yüksek öğretimin) gelişim sürecini hem de 1933 Üniversite Reformu'nun bu süreç içersindeki yerini, araştırma konusu olarak seçtim.

Tez çalışması üç bölümde incelenmiştir. Milli Kütüphane, T.B.M.M. Kütüphanesi, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi ve Alman Kültür Merkezi Kütüphanesi'nde sürdürülen uğraşılar sonucunda ortaya çıkan bu tez çalışması için müracaat edilen başlıca kaynak türleri şöyle sıralanabilir:

1. Konuyla ilgili çeşitli kitap ve makaleler,
2. Dönemi yaşayan kişilere ait yayınlanmış hatıralar, mektuplar, söylev ve demeçler,
3. Devrin gazete ve dergileri,
4. T.B.M.M. Zabıt Cerideleri.

Çalışmanın hazırlanışı sırasında bilimsel metodlara riayet

edilerek, olaylara yansız ve objektif bir bakış açısıyla yaklaşılmaya dikkat edilmiştir. Bir "Eğitim Tarihi" çalışması niteliğinden ziyade, eğitimin sosyal hayata yansıması ile politikanın eğitime etkisi üzerinde durulmuş ve gelişen olaylar irdelenmiştir.

Bu çalışmayı hazırladığım süre içersinde, başından sonuna dek yardımlarını esirgemeyen ve yararlı uyarıları ile çalışmama yön veren tez danışmanım sayın Prof. Dr. Rifat ÖNSOY'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca kütüphanesini kullanımıma sunan sayın Dr. Temuçin F. ERTAN'a ve tezin yazımı sırasında değerli yardımlarını gördüğüm sayın Sabit DUMAN'a teşekkür ederim.

Yunus KOBAL

Ankara, Şubat 1994

KISALTMALAR

A.A.M.D.: Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi

A.D.K.: Ankara Devlet Konservatuarı

a.g.e.: Adı Geçen Eser

a.g.m.: Adı Geçen Makale

A.S.V.D.: Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri

A.Ü.T.F.: Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi

bkz.: Bakınız

C.D.T.A.: Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi

C.H.F.: Cumhuriyet Halk Fırkası

çev.: Çeviren

D.T.C.F.: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

D.Ü.V.T.Ü.G.: Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişmesi

G.S.A.: Güzel Sanatlar Akademisi

İ.T.Ü.: İstanbul Teknik Üniversitesi

İ.Ü.: İstanbul Üniversitesi

İ.Ü.İ.F.: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi

s.: Sayfa

S.B.F.: Siyasal Bilgiler Fakültesi

S.C.F.: Serbest Cumhuriyet Fırkası

T.B.M.M.: Türkiye Büyük Millet Meclisi

T.C.T.A.: Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi

Y.D.O.: Yabancı Diller Okulu

Y.Z.E.: Yüksek Ziraat Enstitüsü

İÇİNDEKİLER

GIRIŞ

Üniversiteler, bilim ve sanat dallarında öğretim yapan, meslek eğitimi ve lisansüstü programları bulunan ve çeşitli dallarda diploma veren yükseköğretim kurumlarıdır.[1]

Üniversitenin kökeni hakkında değişik görüşler ileri sürülmektedir. Bazılarına göre; Yüksek öğretimin temeli, medreselere dayanmaktadır. İlk medreseler Bağdat'ta, Basra'da, Şam'da, Kahire'de, Kuzey Afrika şehirlerinde ve Endülüs İspanya'sında, özellikle bu son ülkenin Kurtuba, Gırnata, Tuleytula (Toledo) ve İşbilye şehirlerinde açılmıştır.[2] Hatta Avrupa'nın çeşitli toplumlarından bu bilime ilgi duyan din adamları ve papazlar bile bu Ispanya İslam medreselerine giderek orada eğitim görmüş ve döndüklerinde de Avrupa'da benzerlerinin açılmasına önayak olmuşlardır.[3]

Batılı kaynaklara göre, modern üniversitelerin kökeni, Avrupa'nın her yanından gelen öğrencilerin okuyabildiği **studium generale** (genel eğitim kurumu) adlı ortaçağ okullarına dayanmaktadır. İlk **studium**'lar, kilise görevlileri ve keşişlere, katedral ve manastır okullarından daha ileri bir eğitim verme ca-

---

1. Ana Britannica, cilt: 21, İstanbul, 1990, s.470.
2. ÇAĞATAY, Neşet, "Türk Yükseköğretim Tarihine Genel Bakış", Belleten, cilt: LIV, sayı: 211, Ankara, 1991, s.1209.
3. ÇAĞATAY, a.g.m., Belleten, s. 1210.

balarının ürünü olarak ortaya çıkmıştır.[4]

Medreselerde eğitim ve öğretimin, başlangıçtan 12. yüzyıla kadar bilimsel yöntemlerle ve bağımsız olarak yürütüldüğü gözlenirken, Hıristiyan aleminde yüksek öğretimin kilise kontrolünde, dini bilgi vermek ve kilise örgütüne din adamı yetiştirmek amacıyla yapıldığı görülmüştür. Ama bu durum daha sonra türlü nedenlerle tersine dönmüştür. Kiliselerin kurduğu yüksek okullara, din adamı olmayanlar da devam etmişlerdir. Bu din adamı olmayan kişiler arasından, kilise baskısından bunalanlar, belediyelerin ve halkın da yardımıyla laik üniversiteler açmaya başladılar.[5]

Bu yolla açılan laik üniversiteler arasında öncülüğü 12. yüzyılın başlarında kurulan Paris Üniversitesi* yapmış, ardından da İngiltere'de 1133 yılında Oxford, 1209'da Cambridge Üniversitesi, Prag'da 1348 yılında Karlova Üniversitesi, Almanya'da ise 1385'de Heidelberg Üniversitesi, 1665'de de Kiel Üniversitesi

---

4. OYMEN, H. Raşit, <u>Doğulu ve Batılı Yönü ile Eğitim Tarihi</u>, Ankara, 1969, s.97-98; <u>Ana Britannica</u>, a.g.m., s.470.
5. YILDIRIM, Cemal, <u>Bilim Tarihi</u>, İstanbul, 1992[3], s.71; ÇAĞATAY, a.g.m., <u>Belleten</u>, s. 1210.
* Paris Üniversitesinin kuruluş yılı için sağlıklı bir bilgi vermek pek mümkün görünmüyor. Ana Britannica'da (cilt:17, 1989, s.422) bu tarih için "yaklaşık 1170'te" ifadesi kullanılmaktadır. Ancak aynı ansiklopedide (s.273) Oxford Üniversitesinin kuruluşu için "1167'de oluşturulduğu sanılır" ifadesi yer almaktadır. Oysa, gerek bu kaynak (s.273), gerek ÇAĞATAY (s.1210), gerekse YILDIRIM (s.72) Oxford'un Paris Üniversitesini model alarak kurulduğunu doğrulamaktadır. Bu durumda 1167'de kurulan bir üniversite, 1170'te kurulan bir başkasını model alamaz. Paris Üniversitesinin çok daha önceden kurulmuş olması gerekir.

açılmıştır.[6]

Lisans ve lisansüstü öğretim veren ilk modern üniversiteler, 17. yüzyılın sonlarında Almanya'da (Halle Üniversitesi, 1964) kuruldu. O sıralarda Amerika'daki Harvard (1636) ve Yale (1701) okulları **college** statüsündeydi. İlk kruldugunda öğrencilerinin yaş ortalaması 16 olan Harvard'ın ders programı bugünkü orta öğrenim düzeyindeydi. 18. yüzyıl boyunca Amerika'da yüksek öğretim, dinsel cemaatlerden mali destek gören **college**'larla sınırlı kaldı. William and Mary'yi (1693) İngiltere kilisesi, Princeton'u (1746) Presbiteryenler, King's College'ı (bugünkü Columbia) New York'lu Anglikanlar destekliyordu. İçişlerinde büyük ölçüde özerk olan bu **college**'lar yönetim açısından dışardaki kurumlara bağlıydı. Dinsel **college**'ların olmadığı eyaletlerde kurulan yeni eğitim kurumları, daha başlangıçta eyalet üniversiteleri olarak ortaya çıktı. Georgia, Kuzey Carolina, Vermont ve Tennessee Üniversiteleri'nin geçmişi 1800'den önceye dayanır.[7]

Bu gelişim süreci içerisinde dikkati çeken nokta şudur; başlangıçta bilimin gelişmesine uygun zemin hazırlayarak hizmet vermiş olan İslam aleminde zamanla din baskısı artar ve programlardan zor ve yararlı dersler kaldırılırken, Batıda aksine Rönesans, Reformasyon ve matbaanın icadı gibi aydınlanma araçları halkın bilgi düzeyini ve eğitim kalitesini yükseltiyordu.[8]

---

6. ÖYMEN, a.g.e., s.81-82; ÇAGATAY, a.g.m., Belleten, s. 1210.
7. Ana Britannica, a.g.m., s.470.
8. ÇAGATAY, a.g.m., Belleten, s. 1210.

I.BÖLÜM

Türklerde Eğitim

Eğitimin Doğu ve Batı dünyasında dinin etkisinde olduğu erken dönemlerde, Türklerde de aynı durumun yaşandığı görülmektedir. İslam camiasına mensup olan Türkler, eğitim kurumu olarak -diğer İslam ülkelerinde olduğu gibi- medreseyi almışlardır.

10. yüzyılın ortalarına doğru Müslüman olan Karahan hükümdarı Satuk Buğra Han ve kendisinden sonra gelenler ile öteki Müslüman Türk devletlerinin yöneticileri, halifelik merkezi Bağdat'taki Darü'l-ilm kurumlarını örnek alarak Türkistan ve İran'da da yeni okullar açtılar. Amaçları, Müslümanlığı yaymak, eski inançların izlerini silmek ve güçlü din orduları oluşturmaktı.[9]

Bu ilk Türk okullarında fıkıh (İslam Hukuku), tıp, astronomi, matemetik bilimleri okutuluyor, mezunlarına da alim deniyordu. Nişabur hakimi Emir Nasır bin Sebüktekin (1000'e doğru) ilk İslam medresesinin kurucusu olarak bilinmekle beraber, medreselerin asıl gelişimi Büyük Selçuklular döneminde, Vezir Nizamül-

---

9. SAKAOGLU, Necdet, Osmanlı Eğitim Tarihi, İstanbul, 1991, s.16

mülk'ün öncülüğünde başlamıştır. Kuruculuğunu Nizamülmülk'ün yaptığı Nizamiye medreselerinin ilki 1065'te Bağdat'ta öğretime açılmış, bunu Isfahan, Rey, Nişabur, Merv, Belh, Herat, Basra nizamiyeleri izlemiştir. Burslu ve yatılı olan bu medreseler herkese açık, örgün ve parasız kurumlardı. Büyük Selçukluları Eyyubiler, Anadolu Selçukluları, Artuklular ve diğer Türk devletleri de izleyerek kısa sürede pek çok medresenin açılmasına ve yaygınlaşmasına önayak olmuşlardır.[10]

Osmanlılarda ise ilk medresenin açılışı 1330* yılında Orhan Gazi dönemine rastlar.[11] Orhan Gazi daha sonra Bursa'yı da fethedip burada da kiliseden çevirdiği Manastır Medresesi'ni açmıştır (1335).[12] Bu her iki medrese de tipik birer Selçuklu medresesiydi. Buralar yüzyıllar boyu Hıristiyanlığın etkisi altında bulunuyordu ve herşeyden önce bu izlerin silinmesi gerekiyordu. Bu nedenle bu medreselerde pozitif bilimlere ağırlık verilmesine ne gerek, ne de öncelik vardı. Ayrıca her iki medresenin de eski birer manastır olması dikkat çekici bir başka

---

10. SAKAOĞLU, a.g.e., s.16; AKYÜZ, Yahya, Türk Eğitim Tarihi, Ankara, 1989[3], s.53.
* İznik'te açılan bu medresenin açılış tarihi Ana Britannica'da 1331, Sakaoğlu'da 1332 olarak verilmiştir. A. Adnan Adıvar ise Osmanlı Türklerinde İlim adlı eserinde bu tarih için (1332 ? - 1330) olabilir ifadesini kullanmıştır.
11. UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı, Ankara, 1988[3], s.1; KOÇER, Hasan Ali, Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi, İstanbul, 1991[2], s.10; BALTACI, Cahid, XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, İstanbul, 1976, s.15; AKYÜZ, a.g.e., s.71.
12. BALTACI, Cahid, XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, İstanbul, 1976, s.15; AKYÜZ, a.g.e., s.72; UZUNÇARŞILI, a.g.e., s.2.

noktayı oluşturmaktadır.[13]

Edirne'nin 1363'te alınmasından sonra fütühatın Rumeli'de gelişmesi için devlet merkezi buraya nakledilerek gerek Edirne ve gerek işgal olunan şehir ve kasabalarda muhtelif tarihlerde İslam tesisleri yapılmıştır.[14]

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa; Osmanlıların ilk birbuçuk asır içinde yaptırmış oldukları medreseler arasında derece ve sınıf itibariyle en önemliler olarak İznik, Bursa ve Edirne medreseleri göze çarpmaktadır. Kuruluş zamanlarında İznik Medresesi bu beyliğin önde gelen bir medresesiydi. Ancak Bursa'nın alınışından sonra burada yapılan çeşitli medreseler sebebiyle İznik'in önemi ikinci dereceye düşmüştür. Fakat sürekli genişleme özelliği gösteren Osmanlılar Edirne'yi de alarak burayı devlet merkezi yapınca, yapımına II. Murad zamanında 1437 yılında başlanan ve 10 yılda tamamlanan üç şerefli cami yanındaki Büyük Medrese ile Darü'l-hadis o tarihteki Osmanlı topraklarında var olan eğitim kurumlarının üstünde yer aldı.[15]

Osmanlılarda medreselerin gelişme çizgisi devletin büyümesine paralel bir şekilde olmuştur. Fethettikleri her yere medreseler inşa ettiren Osmanlılarda bilimin ve medreselerin

---

13. SAKAOĞLU, a.g.e., s.24.
14. UZUNÇARŞILI, a.g.e., s.2.
15. UZUNÇARŞILI, a.g.e., s.2-3.

ulaştıkları en yüksek nokta, bu devletin "Gelişme Dönemi"ne rastlar. Öyle ki, Türklerde yüksek öğretimin başlangıç tarihi olarak bu dönemin esas alınması düşüncesi çok yaygın bir taraftar bulmuştur.

Gerçekten de Fatih Sultan Mehmed İstanbul'u aldıktan sonra atalarının geleneğine uyarak, buradaki kiliselerden sekizini medreseye çevirterek bu yolda büyük bir hamle başlatmıştır.[16] **Sahn-ı Seman** ya da **Medaris-i Semaniye** adıyla anılan bu medreselerin arkalarına da ayrıca **Tetimme** ismiyle anılan sekiz medrese daha inşa ettiren II. Mehmed'in amacı; **Tetimme** medreselerinde biraz önce bahsettiğimiz büyük medreselerde öğrenim görecek öğrencileri hazırlamaktı.[17] Ayrıca misafirlerin hayvanları için ahırlar, yemek ihtiyacını karşılamak üzere bir imaret ile taamhane, Doğudaki dört medresenin yanında **Darüşşifa** denilen hastahane, Kuran okunması için bir muallimhane, medrese öğrencileri için bir kütüphane ve ders okutmak üzere darüttalim ile iki tane de hamam bu binaları tamamlayarak mükemmel bir tesis* haline getirilmiştir.[18]

Sultan II. Mehmed bu medreselerin ilmiye teşkilatını ve öğ-

---

16. UZUNÇARŞILI, a.g.e., s.5.
17. UZUNÇARŞILI, a.g.e., s.6.
* Fatih Külliyesi olarak anılan bu tesis zaman içinde bazı değişiklikler geçirmesine ve bazı bölümlerinin yok olmasına rağmen, Osmanlı Klasik Dönem mimarlığının hemen öncesindeki en önemli yapı grubu olarak günümüze ulaşmıştır (Ana Britannica, cilt:8, İstanbul, 1988, s.466).
18. UZUNÇARŞILI, a.g.e., s.6.

retim programını Vezir-i azam Mahmud Paşa, Molla Hüsrev ve Ali Kuşçu'ya yaptırmış ve Karamani Mehmed Paşa'ya hazırlattığı kanunnamesinde, ilmiye mensuplarının devlet memurları arasındaki yerini ve görev alanlarını belirtmiştir.[19] Gerek kanunname, gerek Ali (Gelibolulu) ve gerekse Katip Çelebi'nin ifadelerine göre, Fatih'in vücuda getirdiği medrese dereceleri aşağıdan yukarıya doğru şu şekilde sıralanmaktadır:

1- Haşiye-i Tecrid Medreseleri (Yirmili Medreseler)

2- Miftah Medreseleri (Otuzlu Medreseler)

3- Kırklı Medreseler

4- Haric Medreseleri

5- Dahil Medreseleri

6- Sahn-ı Seman Medreseleri

7- Altmışlı Medrese (Ayasofya) [20]

Osmanlı devletinin kuruluşundan (1299) Fatih'in tahta çıkmasına (1451) kadar geçen birbuçuk asırlık sürede, müspet (pozitif) ilimler Osmanlı Türkleri arasında önemli bir yer tutmamış, fakat kelam, mantık, fıkıh, tıpkı Selçuklularda olduğu gibi okutulmuştur. Bu arada müsbet ilimler alanında matematik ve astronomide Kadızade-i Rumî ve tıpta Hacı Paşa anılmaya değer eserler bırakmışlardır. Bununla birlikte, Fatih'in tahta çıkmasıyla birlikte müsbet ilimlerin değilse bile felsefi ve ilmi

---

19. BALTACI, a.g.e., s.46-47.
20. BALTACI, a.g.e., s.47; AKYUZ, a.g.e., s.79.

düşünüş Osmanlı Türklerinde gelişmeye başlamıştır.[21]

Fatih, önce kütüphanesine Grekçe ve Latince bilim kitaplarını toplayıp, sayılı filozofları, bilginleri ve sanatçıları İstanbul'a davet ederek pozitif bilimlerin, felsefenin ve sanatın egemen olduğu bir kültür ve eğitim ortamını hayata geçirmeyi düşünmüştür. Fatih'in böyle bir yöntem izlemesi şu açıdan oldukça önemlidir. Bilinmektedir ki, ülkelerin gelişmişlikleri, onların eğitim ve bilime yaptıkları yatırımlar ile doğru orantılıdır. Eğer bir "süper" ya da "dünya devleti" olmak isteniyorsa, eğitim ve bilim alanında da başı çekmek gerekmektedir. Günümüzde A.B.D., Japonya ve diğer Batılı süperlerin yaptığını Fatih Sultan Mehmed o zaman gerçekleştirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun her türlü gelişiminde bu tutumun önemli etkisi olmuştur. Bunun yanında kendi huzurunda Hıristiyanlığı, Hurufiliği serbest tartışmalara açması; portresini ve insan figürlü resimler yaptırtması; Müslüman olmayan bilginlere de Müslüman ulemaya gösterdiği saygıyı göstermesi; saray kütüphanesini "Batı ile Doğu'nun eşiğinde", bu iki dünyanın kültürlerini buluşturmak amacıyla açması; onun, o çağa uygun laik bir eğitim ve laik insan tipi düşlediğini akla getirmektedir.[22] Bu arada Fatih döneminde yetişen bilim adamları ve onların

---

21. ADIVAR, Adnan A., Osmanlı Türklerinde İlim, İstanbul, 1991[5], s.31; KOÇER, a.g.e., s.11.
22. SAKAOĞLU, a.g.e., s.25.

eserlerinden de kısaca bahsetmek bu dönemdeki bilimsel gelişmeleri yakından tanımak açısından faydalı olacaktır.

Hiç şüphesiz adı Fatih'le birlikte anılan bilim adamlarının başında, matematik ve astronomi alanında büyük isim yapmış olan Alaeddin Ali bin Muhammed Kuşçu gelir. Ali Kuşçu kelam ve filoloji ile ilgili çalışmalar da yapmıştır. Ancak en önemli eserleri matematik ve astronomi alanındadır. Bu alandaki eserlerinden birisi Farsça yazılmış olan **Risale fi'l-hey'e'dir.** Bundan başka yine Farsça yazdığı **Risale fi'l-hisab'ı** Arapçaya çevirerek **Risale-i Muhammediye** adıyla padişaha sunmuştur. En önemli eseri ise Uluğ Bey **Zic'ine** yazdığı şerhtir. Bu şerh, o zaman bilinen yüksek matematikle **Zic'deki** sav başlarının ispatını vermesi bakımından çok önemlidir.[23]

Dönemin matematikçilerinden biri de İstanbul'un ilk kadısı Hızır Bey'in oğlu Yusuf Sinan Paşa'dır. **Tazarruat** adlı eseri ile tanınmaktadır.[24]

Tıp alanında yetişen bilim adamlarından birisi Muhammed bin Hamza Akşemseddin'dir. Onun tanınmış eseri ise **Maddet-ül-hayat** adını taşır.[25] İkinci bir kişi ise Sabuncuoğlu Şerefeddin Ali bin İlyas olup eserinin adı **Cerrahname-i İlhani'dir.**[26] Yine ünlü

---

23. ADIVAR, a.g.e., s.49; Ana Britannica, cilt:1, İstanbul, 1986, s.387.
24. ADIVAR, a.g.e., s.49-50.
25. ADIVAR, a.g.e., s.50.
26. ADIVAR, a.g.e., s.51.

hekimlerden biri de Altıncı-zade'dir. Tarihin dediğine göre, idrar tutulmasını İbni Sina'da okuduğu yolla, bir sonda ile tedavi etmiştir. Bu usulü Türkiye'de birinci defa kullanmış olduğu sanılabilir.[27]

Fatih yüzyılının ünlü bilginlerinden Hoca-zade, filozof, matematikçi, astronom Esirüddin Mufaddal bin Ömer-ül Ebheri'nin eski fizik üzerine yazmış olduğu **Hidayet-Ül-Hikme**'sine, Molla-zade Ahmed bin Muhammed-ül-Harzayanî'nin yazdığı şerhe bir çıkma yazmıştır. Hoca-zade bu eserde eski fiziğin, tabii cisimlerde hareket, sükun ve meyil gibi özelliklerini açıkladıktan, nokta ve çizgi üzerine bazı bilgiler verdikten sonra, ışık ışınlarını ve gökkuşağını ve başka gök olaylarını anlatır.[28]

Fatih Sultan Mehmed döneminde hekimlere, astronomlara ve matematikçilere gösterilen saygı II. Bayezid zamanında da devam etmiş, iyi bir saray eğitimi alan padişah İstanbul'da küçük çapta bir medrese inşa ettirmiştir. Ancak II. Bayezid daha çok Edirne'-de Tunca Irmağı kıyısına yaptırdığı akıl ve ruh hastaları tedavi-sine mahsus tıp merkezi (burada müzikle tedavinin uygulandığı anlatılır) ile ünlüdür. Bu uygulama o zamanki dünya standartlarında çok önemli bir yeniliktir.[29]

---

27. ADIVAR, a.g.e., s.52.
28. ADIVAR, a.g.e., s.53.
29. SAKAOĞLU, a.g.e., s.27.

Kanuni Sultan Süleyman'ın (1520-1566) 1559'da yaptırdığı Süleymaniye Camii ve medreseleriyle Osmanlı eğitim sistemi, ulaşabildiği en yüksek noktaya gelmiştir. Sahn-ı Süleymaniye denen bu yeni kurumda, tıp, tabiiyat (doğal bilimler), riyaziye (matematik), heyet (gökbilim) alanlarında ders programları yer aldığı gibi Kelam (İslam felsefesi) dersinin de düşünürlerin görüşlerinin tartışılması biçiminde yapılması öngörüldü. Havamis-i Süleymaniye (Süleymaniye Beşli Medreseleri) denen beş bölümden biri Darü't-tıb, diğeri de Darü'l-hadis'ti. Bu ikisi birer ihtisas kurumu olmak bakımından "yüksek okul" konumundaydı. O nedenle, Süleymaniye Darü'l-hadis'inde ders okutan müderris, tüm Osmanlı müderrislerinin en kıdemlisi sayılırdı.[30]

Kanuni devrinde Osmanlılar denizcilikte de büyük ve ileri hamleler yapmışlardır. Atlas Okyanusu'ndan Hint Okyanusu'na kadar olan bölgede yapılan seferler neticesinde iki Türk amirali (biri Piri Reis, diğeri Seydi Ali Reis) önemli deniz coğrafya eserleri vermiştir. Bunlardan Piri Reis'e ait olan dünya haritası dünyaca ünlü bir eserdir.[31] Aynı şekilde Piri Reis'e ait bir diğer önemli eser de Kitab-i Bahriye adını taşımaktadır.[32]

Seydi Ali Reis'in en önemli eserinin adı Muhit'tir. Bu eser

---

30. SAKAOGLU, <u>a.g.e.</u>, s.28.
31. ADIVAR, <u>a.g.e.</u>, s.74; <u>Ana Britannica</u>, cilt:17, İstanbul, 1989, s.627.
32. ADIVAR, <u>a.g.e.</u>, s.78; <u>Ana Britannica</u>, cilt:17, İstanbul, 1989, s.627.

sekiz bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde yön bulma, gök dairelerinin, yıldızların aralıklarının ölçülmesi ve yıldızların yükseltilerinin hesabı, ikinci bölümde zaman hesabı, takvim, güneş ve ay yılları, üçüncü bölümde pusula görüntüleri, dördüncü bölümde Hindistan'ın Rüzgaraltı, Rüzgarüstü kıyıları, Hint Deni-zi'ndeki adalar, takımadalar, beşinci bölümde denizcilikte önemli bazı yıldızların doğma ve batmalarıyla adları, altıncı bölümde meşhur limanlarla adaların kutup yıldızına göre yükseltileri, yedinci bölümde astronomiye ait bilgiler ve bazı limanlar arasındaki uzaklıklar, sekizinci bölümde ise rüzgarlar, muson gibi mevsim rüzgarları ve bu rüzgarların, çeşitli takvimlere göre başlangıç tarihleri anlatılmaktadır.[33]

XVI. Yüzyılda da Türkiye'de coğrafya ve kozmoğrafya alanında birçok eser yazılmıştır. Bunların çoğu çeviri ve toplama eserler-den ibarettir. Meselâ Sultan Selim Camii muvakkati Mustafa bin Aliy-ül-Muvakkit'in **Tuhfet-üz-zaman** ve **haridet-ül-evan** adıyla yazdığı mufassal eser, gök kürelerinin ve yıldızların nitelikle-rinden bahsettikten sonra, denizleri, dağları ve yeryüzündeki nehir, su kaynaklarını, başka bir bölümde de yedi iklimi ve bunların meşhur şehirlerini anlatır.[34]

Yine bu devre ait, Mehmed bin Ömer Bayezit bin Aşık tarafından yazılan, **Manazır-ül-avalim** adındaki coğrafya ve

33. ADIVAR, a.g.e., s.86-87; Ana Britannica, cilt:19, İstanbul, 1990, s.284-285.
34. ADIVAR, a.g.e., s.92.

kozmoğrafya üzerine bir kitap ta meşhur olmuştur.[35]

Coğrafya konusundaki eserlerde büyük bir hamle göze çarpmasına rağmen, bu devirde diğer pozitif bilimler alanında büyük ve önemli eserlere rastlanmamaktadır.[36] Mesela Kanuni Süleyman döneminde Nasuh-Ül-Silahi-ül Matrakî (Matrakçı Nasuh) adlı bir zat tarafından **umdet-Ül-hisab** adıyla yazılan bir aritmetik kitabı vardır.[37]

Bu yazardan sonra, Yusuf bin Kemal adında bir yazarın da, cebirden bahsedilen bir aritmetik kitabı vardır.[38] Bundan başka yine matematik alanında Hacı Muhyiddin bin Mehmed bin Havi Atmaca'nın **Mecmuat-Ül-Kavaid fi beyan-i müntahab-il-fevaid** adlı eseri burada sayılabilir.[39]

XVI. Yüzyılın sonlarına doğru ise, aslen Cezayir'li olup, İstanbul'a yerleşen Ali bin Veli bin Hamza el-Magribî'nin yazdığı 512 sayfalık **Tuhfet-Ül-a'dad li zevi'l-rüşd ve'l-sedad** adlı matematik kitabında tam sayı ve kesir işlemleri ile cebir üzerine temel bilgiler bulunmaktadır.[40]

Bu devirde astronomi alanında yazılan eserler arasında

---

35. ADIVAR, a.g.e., s.93.
36. ADIVAR, a.g.e., s.95.
37. ADIVAR, a.g.e., s.96.
38. ADIVAR, a.g.e., s.98.
39. ADIVAR, a.g.e., s.98.
40. ADIVAR, a.g.e., s.98.

Gıyaseddin Cemşid'in yazdığı **Süllem-üs-sema** adlı eserinin Mustafa Zeki tarafından Türkçe çevirisi göze çarpmaktadır. Bir de Ali Kuşçu'nun **Risale fi'l-hey'e** adındaki eserinin, Abdullah bin Perviz tarafından, Mirkat-üs-sema adıyla yapılan çevirisine rastlanmaktadır.[41]

Takyeddin bin Mehmed bin Ahmed adındaki bir astronom (1520-1585) ise, hünkar hocası Meşhur Sadeddin Efendi'ye bir layiha sunarak, artık Uluğ Bey **Zic**'inin yeni rasatlarla düzeltilmesi gerektiğini, çünkü o **Zic**'e göre yapılan hesapların sonuçlarının her zaman doğru çıkmadığını bildirmiş, Sadeddin Efendi de bu öneriyi benimsemiş ve III. Murat'tan yeni bir rasathane kurulması yolunda izin çıkartmıştır.[42] Ancak Hoca Sadeddin ile zamanın şeyhülislamı olan Ahmet Şemseddin Efendi arasındaki düşmanlık yüzünden, şeyhülislamın padişaha; gökleri rasat etmenin uğursuz ve her nerede bu işe teşebbüs edilirse, devletin mahir ve harap olacağı yolunda bir ariza sunması üzerine, inşasına başlanan bu rasathane (tamamlanıp tamamlanmadıığ pek anlaşılamamıştır) Kaptan-ı Derya Kılıç Ali Paşa tarafından bir gecede yerle bir edilmiştir.[43]

Bu devirde yazılmış olan elkimya kitaplarından da kısaca

---

41. ADIVAR, a.g.e., s.99.
42. ADIVAR, a.g.e., s.100.
43. ADIVAR, a.g.e., s.105; Ana Britannica, cilt:20, İstanbul, 1990, s.348.

bahsedilecek olursa; öncelikle Derviş Mustafa Sekakin-i Konstantinî adındaki birinin yazmış olduğu kitapla karşılaşılır. Bu eserde, o zamanki bilinen elkimya usul ve kuralları ve altın yapma usulleri anlatılır.[44] Aynı şekilde İznikli Ali Bey tarafından da **Keşf-Ül-esrar fi hetk-Ül-estar** ve Dürer-Ül-envar fi **esrar-il-ahcar** adlı iki eser yazılmıştır.[45]

Tıp alanında büyük ilerleme olmamakla beraber birkaç önemli eser de bu devirde vücuda getirilmiştir. Bunlardan biri halk için yazılmış olan **Menafi-Ün-nas** adlı kitaptır.[46] Derviş Nidaî'inin yazdığı bu kitaptan başka, yazarı,kopyacısı, kopya tarihi ve yeri belli olmayan **Kamus-Ül-hikmé ve't-tıb** adlı eser de dikkate değer bir çalışmadır.[47] Bu alanda son olarak da Davud bin Ömer-Ül-Antakî adındaki Osmanlı-Arap hekiminden bahsetmek gerekir.Antakî'nin yazmış olduğu **Tezkiret-Ül-elbab** adlı eser, Türkiye ile birlikte bütün Müslüman memleketlerinde meşhur olmuştur. Bu eserde genel tıbbi bilgilerin yanında o zamanlar ulaşılan en yüksek sayıda (1712 tane) ilaçtan bahsedilmesi önemlidir. İkinci önemli eseri olan **En-nüzhet-Ül-mübhice fi teşhiz-Ül-ezhan**'da ise bugün genel patoloji olarak anılan bahisler, felsefi bir yolla anlatılmıştır.[48]

Buraya kadarki bölümde, Türklerin eğitim kurumlarından,

---

44. ADIVAR, a.g.e., s.113.
45. ADIVAR, a.g.e., s.113-114.
46. ADIVAR, a.g.e., s.115.
47. ADIVAR, a.g.e., s.117.
48. ADIVAR, a.g.e., s.118-119.

eğitim geleneklerinden ve bu kurumların gelişmeleriyle birlikte varılan nokta açıklandı. Kısaca özetlenecek olursa, şu bilgiler net olarak ortaya çıkmaktadır: Osmanlılar eğitimlerini, kendilerinden önceki diğer Müslüman Türk devletlerinde olduğu gibi Islami bir kurum olan medreselerde gerçekleştirmiştir. Medreselerde eğitim başlıca dört alanda yürütülürdü: Din ve hukuk (kıraat, tefsir, hadis, fıkıh ve kelam), dil ve edebiyat (Arap ve Fars dilleri, nahiv, sarf, hitabet, şiir, cerh ve tadil, tarih-i edep), felsefe (felsefe ve mantık), temel bilimler (tıp, cerrahi, riyazıye, hesap, hendese, müsellesat, hey'et, tabiıyat).[49]

Kanunnamelerle Osmanlı medreseleri birkaç aşamaya ayrılmıştı. Haşiye-i tecrid ve miftah medreselerinde okuma ve yazma öğretilir, hadis, fıkıh, kelam ve tefsir konusunda önbilgiler verilirdi. Telvih medreselerinde bazı konular biraz daha derinliğine işlenir, iki basamaklı (iptida ve hareket) hariç medreselerinde Buhari şerhi, tefsir, hadis ve fıkıh sorunları ele alınırdı. Sonra sırasıyla gene iptida ve hareket basamaklarına ayrılan ve yüksek düzeyde din bilimlerine geçişin başladığı dahil medreseleri, yüksek öğretim için temel bilgilerin verildiği musıla medreseleri, matematik, astronomi, din bilimleri, ileri düzeyde tıp öğretilen Sahn Medreseleri ve din bilimleri öğreniminde en yüksek aşamayı oluşturan darülhadisler gelirdi.

---

49. Ana Britannica, cilt:15, İstanbul, 1989, s.487; SAKAOĞLU, a.g.e., s.27; AKYÜZ, a.g.e., s.80-82; BALTACI, a.g.e., s.37-42.

Sahn düzeyindeki medreselere girmek isteyenlerin aşağı sınıflarda en az üç yıl okumuş ve temessük (başarı belgesi) almış olmaları gerekirdi. Büyük medreselerin yanındaki darülhadis ve darülkurralar gerçek anlamda yüksek öğrenim veren uzmanlık bölümleriydi. Darüşşifa ve darüttıp da insan ve toplum sağlığına ilişkin konuların okutulduğu önemli eğitim kurumlarıydı. Medreselerin aşamaları, buralarda ders veren müderrisler için de rütbe kabul edilmişti. Buna göre müderrisler 20-25 akçe gündelikli aşağı medrese müderrisliklerinden başlayıp, 100 akçe gündelikli darülhadis müderrisliğine kadar yükselirdi. Medrese öğrencileri de öğrenim basamaklarına göre sırayla çömez, şakird, suhte (softa), danişmend, muid gibi adlar alırdı. Sahn öğrenimini tamamlayanlar icazetname alarak, mülazim (aday) olur, bir sıralamaya göre müderrislik ve kadılıklara atanırdı.[50]

Burada belirtilmesi gereken bir başka kurum da Enderûn Mektebi'dir. Bir yüksekokul niteliğindeki bu mektebin açılış amacı; devletin üst kademelerine yetenekli ve bilgili yöneticiler yetiştirmekti. Öğretim kademesi bakımından yedi bölüme ayrılan Enderûn'da; Türkçe, Arapça, Farsça, Edebiyat, Tarih, İslamî Bilimler, Matematik, Beden Eğitimi ve Sanat (hattatlık, musikî, minyatür vb.) dersleri okutulmaktaydı.[51]

---

50. Ana Britannica, a.g.m., s.487.
51. KOÇER, Hasan Ali, Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi, İstanbul, 1991², s.17; UNAT, Faik Reşit, Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış, Ankara, 1964, s.10; SÖYLER, Ayhan, Atatürk'ün Üniversite Reformu (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara, 1987, s.17.

Osmanlı sarayına 1850'lere kadar 79 Sadrazam, 3 Şeyhülislâm, 36 Kaptan-ı Derya ve sayısız yönetici yetiştiren Enderûn Mektebi bunun yanında bir çok şair, müzisyen ve hattatı da Osmanlı Kültür Tarihine maletmiştir.[52] İlerleyen yıllarda Batılı usule göre eğitim yapan kurumların çoğalmasıyla önemi azalan Enderûn Mektebi 1909 yılında yayınlanan bir kararname ile ömrünü tamamlamıştır.[53]

Medreselerin Bozulması

Buraya kadarki bölümde medreselerin nasıl işlediği ve geliştiği görüldü. Bundan da anlaşılmaktadır ki, bilime çok yüksek derecede değer veren Osmanlı sultanları bunun semeresini kısa sürede alarak, devletlerini bilimsel alanda sözü geçen bir ülke konumuna getirmişlerdir. Ancak bu parlak günler, daha imparatorluğun "genişleme dönemi" bitmeden bozulmaya yüz tutmuştur. Bütün tarihçilerin ve araştırmacıların taşıdıkları ortak düşünceye göre Osmanlı medreselerinde bozulma XVI. yüzyılın sonlarına doğru başlamaktadır.

Daha evvelki tarihlerde müderrislik kanununa aykırı yapılan bazı usulsüzlükler istisna edilecek olursa, bilhassa XVI. asır sonlarına doğru hem müderris kalitesi itibariyle ve hem de tedrisat ve talebe cihetiyle medreseler bozulmaya başlamış ve seneler

---

52. AKYÜZ, a.g.e., s.105; SOYLER, a.g.e., s.18.
53. SOYLER, a.g.e., s.18.

geçtikçe bu bozukluk artmak suretiyle devam etmiştir.[54]

Özellikle, zındıklık iddiasıyla bir meclis tarafından yargılama altına alınan Molla Lütfi hakkında çoğunlukla ve bir fetva ile verilen ölüm kararını Padişah II. Bayezid'in onaylamak zorunda kalması ve bu kararın 1494'te uygulanması, her yönden acıklı bir olay olarak görülür. Medreselerde bu tarihten sonra ilmi hürriyet kalkmış, iltimas ve siyaset karışmaya başlamıştır. Evvelce müderris (profesör), muid (doçent), danişmend (asistan) olabilmek için ehliyet, ilim ve iktidar gerekirken, bu tarihten sonra ilmi yetki arka plana atılarak, iltimas ön plana alınmıştır. Artık müderris olabilmek için, kültür üstünlüğü söz konusu değildir.[55]

Medreselerin bozulmasında düşünceyi geliştirecek olan matematik, kelam ve felsefe gibi aklî ilimlerin terkedilerek bunların yerine tamamen naklî ilimlerin konması birici derecede rol oynamıştır.[56]

Bundan başka medreseler kanununa aykırı olarak müdahaleler sonucu bazı ulema çocuklarına onbeş yaşından önce müderrislik rütbeleri verilmesi, talebelerin para ve rüşvet ile yeterli

---

54. UZUNÇARŞILI, a.g.e., s.67.
55. KOÇER, a.g.e., s.12.
56. UZUNÇARŞILI, a.g.e., s.67.

eğitim görmeden müderris olmaları ve buna karşılık müderris olmayı hakedenlerin, hakettikleri halde iltimaslılar yüzünden görev alamamaları medreselerin bozulmasına etki eden diğer önemli sebeplerdendir.[57]

Böylelikle, bir toplumun yozlaşması için en büyük tehlikelerden birisi Osmanlı eğitim sistemini hızla kuşatmış ve kısa zamanda derin yaralar açmıştır. Kayırma ve rüşvet ile ilmî paye alan bu cahil, sözde müderrisler taşraya kadı olarak atandıklarında görev yerlerine gitmeyip, yerlerine vekil yollamaya başladılar.[58] Tabii ki bu durum eğitim sisteminin yozlaşmasına yol açtığı gibi, diğer yandan Osmanlı hukuk sisteminin de hızla bozulmasına yol açmıştır. Böylesine haksızlıkla kadılık görevine gelen kişinin ne şekilde adalet dağıtacağı, ne kadar adilane olacağı herhalde gayet açık bir şekilde anlaşılabilir.

Eğitim sistemindeki bu bozukluk, yıllar ilerledikçe hızını hiç kesmeden devam etmiştir. Önceleri üstün ve kaliteli bir zümre olan İlmiye sınıfına cehalet hakim olmaya başlamış; imtihan usulü, müderrislerden kaldırılıp, yalnız öğrencilere uygulanmaya başlamıştı. Müderrislik için artık ehliyet ve terakki söz konusu değildi. Müderrisler ne kadar çalışırlarsa çalışsınlar ve ne

---

57. UZUNÇARŞILI, a.g.e., s.67.
58. KOÇER, a.g.e., s.13.

derece büyük ehliyet gösterirlerse göstersinler, yine aynı seviyede kalırlar ve bir derece bile üst makama geçemezlerdi. Bu suretle artık ehliyetle müderris olma kapıları kapanmıştı. Kim daha fazla iltimaslı ise, fazla rüşvet verirse, o ilmî makama geçiriliyordu. İlmî makamlar artık para ile alınıp satılır olmuştu.[59]

Kalitesinin giderek azaldığı ilmiye sınıfı cahil ve haketmeyen kişilerin eline geçince, devlete öncülük etmesi gereken bu kitle tamamen tersi bir işlev yüklenerek, her türlü yeniliğin karşısına çıkmış, zaman zaman gerici ayaklanmalara önayak olmuş ve Batıda bilimsel alanda gerçekleşen her türlü yenilik Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırlarından içeri bu sayede girememiştir.

Medreselilerin her türlü yenileşmeyi dini kurallara uymadığı gerekçesiyle kabul etmediği dönemde, koyu bilgisizlik içindeki halk da medrese çevrelerinden yükselen her söze içtenlikle inanıyordu. Yeniliklere karşı ne gibi gerekçelerle karşı çıkıldığına Osmanlı tarihinin her sayfası örnekler vermektedir. Örneğin, top namlusu fırçasının, domuz kılından yapıldığı için kullanılamayacağına ilişkin fetva yazıldığı gibi, savaşta süngü kullanılması için de şeyhülislamdan fetva alınmıştır.[60]

Medrese çevrelerinin olumsuzlukları bu kadarla da kalmamış-

---

59. KOÇER, a.g.e., s.13.
60. SAKAOĞLU, a.g.e., s.32-33.

tır. 16. yüzyılın sonu 17. yüzyılın başlarında, başarısız softaların, danişmendlerin Anadolu'daki celalî ayaklanmaları içerisinde yer aldıkları, çoğu zaman da taşrada "suhte ayaklanması" denen karışıklıkları çıkardıkları, İstanbul'da ise "talebe-i ulûm" adı altında kapıkulu eylemlerine destekçi oldukları sıkça görülmektedir. İç düzenini ve çalışma disiplinini yitiren medreselerde barınma olanağı bulan çift bozan gençler, kaçkınlar da suhteler ve talebe-i ulûm arasına karışarak kentlerde ve kırsal kesimlerde silahlı eylemlere katılabiliyorlardı. Medreselilerin, onlarla içli dışlı diğer ayaklanmacı, soyguncu grupların olayları 19. yüzyılın başlarına kadar sürmüştür. Kimi müderrisler de açıktan yada el altından bu olayları kışkırtmaktaydılar. Derslere devam etmemeyi, ticaretle uğraşmayı alışkanlık edindiler. Ayda yılda bir kez medreseye uğramayan, ama aylığını alan; buna karşılık görevine gelip te okutacak öğrenci bulamayan müderrisler de vardı.[61]

İşte böylesi bir durum Osmanlı İmparatorluğu'nun "duraklama" ve "gerileme" dönemlerine girmesinin nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Elbette ki bilimsel çalışmaların önündeki bütün engelleri kaldıran ve bu yolda bir hayli yol kateden ve teknolojiye öncülük etmeye başlayan Avrupa'nın yanında Osmanlıların hâlâ top fırçasının kılıyla uğraşıyor olması, askeri alanda da Osmanlı Devleti'nin sürekli güç ve buna bağlı olarak toprak kaybetmesini

---

61. SAKAOĞLU, a.g.e., s.33.

beraberinde getirmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Yenileşme Hareketleri

Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'lılar karşısındaki askeri güç zayıflığı, ilk olarak 1683'teki Viyana Kuşatması'nın bir bozguna dönüşmesiyle ortaya çıkmıştır. Devam eden yıllarda bir de Karlofça Antlaşması'nı (1699) imzalayan Osmanlı İmparatorluğu, artık önlenemez çöküşüne doğru yol almaya başlamıştır. Karlofça Antlaşması Osmanlılarca imzalanan ilk elverişsiz antlaşmadır ve Osmanlıların Avrupa'dan çekilişinin başlangıcını teşkil eder.[62] Karlofça Antlaşması, Osmanlıların yalnızca Avrupa ile ilişkilerinde bir dönüm noktası olmakla kalmayıp, iç çözülme döneminin başlangıcını da belirlemekteydi. Uzun savaş yılları, yüzyıllardır imparatorluğun ayrılmaz parçaları sanılan toprakların yitirilmesi, Osmanlı moralini öylesine çökertmişti ki, pek çok kimse imparatorluğu kurtarma çabasının bile imkansızlığına inanmaktaydı. Osmanlılar ilk kez Avrupa'nın, bu üstünlüğü ne ile sağladığını öğrenmek ve bunu Osmanlı düzenine uydurarak bir reform yapma gereğini duydular. Reformcular şimdi Avrupa'nın geliştirdiği tekniklerin, geleneksel yöntemleri, özellikle ordu

---

62. Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, cilt:1, Yayın Yönetmeni: Robert MANTRAN, Çev.:Server TANİLLİ, İstanbul, 1991, s.304; LEWIS, Bernard, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Çev.: Metin KIRATLI, Ankara, 1988[3], s.46; UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, IV.cilt, 1.bölüm, Ankara, 1978[2], s.1.

düzeni ve silahların yenilenmesiyle, güçlendirme ve koruma yolunda kullanılabileceğini düşünüyorlardı. Böylece gelenekçi reform yeni ile eskinin bir alaşımı olarak kendi başına yararlı olamamışsa da, 19. yüzyılda çağdaş reform biçiminin yolunu açmış oldu. Bu sınırlı değişim bile ancak çok duraksayarak yürüyecek, "yenileşmenin" Osmanlı yapısının tümünü zayıflatacağını ileri süren iddialarla karşılaşacaktı. Bu yüzden 18. yüzyılda reform hareketleri bir dizi iniş çıkışlar gösterir; geçici zaferler genellikle reformcuları felakete götürmüşse de, bunların bıraktıkları izler arkalarından gelenlere model ve deneyim olarak kalabilmiştir.[63]

Batı karşısındaki zaaflarını farketmeye başlayan Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk reform teşebbüsü, 1718-1730 yılları arasında sadrazamlık yapan Damat İbrahim Paşa sayesinde gerçekleştirilmiştir. Damat İbrahim Paşa 1719'da Viyana'ya bir elçilik heyeti, ardından da 1721'de Yirmisekiz Mehmet Sait Efendi'yi yararlı imar ve eğitim araçları konusunda gözlem yapması için Paris'e gönderdi.[64] Bu imar ve eğitim araçlarından biri matbaa idi. Daha 1716'da Rocheford adlı bir Fransız subayı, Osmanlı ordusunda bir yabancı mühendis subaylar kıtasının teşkili için bir taslak sunmuş, fakat bir sonuca ulaşamamıştı. 1720'de

---

63. SHAW, Standford, Osmanlı İmparatorluğu ve Modren Türkiye, cilt:1 Çev.:Mehmet HARMANCI, İstanbul, 1982, s.307.
64. LEWIS, a.g.e., s.46-47; UZUNÇARŞILI, Osmanlı Tarihi, IV.cilt, 1.bölüm, s.170.

Türkçe "Gerçek" adını alan başka bir Fransız dönmesi olan David, İstanbul'da bir itfaiye takımı örgütledi. Gemicilik ve denizcilikte de yenilik isteği duyuldu. Denizcilik daireleri yeniden örgütlendirildi ve gemi yapımında önemli bir değişiklik yapıldı. Üç ambarlı kalyon ilk kez Türk tersanelerinde 1682'de inşa edildi.[65]

1728'de ise, ilk defa Türkler tarafından dinî eserler dışındaki kitapları yani tarih, astronomi, coğrafya, felsefe, matematik ve dille ilgili eserleri basmak üzere bir matbaa kuruldu.[66] Bununla birlikte devlet adamlarının, Avrupa'nın bilimsel yönden ileri olduğunu kabul etmesi ve bu açığı kapatmak üzere, başka bazı yenilik hareketlerini de destekledikleri ve buna önayak oldukları da bilinen bir gerçektir.

Bu yüzyılda hükümet tarafından ele alınan konulardan birisi de eğitim meselesi idi. Esasında ordunun başarısız olması da bir eğitim sorunu idi; bu başarısızlıklar askerin eğitim ve teknik açısından ne kadar yetersiz olduğunu açıkça gösteriyordu. İşte bu sebepten dolayıdır ki, Avrupa'daki benzerleri örnek alınarak 18. yüzyılda bazı yeni okullar açıldı. Bunlardan ilki **Hendesehane**'dir (1734).[67] Hendese; skolastik eğitim döneminde Yunanlar tarafından

65. LEWIS, a.g.e., s.47.
66. KAHYA, Esin, "Onsekiz ve Ondokuzuncu Yüzyıllarad Genel Çizgileriyle Osmanlılarda Bilim", Erdem, cilt:3, sayı:8, Ankara, 1987, s.491; UZUNÇARŞILI, Osmanlı Tarihi, IV.cilt, 1.bölüm, s.160
67. KAHYA, a.g.m., Erdem s.492; ERGIN, Osman, Türkiye Maarif Tarihi, cilt:1-2, İstanbul, 1977, s.309; LEWIS, a.g.e., s.49.

riyaziyeye (matematik) verilen addır ve Doğu'ya da Batı'ya da Araplar aracılığıyla yayılmıştır. Bu okula **Hendesehane** denmesinin altında artık riyazî ilimlerin okutulmasının zorunlu hale geldiğinin anlaşılması gerçeği yatmaktadır.[68] Ancak bu okulun ömrü uzun olmamıştır. Bu tür yeni moda fikirlerin hepsine şiddetle karşı çıkan Yeniçeriler, kendilerinden gizli tutulan bu okulun yerini keşfedip, kapamaya mecbur ettiler.[69]

Modern Eğitim Kuruluşlarının Doğuşu

Hendesehane'nin bir talihsizlik sonucunda kapatılmak zorunda kalınması, devrin yöneticilerindeki yenilik arayışlarını sona erdirememiştir. Özellikle de askeri alanda uğranılan başarısızlıklar, bu tür arayışların öncelikle askeri alanda ağırlık kazanmasına yol açmış ve Batılı usüllere göre düzenlenmiş bir özel askeri okul, eğitim sistemindeki yenileşmeye öncülük etmiştir.

Mühendishane-i Bahri-i Hümayun : Bir anlamda Batılılaşma yolunun açılmasına, bu okulun açılışının etkisi olduğu yaygın bir kanaattır. 1773 yılında açılan bu okul, özellikle deniz kuvvetlerine hizmet vermesi amacıyla devreye sokulmuştur.[70] İlk hocası

---

68. ERGİN, a.g.e., s.309.
69. LEWIS, a.g.e., s.49.
70. KAHYA, a.g.m., Erdem s.493; KOÇER, a.g.e., s.25; ERGİN, a.g.e., s.315.

Cezayirli Seyyid Hasan'dır. Bu zat Arapça ve Türkçeden başka Fransızca, İngilizce ve İtalyanca biliyor, Avrupa'nın önemli kitaplarını ve aletlerini tanıyordu. Daha sonraları donanma kaptanlığına kadar da yükselmiştir.[71]

İlk başlarda eğitimi güçlendirmek amacıyla Fransa'dan istihkam ve kale işlerinden anlayan mühendis ve subaylar getirtilmiş ancak Ruslar ve Avusturyalılar o dönemde müttefik oldukları Fransa'ya müracaat ederek, bunu önlemişlerdir.[72] Fransızlar gittikten sonra, Mühendishanenin başına Kasapbaşızade İbrahim Efendi getirildi. Ve Türkiye riyaziyecilerinden Gelenbevî İsmail, Palabıyık Mehmet ve Bahar Efendiler sırasıyla baş hocalıklara getirildiler.[73]

1792'ye gelindiğinde Kumbarahane ve 1795 yılında da Mühendishane-i Berrii Hümayun yapıldı. Hatta Tıbhane adıyla bir de tıbbiye mektebi inşasına başlandı. Böylelikle Tersane çevresinde toplanmış olan askeri mekteplerin başına 1803'de Kırımlı Abdullah Ramiz Efendi getirildi.[74]

Bu arada okula 1795 yılında bir de inşaat bölümü eklendi. Deniz subayları için harita ve seyrüsefain kursları açıldı. 1805

---

71. ERGİN, a.g.e., s.316.
72. ERGİN, a.g.e., s.317.
73. ERGİN, a.g.e., s.317.
74. ERGİN, a.g.e., s.317.

te İnşaat ve Seyrüsefain şubelerine ayrılan okul 1822'de Mekteb-i Bahriye adını aldı. 1842'deki düzenlemeyle şubeleri dörde, öğretim süresi de yedi yıla (başlangıçta üç sınıflı idi) çıkarıldı. 1846'da adı Mekteb-i Bahriye-i Şahane olarak değiştirildi. 1852'de Heybeliada'daki Bahriye Kışlası'na taşındı. II. Meşrutiyet'in ilanından (1908) hemen sonra ve 1913'te yeniden düzenlendi. 1928'de ise Deniz Lisesi'ne dönüştürüldü.[75]

Mühendishane-i Berri-i Hümayun : 1789'da padişah olan III. Selim tahta geçişinin yedinci yılında 10 Mayıs 1796'da **Mühendishane-i Bahri-i Hümayun**'un deniz kuvvetlerine deniz subayı ve mühendisler yetiştirmesine paralel olarak, Kara Kuvvetleri için de kara, topçu ve istihkâm subayları ve askerî mühendisler yetiştirilmesi amacıyla İstanbul Hasköy'de **Mühendishane-i Berri-i Hümayun**'u kurdu.[76]

Yeni Mühendishaneye ellisi lağımcı yani istihkâm ve otuzu humbaracı yani topçu ocağından olmak üzere toplam seksen öğrenci seçilmişti. Bahriye mektebi öğrencilerinden de bir kısmı burada eğitim görecekti.[77] 1847'de bir nizamname ile adı İstihkâm Mektebi olarak değiştirilen okul, Topçu ve Mimar Mektebi olarak da anılıyordu. İki aşamalı öğretimde idadı sınıflarını harbiye ve

---

75. Ana Britannica, cilt:16, İstanbul, 1989, s.341.
76. KOÇER, a.g.e., s.28; ERGİN, a.g.e., s.326-327; KAHYA, a.g.m., Erdem, s.493.
77. ERGİN, a.g.e., s.327.

mimar sınıfları izliyordu. Dört sınıfı bitirenler "erkân-ı harb" sanı alıyordu. Okulun idadi sınıfları 1865'te Mekteb-i Harbiye (bugün Kara Harp Okulu) bünyesine alındıysa da 1878'de yeniden eski binasına taşındı. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra ise Mekteb-i Harbiye ile birleştirildi. Hasköy'deki binası da topçu subayları için uygulama okuluna dönüştürüldü.[78]

Tıbhane-i Amire ve Cerrahhane-i Ma'mure : Tıbhane-i Amire II. Mahmut zamanında, memleketin hekim ihtiyacını çok iyi bilen hekimbaşı Mustafa Efendi'nin desteğiyle 1827 yılında kuruldu. Bu okul özellikle ordunun hekim ihtiyacını karşılayacaktı. Çünkü ordunun iyi cerrahi bilen hekimlere ihtiyacı vardı. Aynı zamanda 1820'li yılların sonunda başlayan kolera salgınına karşı mücadele edebilecek sağlık elemanlarının yetiştirilmesi amacı da güdülmekteydi. İlk hocaları arasında Abdülhak* Efendi, Sermüneccim Osman Saip Efendi, İstefan Efendi, Bogos Efendi, Ahmet Hilmi, Vasfi ve Hüseyin Hüsnü Efendiler vardı. Bunlardan Abdülhak Molla aynı zamanda okulun nazırı olup, daha sonra Maarif Nazırı olarak da görev yapmıştır.[79]

1831 yılında bu okula ek olarak **Cerrahhane** kurulmuştur. Bu okul kurulurken Paris ve Viyana Tıp Fakülteleri örnek alınmıştır. Bilindiği gibi, devrinde Viyana Tıp Fakültesi öğrenciyi klinik

---

78. Ana Britannica, a.g.m., s.341.
79. KAHYA, a.g.m., Erdem, s.500; KOÇER, a.g.e., s.34.

tatbikat ve araştırmaya yöneltmesi açısından diğer fakültelerden daha ileri durumdaydı. Her ne kadar esas itibariyle Osmanlı İmparatorluğu'nda tıp eğitimi Fransa'nın etkisi altında idiyse de, hatta yeni kurulan tıp fakültesinde dersler Fransızca olarak yürütülüyor ve genellikle yurt dışına gönderilen tıp öğrencileri için Fransa tercih ediliyorsa da, Viyana Tıp Fakültesi'nden bazı uzmanların tıp fakültesindeki hizmetinin de etkisi ile bu okulda, eğitim ve öğretim programının Viyana Tıp Fakültesi'ninkinden etkilendiği görülür.[80]

1836 yılında Tıphane, Galatasaray'a nakledilmiş; bu arada alınan bir kararla Cerrahhane ve Tıphane birleştirilmiş ve bu yeni okulda dersler Fransızca olarak yürütülmüştür. Eleman ihtiyacını karşılamak için Avusturya'dan eleman istenmiş, bunun üzerine Viyana Tıp Fakültesi'nden Dr. Bernard gönderilmiştir. Okul idarecisi Abdullah ve Dr. Bernard'ın ısrarı üzerine, yürütülmekte olan anatomi dersinde disseksiyon yapılmasına izin verilmiştir. Dr. Bernard bilimsel araştırmalarda bulunmuş, Düstur-u Edviye ve İlmi-i Nebâtât adlı iki eser yazmıştır.[81]

Mekteb-i Ulûmî Harbiye : Bu günkü Kara Harp Okulu'nun temelini oluşturan bu okulun temeli, orduda ve devlet örgütünde önemli modernleşme girişimlerinin görüldüğü II. Mahmud döneminde

---

80. KAHYA, a.g.m., Erdem, s.501.
81. KAHYA, a.g.m., Erdem, s.501.

(1908-1939) atıldı. Ahmet Fevzi Paşa'nın Hassa Ordusu'nun yetenekli erlerinden bir bölümünü ayırarak 1831'de Selimiye Kışlası'nda kurduğu Sıbyan Bölükleri, okulun çekirdeğini oluşturdu. Bölükler 1834'te Maçka Kışlası'na taşındı ve II. Mahmud, okulu Mekteb-i Ulûm-i Harbiye adıyla resmen öğretime açtı. Fransız Saint Cyr'in örnek alındığı okul o dönemde dokuz sınıflıydı. İlk sekiz sınıfı ilköğretim düzeyindeydi. Bunlarda başarı göstererek son sınıfta okumaya hak kazananlar matematik, hendese, resim ve harita gibi derslerin yanında hafif ve büyük tahkimat, topçu, piyade ve süvari, talimleri görüyordu.[82]

Okulun açıldığı 1834 yılında Londra'ya beş, ertesi yıl Viyana'ya beş ve bundan sonraki yıl Viyana'ya dört, Paris'e bir, Londra'ya bir, 1838 yılında ise yine Viyana'ya oniki olmak üzere toplam yirmialtı öğrenci gönderilmiştir.[83] Bunun yanında Avrupa'dan öğretmen getirtme yoluna da gidilmiş ve yabancı hocaların derslerinden yararlanılması amacıyla 1840'da programa Fransızca dersi konulmuştur.[84]

1841'de alt sınıflar Mekteb-i Fünun-i İdadiye, yüksek bölümü Mekteb-i Ulûm-i Harbiye olarak yeniden örgütlendi. 1844'te Mekteb-i Ulûm-i Harbiye Pangaltı'daki Tophane-i Amire Hastanesi

---

82. Ana Britannica, cilt:12, İstanbul, 1988, s.558.
83. ERGİN, a.g.e., s.363.
84. ERGİN, a.g.e., s.363.

binasına taşındı. 1847'de ise her iki okul Mekteb-i Harbiye adı altında Pangaltı'da öğretime başladı. Son düzenlemeden sonra ilk mezunlarını 1853'te veren okul, o yıl Taşkışla'ya taşındı. 1858'de Gülhane'de Mekteb-i Tıbbiye'nin bulunduğu binaya, 1862'de Pangaltı'da yanan eski binanın yerine yaptırılan yeni binaya taşındı. 1868'de Avrupa'daki belli başlı askeri okulların programları gözönünde bulundurularak, öğretim süresi üç yıla indirildi. I. Dünya Savaşı sırasında eğitim büyük ölçülerde aksaklığa uğradı ve daha çok talimgahlarda subay yetiştirmesi yoluna gidildi. Mondros Mütarekesi'nden (30 Ekim 1918) sonra öğrencilerin büyük bölümü Anadolu'ya geçti ve 15 Temmuz 1920'de Ankara'da, Abidin Paşa Köşkü'nde açılan Sunuf-ı Muhtelife Zabit Namzetleri Talimgahı, Cumhuriyet'in ilanından sonra yeniden örgütlenen Kara Harp Okulu'nun çekirdeğini oluşturuyordu.[85]

Mızıka-yı Hümayun Mektebi : Osmanlı Ordusu'nu Yeniçerilerin oluşturduğu yıllarda Mehterhane (Mehterhane-i Hakani) adında bir mızıka takımı bulunuyordu.[86] III. Selim döneminde, Nizam-ı Cedid Ordusu için, Mehterhane'deki bazı müzikçilere, o dönemin madeni üflemeli Batı çalgılarını çalması öğretilerek bir bando oluşturulmuştu. Aynı şeyi, Asakir-i Mansure-i Muhammediye için II. Mahmud da yapmıştı. 1826'da Yeniçeri Ocağı'yla birlikte Mehterhane-i Hakani de kapatılınca, var olan bandonun yetersizlı-

85. Ana Britannica, a.g.m., s.558.
86. ERGİN, a.g.e., s.369

ği ortaya çıktı ve eski bandoculardan Vaybelim Ahmed Ağa ile Trampetçi Ahmed Usta yönetiminde Mızıka-yı Hümayun kuruldu. Kısa bir süre sonra topluluğun başına Manguel adında bir Fransız müzikçi getirildi. Manguel'in yönetiminde beklenen gelişme görülmeyince, o dönemde bando müziğinde en ileri Avrupa ülkesi olan İtalya'dan müzikçi Giuseppe Donizetti çağrıldı. Donizetti ilk iş olarak öğrencilere Batı notasını öğretti; İtalya'dan en gelişmiş bando çalgılarını ve bunları öğretmek için öğretmenler getirtti. 19 Nisan 1829'da Rami Kışlası'ndaki bayram töreninde verdiği ilk konseri çok beğenilen topluluk, aynı yılın sonuna doğru Rossini'nin operalarından parçaları kusursuz bir biçimde çalacak düzeye ulaştı.[87]

Türkiye'de Batı müziği eğitim ve öğretimi veren ilk konservatuar sayılması gereken Mızıka-yı Hümayun'da yetişen bandocularla 1881'de Tophane Mızıkası, 1888'de Bahriyê Tersane Mektebi'nin Sıbyan Mızıkası, 1905'te Ertuğrul Mızıkası gibi bando toplulukları kuruldu. İzmir, Bursa, Konya, Selanik, Üsküp gibi kentlerde kurulan bandoların başına Mızıka-yı Hümayun'dan bandocular getirildi. 1824'te Ankara'ya taşınan topluluk, Riyaseticumhur Musiki Heyeti adını aldı. 1933'te üçe ayrıldı; bando Riyaseticumhur Armoni Mızıkası, senfonik orkestra Riyaseticumhur Filarmoni Orkestrası, fasıl heyeti de Riyaseticumhur Fasıl Heyeti adlarını aldı. Riyaseticumhur Fasıl Heyeti kısa bir süre sonra dağıldı.[88]

---

87. <u>Ana Britannica</u>, cilt:16, İstanbul, 1989, s.338.
88. <u>Ana Britannica</u>, a.g.m., s.338.

Mızıka-yı Hümayun'un Türk müzik tarihindeki önemi, Türkiye'de Batı notasının yerleşmesinin sağlandığı ve Türk müzikçilere Batı müziği alanında ilk ciddi bilgilerin verildiği kurum olmasından gelir.

Bu bölümde ele alınması gereken okullardan biri de bugünkü Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin temelini oluşturan **Mekteb-i Mülkiye**'dir. Bu okul memur ve yönetici yetiştirmek amacıyla 1859'da İstanbul'da kurulmuştur.[89] Osmanlı yenileşme hareketinin temel amaçlarından merkez ve taşra yönetim örgütünün yeniden düzenlenmesine hizmet etmesi için kurulan bu okulun ilk öğrencilerini, çeşitli kuruluşlarda çalışan memurlar ve medrese öğrencileri oluşturdular. Eğitim süresi iki yıl olarak düzenlenen okulun birinci sınıfında; Türkçe, tarih, coğrafya, istatistik, ticaret kanunları, senet ve defter tutma usulleri, ikinci sınıfında ise devletler hukuku, idare usulleri, ceza usulü, Osmanlı Devleti Muahedeleri ve ekonomik politika gibi dersler okutuluyordu. 1861 yılında okulu bitiren ilk mezunlar kaymakam olarak tayin edilmeye başlanmıştır.[90]

Bu okulları, eğitim tarihimizde önemli yer tutan Galatasaray

89. ERGİN, a.g.e., s.594; Ana Britannica, cilt:15, İstanbul, 1989, s.527; KODAMAN, Bayram, Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi, Ankara, 1991[2], s.16; SOYLER, a.g.e., s.25; LEWIS, a.g.e., s.179.; KOÇER, a.g.e., s.135.
90. SOYLER, a.g.e., s.25; ERGİN, a.g.e., s.599-601; LEWIS, a.g.e., s.179; Ana Britannica, a.g.e., s.527.

(1868), Darüşşafaka (1873) ile bir çok meslek okullarının kurulması takip etmiştir.

Buraya kadarki bölümde incelenen okulları bugünkü üniversitelerle kıyaslamak elbetteki zordur. Ancak bugünkü üniversitelere bakarak, bu türden öğretim kurumlarını küçümsemek de doğru olmaz. İnsanlığın ve uygarlığın gelişmesi uzun yılları kapsayan bir süreçtir ve bu süreç içinde, incelediğimiz öğretim kurumları belli ölçülerde toplumun gelişmesine hizmet etmiş, hatta pek çoğu bugün hayatta olan üniversitelerimize temel oluşturmuştur. Bu öğretim kurumlarının hedeflerinden sapması, toplumun ihtiyaçlarına cevap veremeyecek hale gelmesi tamamen devrin siyasi gelişmelerinden, daha doğrusu siyasi yozlaşma ve çöküntülerinden kaynaklanmıştır. Daha yükselme devrindeyken bile adam kayırmacılığın Osmanlı İmparatorluğu'nda yer etmesinden diğer kurumların olduğu gibi eğitim kurumlarının da, üzerine düşen payı nasıl aldıkları önceki bölümde görüldü. Devletin tüm kurumlarının bozularak toplumun ihtiyaçlarına cevap veremeyecek duruma gelmesine ise tek başına eğitim sisteminin bozulması sebep olarak gösterilemez. Bir bütün içerisinde her kurum birbirini karşılıklı olarak etkilemiştir. Daha çok ekonomik ve askeri alanda uğranılan başarısızlıklar, devletin işleyişini ağırlıklı olarak zayıflatmıştır. Reform ihtiyacının açık bir şekilde hissedildiği dönemlerde bile alınacak önlemler devletin başındaki kişinin tercihine göre şekillenmiştir. Çoğu zaman da birbirini

takip eden yöneticiler bir öncekinin bıraktığı yerden devam etmeyerek, bu alanda da kesintilere ve hatta geri dönüş çabalarına neden olmuştur. Tabi bu arada devleti yönetenlerin de iktidarlarına ne denli sahip oldukları gözardı edilmemelidir. Osmanlı Sultanlarının çoğu zaman ipleri ellerinden kaçırdıkları bilinen bir gerçektir. Bu yaşanan kaos ise sadece koca bir imparatorluğun çöküşünü hızlandırmıştır. Böyle bir ortamda padişahların zaman zaman bu öğretim kurumlarına tahammül edemedikleri de görülüştür. Takyeddin bin Mehmed bin Ahmed adlı astronomun kurmak istediği rasathanenin Kaptan-ı Derya Klılç Ali Paşa tarafından bir gecede nasıl yıkıldığı buna bir örnektir. 1919 yılında Gülhane'nin başhekimliğine atanan, daha sonra 1933 Üniversite Reformu'ndan sonra İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi dekanı olan Prof. Dr. Tevfik Sağlam da anılarında öğrencisi olduğu Tıbbiye'nin II. Mahmud tarafından tam bir batılı kurum olarak kurulduğunu ve bu okulun o zamanki devlet ortamından ayrı bir havası olduğunu, bu atmosferi nedeniyle II. Abdülhamid'in karşı tavır aldığını bahseder.Abdülhamid'in baskıcı idaresine karşı kuvvetli bir pasif direncin gerçekleştiği bu okulu bu yüzden sevmediği anlatılır.[91] Bir başka örnekte; **Mekteb-i Mülkiye**'nin yine Abdülhamid'in yurdu saran istibdadından etkilenmesi olayıdır. Buna göre ilmî öğretimin yanında teokratik ve mistik bir öğretim de yer almaya başlamış, bu arada iktisat, hukuk ve tarih derslerinden bir takımı kaldırılmış, bir kısmının

---

91. **SAĞLAM**, Tevfik, Nasıl Okudum, İstanbul, 1981², s.40-41.

da ders saati azaltılmış ve bunlardan boşalan saatler din derslerine eklenmiştir.[92] Abdülhamid ise anılarında; yüksek okulların modernleşmesinin ulemanın ifrat derecede muhafazakar olması nedeniyle çok zor olduğundan bahseder.[93]

Ancak burada gözden kaçırılmaması gereken bir nokta daha vardır. Her ne kadar Abdülhamid dönemi; ülke genelinde son dönemlerin en baskıcı dönemi olarak adlandırılırsa da ve bu baskıdan bazı eğitim kurumları olumsuz yönde etkilenmiş olsa bile, Abdülhamid'in eğitime çok önem verdiği ve onun döneminde eğitimin bir sisteme oturtulması çabaları gözardı edilmemelidir.[94] Bu dönemde; 1 Eylül 1869 tarihinde eğitim ve öğretimin temel ilkelerini belirleyen ve 198 maddeden oluşan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin işlerlik kazanmasına gayret edilmiş, ilköğretim kurumlarından devletin ihtiyaç duyduğu alanlarda personel yetiştirmek amacıyla açılan yüksek öğretim kurumlarına kadar pek çok okul hayata geçirilmiştir. Ayrıca özel okulların altın çağını yaşaması da bu döneme rastlar.[95]

---

92. KOÇER, a.g.e., s.137.
93. Sultan Abdülhamit, Siyasi Hatıratım, İstanbul, 1987[5], s.190.
94. KOÇER, a.g.e., s.99; SOYLER, a.g.e., s.26.
95. KOÇER, a.g.e., s.99; SOYLER, a.g.e., s.27-28; TEKELİ, İlhan, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim Sistemindeki Değişmeler", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, Cilt:2, İstanbul, 1985, s.470-471; TEKELİ, İlhan, "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, cilt:3, İstanbul, s.657.

Böylelikle, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yüksek öğretimin kaynakları ve gelişimi incelenmiş oldu. Sonuç olarak, şunları söylemek mümkündür; Osmanlı İmparatorluğu özellikle genişleme devrinde, bilime önem veren yöneticileri sayesinde bilimsel alanda diğer devletlerin önünde yer almasını bilmiş, ancak bir süre sonra eğitim sistemi yozlaşmaya başlamış ve eğitim kurumlarının her türlü yeniliğe karşı duruşları nedeniyle de devlet günden güne zayıflamıştır. İlerleyen yıllarda çöküşü önleyebilmek amacıyla birtakım yeniliklere girişilmiş, ekonomik, askeri ve bilimsel alanda gerisine düşüldüğü Batı'dan modeller alınarak mesafe kaydedilmeye çalışılmış, ancak bütün bu gayretlere rağmen iç ve dış dinamiklerin olumsuz işleyişi karşısında çöküşten kurtulunamamıştır. Bununla birlikte, 1845 yılında toplanan Meclis-i Maarif-i Muvakkat (Geçici Maarif Meclisi) Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne miras kalacak yegane üniversite olan **Darülfünun**'un inşasına karar vermiştir. II. Bölümde bu konu ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

II.BÖLÜM

DARÜLFÜNUN

Osmanlı İmparatorluğu'nun yenileşme hareketleri içinde önemli bir yer tutan Tanzimat Devri, askerlikten hukuğa, maliyeden eğitime kadar hemen her alanda yeni düzenlemelerin yapıldığı bir dönemdir. Bu bölümde incelenecek olan Darülfünun da düşünce olarak bu dönemde hayat bulmuştur. Ancak ilk Darülfünun'un açılışı, açılmasına karar verilişinden 18 yıl sonra 1863 yılında gerçekleştirilebilmiştir.[96]

Aslında Darülfünun adı ile birlikte bile Osmanlı İmparatorluğu'ndaki değişim ve yenilik isteklerinin bir ürünü olarak kabul edilebilir. "Fenler evi" anlamına gelen Darülfünun adı, artık taassup ve cehaletin hakim olduğu medreselerin yerine, gözlem ve deneye dayalı bilimlerin geçeceğinin bir müjdecisi olmuştur.[97] Ayrıca medreselerin vakıflara bağlı olduğu Osmanlı İmparatorluğu'nda, Darülfünun'un devlet eliyle açılması ve Maarif Nezareti'ne bağlanması da olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmelidir.

---

96. **ÖKLEM**, Necdet, Atatürk Döneminde Darülfünun Reformu, İzmir, 1973, s.22; **SİLER**, Abdurrahman, Türk Yüksek Öğretiminde Darülfünun (yayınlanmamış doktora tezi), Ankara, 1992, s.20; **DÖLEN**, Emre, "Darülfünun", T.C.T.A., s.476; **BİLSEL**, Cemil, İstanbul Üniversitesi Tarihi, İstanbul, 1943, s.13, **ERGİN**, a.g.e., s.550.
97. **SİLER**, a.g.e., s.16.

Birinci Darülfünun (1863-1865)

Daha önce de belirtildiği gibi, Mart 1845'te ulema, asker ve bürokratlardan oluşan Geçici Maarif Meclisi'nin aldığı bir kararın hayata geçirilmesi 18 yıla malolmuştur. Aslında derslerin başladığı 1863 yılında Darülfünun'un inşası henüz tamamlanmamış, binanın tam olarak tamamlandığı 1865 yılında ise okul kapatılmak zorunda kalmıştır. Binanın yapımı görevi, 1837'de Rus elçilik binasını yapmak üzere İstanbul'a gelen İtalyan mimar G.T. Fosati'ye verilmişti. Binanın yeri Ayasofya'nın tam karşısında, Marmara'ya bakan geniş bir arsa idi.[98] Ölünceye kadar kendisine her ay 100 altın lira aylık ödenen Fosati, binayı okul olarak hizmete sokmayı bir türlü başaramamıştır. Devlete oldukça pahalıya malolan bu durumu Cemil Birsel kitabında şu sözlerle ifade etmiştir; "Süleymaniye'yi yapan milletin üniversitesini yaptıracak mimarı Avrupa'dan getirtmesi hazindir."[99]

1863 yılında okulun inşası daha tamamlanmadığı halde, Sadrazam Keçecizade Fuat Paşa'nın emriyle sağlam ve tamamlanmış olan odalar kullanılmak suretiyle dersler başlamış oldu. 14 Ocak 1863 tarihinde açılan okulda ilk dersi Derviş Paşa, fizik konusunda verdi. 300 kadar dinleyicinin önünde yapılan elektirik deneyleri hayret ve şaşkınlıkla karşılandı. İlerleyen günlerde bu dersleri

98. SİLER, a.g.e., s.22; ERGİN, a.g.e., s.546.
99. BİLSEL, a.g.e., s.12.

izlemeye gelenlerin sayısı artarak, 400-500'e ulaşmıştır.[100] Devrin tanınmış, bilgili kişilerinin verdiği derslerle eğitimin sürdürüldüğü Darülfünun'da; Ahmet Vefik Efendi tarih, Hekim Salih Efendi biyoloji, Mehmet Cevdet Efendi coğrafya, Müneccimbaşı Osman Saib Efendi heyet derslerine giriyordu. Daha sonra hikmet ve riyaziyat konuları da işlendi.[101]

Bunun yanında derslerin yürütülmesi için gerekli olan "kimyahane", "nümunehane" ve kütüphanenin kurulması için çalışmalar yapılmış ve sonuçta gerekli âlet ve nümuneler ile bir kişinin hediye ettiği çeşitli dillerde yazılmış 4000 cilt kitap kütüphaneye konarak başarı sağlanmıştır.[102]

Darülfünun'un işleyişini bu şekilde sürdürürken iki yılını dahi tamamlamadan, yerli yersiz eleştirilere maruz kalmaya başlamış, cahil kesimin boy hedefi haline gelmişti. Gittikçe artan saldırılar üzerine Darülfünun'un kendi binasından Divan yolundaki ahşap bir konağa taşındı. Ancak bu konağın yanmasıyla birlikte Darülfünun zorunlu bir tatile girmek zorunda kaldı.[103]

Birinci Darülfünun'un bir değerlendirmesi yapılacak olursa,

---

100. **SİLER**, a.g.e., s.23; **ÖKLEM**, a.g.e., s.22; **BİLSEL**, a.g.e., s.13.
101. **ÖKLEM**, a.g.e., s.22; **BİLSEL**, a.g.e., s.13.
102. **SİLER**, a.g.e., s.24; **AYAS**, Nevzad, Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi, Ankara, 1948, s.265.
103. **ÖKLEM**, a.g.e., s.23; **BİLSEL**, a.g.e., s.13; **ERGİN**, a.g.e., s.553.

şunlar göze çarpar;öncelikle öğretim üyesi yetersiz ve gelen öğrencilerin nitelikleri düşük düzeylerdeydi. Bunun yanında öğrencilerden çoğunun aynı zamanda memur oluşları, derslere düzenli gelmelerine de engel teşkil ediyordu.[104] Ancak bunun yanında, her türlü olumsuzluğa rağmen burada okutulan dersler mülki öğretim alanında yüksek öğretime ve Darülfünun'a doğru atılan ilk adımlar olarak değerlendirilebilir.[105] Aynı şekilde, bu derslerin pozitif bilimlerin ülkemizde başlaması ve yayılması açısından önemli bir yer tuttuğu da söylenebilir.[106] Çoğunluğu Fransızca olmak üzere, çeşitli yabancı dillerde olan 4000 kitaplık bir kütüphanenin yanında, zamanına göre mükemmel denebilecek bir fizik ve kimya laboratuvarının bulunması, birinci Darülfünun'un olumlu yanlarını oluşturur.[107] Sonuç olarak; bu kurum modern anlamda bir üniversite olarak kabul edilemezse de, gelişmeye açık bir çekirdek görevini üstlendiği açıktır.[108]

Darülfünunu Osmanî (1870-1873)

Birinci Darülfünun'un kapanmasının ardından yenilik arayışları sona ermemiştir. Osmanlı eğitim sisteminin medreseler-

---

104. BİLSEL, a.g.e., s.13; OKLEM, a.g.e., s.22.
105. AYAS, a.g.e., s.265.
106. ARTEL, Tarık, "Tanzimattan Cumhuriyete Kadar Türkiye'de Kimya Tedrisatının Geçirdiği Safhalara Dair Notlar", Tanzimat, İstanbul, 1940, s.491-510.
107. KOÇER, a.g.e., s.75.
108. OKLEM, a.g.e., s.22.

le bir yere varamayacağını gören yöneticiler arayışlarını sürdürmüşler ve bunun neticesinde 1869 yılında Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'ni hazırlamışlardır. Bu nizamnamenin esası, ileri Avrupa ülkelerindeki genel eğitim kurumlarını almak ve buralarda yürütülen eğitim program ve prensiplerini Türkiye'ye de yerleştirme amacına yönelikti.[109] Bu Nizamnamenin 79-129. maddeleri üniversiteden bahseder.[110] Buna göre kurulacak üniversitede Edebiyat, Hukuk ve Fen Fakülteleri bulunacaktı.[111]

Darülfünunu Osmanî 1870 Şubatında törenle açıldı. Açılış törenine Maarif Nazırı Saffet Paşa, Maarif Meclisi Başkanı Münif Efendi, Darülfünun'un direktörlüğüne atanan Tahsin Efendi ve Fransızca olarak da Rum Lisesinde öğretmen ve Maarif Meclisi Üyesi olan Jean Aristokles Efendi ve nihayet Arapça olarak Cemalettin (Afgani) Efendi nutuklarını okudular.[112]

Medreseden yetişme olduğu halde kendi gayretiyle Fransızca öğrenen, sonra Hariciyeye giren, altı kez Dışişleri Bakanlığı yapan Saffet Paşa (1814-1883), açılış töreninde söylediği nutukta şaşılacak bir öngörüşlülükle, "bugün bilimlerin ve keşiflerin

---

109. **KARAL**, Enver Ziya, Osmanlı Tarihi, cilt:VIII, Ankara, 1988[3], s.376.
110. **BİLSEL**, a.g.e., s.14.
111. **BERKES**, Niyazi, Türkiye'de Çağdaşlaşma, İstanbul, 1979, s.233; **BİLSEL**, a.g.e., s.14; **ÖKLEM**, a.g.e., s.24; **SİLER**, a.g.e., s.31.
112. **BERKES**, a.g.e., s.233.

ürünü olarak bize o denli hayret verici gözüken buluşların gelecekte günlük bilinen şeyler haline geleceğini; sayısız düşüncelerin gerçekleşeceğini", "daha şimdiden görülen başlangıçların bize insan aklının daha neler yapmaya yetenekli olduğunu gösterdiğini", "Osmanlı tarihinin ilk iki yüz yılındaki bilim ve fen adamlarına gösterilen himaye, saygı ve teşvik iki yüz yıl daha sürmüş olsaydı; Avrupa'nın uygar uluslarıyla ilişki kurulmuş, bu ulusların ilerleme hızı ile başbaşa gidilmiş olsaydı, bugünün Türkiye'sinin bu durumda olmayacağını" anlatıyordu. Başarısızlıkların baş nedeni "uygar uluslardan ayrı kalmak"dı. "Akla dayanan bilimlerin ilerlemesi fikir alışverişi ile, bilimlerde çalışanlar arasında tartışmalarla" oluyordu. "Avrupa'nın uygar ulusları, bugünkü ilerleme seviyelerine böyle erişmişlerdir." Darülfünun işte bu düşüncelerle kurulmaktadır.[113]

Darülfünunu Osmanî'ye kayıt olmak üzere binden fazla öğrenci müracat etmiş, bunun üzerine bir giriş sınavı düzenlenmiş ve başarılı olan 450'si kabul edilmiştir. Ancak bu öğrencilerin çoğunluğunu yine medrese öğrencileri oluşturduğundan, üç aylarda (recep, şaban, ramazan) "cer" için memlekete dağılmışlardır. Bunun üzerine açılış bayram sonrasına ertelenmiş, ancak hocalar tayin edilmiş bulunduğundan ramazan ayında halka açık gece dersleri düzenlenmiştir.[114] Fakat bu gece derslerinden birinde

113. BERKES, a.g.e., s.233-234.
114. BİLSEL, a.g.e., s.15-17; DÖLEN, a.g.m., T.C.T.A., s.476.

Cemaleddin Afgani'nin "Nübüvvet (Peygamberlik) bir sanattır." demesi üzerine halk büyük bir tepki göstermiş ve Cemaleddin Efendi yurt dışına gönderilmiştir.[115] Bütün kaynakların doğruladığı bu olaydan başka yine bir başka olay da Darülfünun'a olan düşmanlığı iyice beslemiştir; fizik dersinde Hoca Tahsin Efendi'nin canlıların havasız yaşayamayacağını kanıtlamak üzere bir fanusun içinde bir güvercini havasız bırakarak öldürmesi yine büyük tepkilere yol açmış ve Hoca Tahsin Efendi de dinsizlikle suçlanmıştır.[116]

Her ne kadar bu olaylar daha Darülfünun'un başlangıcında olmuşsa da, belki Darülfünun'un kapatılmasının doğrudan sebebi olmamıştır. Ancak kapanışa doğru giden süreci başlatmış olabilir. Darülfünun'un kapatılmasında şüphesiz başka etkenler de rol oynamıştır. Bilsel, kitabında bu olayların hemen başlangıçta gerçekleştiğini ve kapanışta bu olaylardan çok daha genel anlamda bilgisizlik ve taasubun rol oynadığını ifade eder.[117] Fahir Yeniçay, hatanın daha çok pedagojik olduğunu belirterek görüşünü, başından değil de sonundan başlanan işlerin daima başarısız kalacağı şeklinde açıklar.[118] Buna göre ilk Darülfünunlar, toplu-

---

115. **İHSANOĞLU**, Ekmeleddin, "Darülfünun Tarihçesine Giriş", <u>Belleten</u>, cilt:LIV, sayı:210, s.728; **KOÇER**, <u>a.g.e.</u>, s.110.
116. **SOYLER**, <u>a.g.e.</u>, s.33; **KOÇER**, <u>a.g.e.</u>, s.107; **SİLER**, <u>a.g.e.</u>, s.42.
117. **BİLSEL**, <u>a.g.e.</u>, s.20.
118. **YENİÇAY**, Fahir, "İstanbul Üniversitesi'nde Fiziğin Gelişmesi", <u>İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde Çeşitli Fen Bilimi Dallarının Cumhuriyet Dönemindeki Gelişmesi ve Milletlerarası Bilime Katkısı</u>, İstanbul, 1982, s.36-53.

mun ihtiyacı yahut baskısı sonucu değil, açık fikirli bazı devlet adamlarının çabaları ile kurulmuşlardır. Ancak Tanzimatçı devlet adamları, ortada henüz liseler yok iken, işe Darülfünun'la başlayarak, başarısızlığı peşinen kabul etmişlerdir. Ekmeleddin İhsanoğlu'na göre de Darülfünun öğrencilerin ve öğretim kadrosunun yetersizliği nedeniyle kapanmıştır. Bunun yanında mali imkânsızlıklar da bu sonuca etki etmiştir.[119]

Darülfünunu Sultanî (1874-1881)

İkinci Darülfünun girişiminin de başarısızlıkla sonuçlanması, ülkenin bir üniversiteye mutlak suretle ihtiyacı olduğu inancındaki Maarif Nazırı Saffet Paşa'yı yıldırmadı. Darülfünun'u, softa muhitinden uzak ve yabancı unsurlarla açma düşüncesindeki Saffet Paşa, kısa bir süre sonra harekete geçti; Darülfünun, medresenin etkisinden uzak olan Galatasaray Lisesi'nde Hıristiyan müdür Sava Paşa ile çoğu Hıristiyan ve Avrupalı muallimlerin eliyle kurulacak ve geliştirilecekti. Bu Üniversitede herşey Avrupa tarzı olacaktı ve fakülteleri de Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'ne uygun biçimde düzenlenecekti.[120] Derslerin bir kısmı Fransızca okutulacak ve öğretim üyeleri de mümkün olduğu kadar Fransız profesörlerden seçilecekti. Mali açıdan devlete yük olmayacak, giderleri Galatasaray Lisesi'nin

119. İHSANOĞLU, a.g.m., s.736.
120. ERGİN, a.g.e., s.697-698; SİLER, a.g.e., s.45.

ödenek ve gelirleri ile karşılanacaktı. İsteyen öğrenciler Galatasaray Lisesi'nde olduğu gibi, belli bir ücret karşılığında yatılı olarak da kalabileceklerdi.[121]

Tahsilini Avrupa'da yapmış olan Sava Paşa kendisine verilen görev üzerine derhal harekete geçti. O sıralar Gülhane Kışlası'nda bulunan Galatasaray Lisesi'nin Beyoğlu'na taşınmasını sağlayarak, orada Darülfünun Edebiyat, Hukuk ve Turuk-u-maabir (fen) Şubelerini açtı (1874).[122] Bununla birlikte çeşitli bilim dalları için gerekli araç ve gerecin Avrupa'dan getirtilmesi yoluna gidildi ve ayrıca bir kimyahane, bir müze ve büyük bir kütüphane kurulması sağlandı.[123]

Bütün gelişmelere rağmen Darülfünunu Sultani daha çok yüksek okul düzeyinde kalmış ve hatta Galatasaray Lisesi'nin yüksek bölümü olarak adlandırılmıştır.[124] 1881 yılında Hukuk Mektebi ile mühendislik bölümleri Darülfünunu Sultani'den ayrıldı. Bundan sonra bir süre daha öğretimi sürdüren Edebiyat Mektebi de kapanınca Darülfünun üçüncü kez tarihe karıştı.

Darülfünunu Sultani'nin kapatılma nedenleri ise şu şekilde

---

121. UNAT, Faik Reşit, Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış, Ankara, 1964, s.51-52.
122. BİLSEL, a.g.e., s.21.
123. SİLER, a.g.e., s.47.
124. BİLSEL, a.g.e., s.54; OKLEM, a.g.e., s.25; ERGİN, a.g.e., s.700; SİLER, a.g.e., s.57.

sıralanabilir: 1877- 1878 Osmanlı-Rus harbi neticesinde Osmanlı bütçesinin çok zayıf düşmesi, Sultan Abdülhamid döneminin siyasi şartları[125], derslerin Fransızca okutulması, yerinin Beyoğlu'nda olması ve ilgisizlik.[126]

Darülfünunu Şahane (1900-1908)

Darülfünun teşebbüslerinden üçüncüsü de yürütülemeyeceğince, diğer örneklerde olduğu gibi şartların yeniden olgunlaşması beklendi. Bu süre 9 yıl sürmüş ve Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkışının 25. yıl dönümünde Darülfünunu Şahane adı altında yeni bir okul açılmıştır.[127] 27 maddelik bir nizamnameye sahip olan Darülfünunu Şahane, nizamnamenin 2. maddesi uyarınca Ulum-ı Aliye-i Diniye, Ulum-ı Riyaziye ve Tabiiye ile Edebiyat Şubelerine ayrılıyordu. Mevcut olan Hukuk Mektebi ile Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye de Darülfünunu Şahane'nin 4. ve 5. şubeleri sayılıyordu.[128]

Bu yeni hali ile Darülfünunu Şahane, araştırmacıların üzerinde ortak bir görüş sağlayamadığı bir kurum olmuştur. Ergin, Bilsel, Reşit Galip, İ.H. Baltacıoğlu gibi uzmanlar, bu kurumun

---

125. SİLER, a.g.e., s.57.
126. UNAT, a.g.e., s.75.
127. ÖKLEM, a.g.e., s.25; BİLSEL, a.g.e., s.23; SİLER, a.g.e., s.70; İHSANOĞLU, a.g.m., s.734.
128. SİLER, a.g.e., s.70.

öncekilere göre ileri düzeyde olmasına rağmen üniversite olarak kabul edilemeyeceğini, daha çok bir yüksek okul sayılabileceğini belirtirken, Widmann, Dölen, Koçer, Eyice gibi araştırmacılar da bu girişimin üniversitenin çekirdeğini oluşturduğunu ve bununla birlikte üniversitenin kök salmaya başladığı düşüncesi hakimdir. Shaw, Lewis ve Davison gibi araştırmacılar ise Darülfünunu Şahane ile Türkiye'nin İslam dünyasındaki ilk modern ve milli üniversiteye kavuştuğunu kesin bir dille belirtmektedirler. Darülfünunu Şahane II. Meşrutiyet'in ilanından sonra 21 Ağustos 1909'da Vezneciler'deki Zeynep Hanım Konağı'na taşınarak, geri kalan yaşamını Darülfünunu Osmanî (İstanbul Darülfünunu) adıyla tamamlamıştır.

İstanbul Darülfünunu

Diğer adı Darülfünunu Osmanî olan bu okul 5 şube olarak kuruldu; Ulum-ı Şeriye, Ulum-ı Hukukiye, Ulum-ı Tıbbiye, Fünun ve Ulum-ı Edebiye, İstanbul'daki Eczacı ve Dişçi mektepleri Ulum-ı Tıbbiye Şubesi'ne, vilayetlerdeki tıbbiye ve hukuk mektepleri de doğrudan Darülfünun'a bağlandı. 12 Nisan 1912'de çıkarılan bir nizamnameyle şubeler fakülte adını aldı. Şam Tıbbiye Mektebi Tıp Fakültesi'ne bağlanırken, Haydarpaşa'daki Tıp Fakültesi de Darülfünun kapsamına alındı.[129] 1919 yılında Darülfünun nizamnamesi yeniden yapılarak, ilmi muhtariyet kazandırıldı. Darülfünun İdaresi de bütün profesörlerce seçilip Maarif Nezareti'nce tayin

---

129. Ana Britannica, cilt:6, İstanbul, 1986-1987, s.620.

olunan Darülfünun eminlerine ve medreselerin idaresi de Müderrisler Meclisi'nce seçilen ve Maarif Nezareti'nce tayin olunan Medrese Reislerince verildi.[130] Darülfünun Emininin başkanlığında fakültelerin resisi ile temsilcilerinden oluşan bir Darülfünun Divanı'nın (senato) görev yapması ve sınıf usulünün kaldırılıp yerine sömestre uygulamasına geçilmesi kabul edildi. İstanbul Darülfünunu Cumhuriyet'in ilanına kadar bu yapısını korumuştur.[131]

Darülfünun'a Dair Değerlendirmeler

Darülfünun Osmanlı İmparatorluğu'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne miras kalan tek üniversitenin adıdır. Darülfünun adı bile Osmanlı İmparatorluğu'nda bir yenilik sembolü sayılmalıdır. Bu isim dağılma dönemine girmiş bir devletin ileri görüşlü ve yenilikçi yöneticilerinin gelişmeye yönelik özlemlerini dile getirmesi bakımından da anlamlıdır. Bir eğitim kurumu olarak incelendiğinde bu Osmanlı üniversitesinin, gerek ekonomik-politik, gerekse teknik nedenlerle aksayan pek çok yönü olmasına rağmen o günlerin şartları altında eğitimin geliştirilmesine yönelik ciddi çalışmalara da girilmişti. Laboratuvarların kurulması, kütüphanelerin zenginleştirilmesi ve çeşitli Avrupa dillerinde yazılmış bilimsel yayınların bu kütüphanelerde bulundurulması ve

130. BİLSEL, a.g.e., s.25.
131. SÖYLER, a.g.e., s.49.

yabancı ülkelerden uzman bilim adamlarının Türkiye 'ye getirtilmesi Darülfünun'un olumlu yönlerini oluşturmaktadır.

Darülfünun, şüphesiz ilk açıldığı tarihte bir yeniliği simgeliyordu. Kuruluşuyla eğitim tarihimizde yeni bir sayfa açılıyordu. Ancak o döneme göre köklü, radikal değişiklikler içermemesine rağmen Cumhuriyet Türkiye'sine kadar kesintilerle dolu yaşamını sürdürmüştür. Her ne kadar pek çok olumsuzluğu ve yetersizliği içeriyorsa da, var olan bir kurumdu ve hiç olmamasından iyi idi. İlerdeki bölümlerde görüleceği gibi Üniversite Reformu sırasında Darülfünun'nun insan ve malzeme kaynaklarından yararlanılacaktır.

Üniversite Reformu İhtiyacının Hissedilmesi

29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilanı ile Türkiye'de yeni bir dönem başlıyordu. Bu dönem; Atatürk'ün önderliğinde, yıkılan Osmanlı İmparatorluğu'nun yeni Cumhuriyet'e devrettiği bütün olumsuzlukların ortadan kaldırılması ve Türkiye Cumhuriyeti'nin çağdaş, uygar ülkeler düzeyine çıkarılması için büyük gayretlerin gösterildiği bir dönemdir.

Bu nedenle bütün yurtta hayatın her alanında bir dizi reform ve inkılabın gerçekleştirilmesi gerekiyordu. Atatürk inkılaplarını 1-Siyasal, 2-Toplumsal, 3-Hukuksal, 4-Kültürel ve

5-Ekonomik alanlar şeklinde sınıflandırmak mümkündür.[132]

Siyasal inkılaplar şu şekilde sıralanabilir; Saltanatın kaldırılması (1 Kasım 1922)[133], Cumhuriyet'in ilanı (29 Ekim 1923)[134], Halifeliğin kaldırılması (3 Mart 1924)[135] ve 5 Şubat 1937'de laikliğin T.C.Anayasası'nın temel ilkelerinden biri olarak kabul edilmesi.[136] Toplumsal inkılaplar ise şu alanlarda gerçekleştirilmiştir; Kadın haklarının sağlanması, şapka ve kıyafet, tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması, soyadı kanunu, uluslararası saat, takvim ve rakamların kabulü. Hukuk alanında da Medeni Kanun, Ticaret Kanunu ve Ceza Kanunu Avrupa ülkeleri örnek alınarak düzenlenmiş ve Şeriata dayalı hukuk düzeni terkedilmiştir. Eğitim, kültür ve sanat alanlarıyla ilgili olarak ise; 3 Mart 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat Kanunu[137] çıkartılarak öğretim birliği sağlandı, yeni Türk harfleri kabul edildi, Türk dili ve tarihi üzerine çalışmalar yoğunlaştırılarak 12 Nisan 1931'de Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti[138] ve 12 Temmuz 1932'de Türk

---

132. KOCATÜRK, Utkan, "Atatürkçülük, Atatürk İlke ve İnkılapları" Atatürkçü Düşünce, Ankara, 1992, s.94.
133. ATATÜRK, M. Kemal, Nutuk, Ankara, 1989, s.458-459; TURAN, Şerafettin, Türk Devrim Tarihi, cilt:2, İstanbul, 1992, s.280; KILI, Suna, Aatürk Devrimi, Ankara, 1981, s.227; MUMCU, Ahmet, Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi, Ankara, 1988[11], s.111; KOCATÜRK, Utkan, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, Ankara, 1988[2], s.361.
134. ATATÜRK, Nutuk, s.540; TURAN, a.g.e., s.298; KOCATÜRK, a.g.e., s.399; MUMCU, a.g.e., s.116.
135. ATATÜRK, Nutuk, s.564; KOCATÜRK, a.g.e., s.410; MUMCU, a.g.e., s.120.
136. KOCATÜRK, a.g.e., s.599; MUMCU, a.g.e., s.139.
137. KOCATÜRK, a.g.e., s.410.
138. KOCATÜRK, a.g.e., s.521.

Dili Tetkik Cemiyeti[139] kuruldu. Ekonomik sahada da sanayi, tarım ve ticaret faaliyetleri yoğunlaştırıldı.

Böylesine yoğun yenileşme ve inkılap hareketlerinden Darülfünun da payına düşeni almıştır. Kurulan Cumhuriyet Hükümetleri öncelikle Darülfünun'un aksayan yönlerini gidermek ve gelişmesinin önünü açmak için çabalar gösterdiler. Bu çabalardan bazıları; Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun çıkartılması, medreselerin kapatılması, bilimsel özerklik tanınması ilk yapılan işlemlerdir. 21 Nisan 1924 tarih ve 493 sayılı kanunla Darülfünun'a hükmî şahsiyet verildi ve *mülhak bütçe ile idare olunan bir kurum* haline getirildi.[140] 7 ilkteşrin (Ekim) 1925 tarihli İstanbul Darülfünunu talimatnamesi ile de ilmi ve idari muhtariyet kabul edilerek medreselere fakülte ünvanı verildi.[141] 647 sayılı Darülfünun Bütçe Kanunu'nun (1925) 5. ve 847 sayılı Darülfünun Bütçe Kanunu'nun (1926) 6. maddeleri hükümleriyle Darülfünun müderris ve muallimliğinin bir meslek haline getirilmesi için sağlam bir adım atılmıştır.[142]

Cumhuriyet hükümetleri Cumhuriyet'in ilk on yılı içinde üniversitenin özerkliğini zedelememek için üniversite yönetim ve

---

139. **KOCATÜRK**, a.g.e., s.535.
140. **HIRŞ**, Ernst, Dünya Üniversiteleri ve Türkiyede Üniversitelerin Gelişmesi, cilt:1, İstanbul, 1950, s.222; **BİLSEL**, a.g.e., s.25.; [Ek 1].
141. **BİLSEL**, a.g.e., s.26; [Ek 2].
142. **AYAS**, a.g.e., s.275-276.

programına müdehale etmemişlerdir. Bunun yanında üniversiteye daha iyi çalışma olanakları ve mali kaynaklar sağlamaya çaba göstermişlerdir. 1923 yılının kısıtlı bütçesine rağmen öğretim üyelerinin maaşlarına önemli sayılabilecek bir zam yapılmıştır.[143] Ancak hükümetlerin iyi niyetlerine rağmen gelişen bazı olaylar, hükümetleri Darülfünun işlerine karışmaya zorlamıştır.

Bu olaylardan ilki 1924 yılında gerçekleşmiştir. Bir gün Darülfünun bahçesinde resim çektiren öğrenciler, üniversite yönetimi tarafından cezalandırılmışlar, Mustafa Kemal Paşa Bursa'da bunu kınayan bir konuşma yapmıştır.[144]

Bir başka olay da yine aynı yılın Kasım ayında gerçekleşmiş; öğrenci indirimi uygulamak istemeyen yabancı tramvay şirketini protesto gösterileri sırasında şirketin bürosu taşlanmış, bir polis iki öğrenciyi tabanca ile yaralamıştır.[145]

Bu ve benzeri bir iki olay daha gerçekleşince iki milletvekili T.B.M.M.'ne bir kanun tasarısı sunarak, Darülfünun muhtariyetinin kaldırılıp Maarif Vekaleti'ne bağlanmasını istemişlerdir. Ancak uzun süre tartışılan bu öneri Meclis Genel

143. SÖYLER, a.g.e., s.53; HIRŞ, a.g.e., s.207.
144. SÖYLER, a.g.e., s.53.; ÇAYCI, Abdurrahman, "Atatürk Bilim ve Üniversite", Atatürkçü Düşünce, s.788.
145. SÖYLER, a.g.e., s.53.

Kurulu'nca 29 Mart 1926 günkü bileşimde reddedilmiştir.[146] Bu olay T.B.M.M. tarafından Darülfünun'a verilmiş bir ihtar olarak değerlendirilebilir.

Gerçekten de, 1933 Üniversite Reformu'na gelinceye değin Darülfünun üzerindeki tartışmalar giderek artmıştır. Eleştirilerin odak noktasını, Darülfünun'nun inkılaplara karşı kayıtsız kaldığı fikri oluşturuyordu. Türkiye'yi topyekün çağdaş medeniyet ve kültürün ortağı yapmayı hedefleyen Atatürk inkılaplarının yürütülmesinde Darülfünun kayıtsız, ilgisiz bir görünüm içindeydi.[147] Bu durumda Üniversite Reformu'nu kaçınılmaz kılan amaç böylece ortaya çıkıyordu; Türk İnkılâbı'nın ilkelerini savunacak ve siyasal iktidarın desteği olacak bir üniversite.[148]

Darülfünun'a yönelik eleştirileri sıralamak gerekirse ortaya şöyle bir durum çıkmaktadır; "Fakülte ve müesseseler arasında bilimsel çalışmalarda beraberliği sağlayacak bir bağlantı yoktu. Bazı fakülteler bir meslek okulu düzeyinden yukarı çıkamamışlardı. Öğretim üyelerinin çoğu da, müfredatın sınırlı çerçevesi dışına taşamamışlar, bilimsel araştırma ve inceleme yapma gereğini benimsememişlerdi. Öğretim üyeleri ile öğrenciler arasında hiç bir yakınlaşma yoktu. Gençliğe yol gösterici ve ufuk

146. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, cilt:23, s.386.
147. ÇAYCI, a.g.m., Atatürkçü Düşünce, s.788.
148. YETKİN, Çetin, Türkiye'de Tek Parti Yönetimi, 1983, s.72.

açıcı çalışmalar yapılmıyordu. Bu suretle öğrenci dersin dar kalıpları içinde kalmaktaydı. Seminerler de adı var kendi yok durumdaydı. Öğretim üyeleri çoğunlukla kendilerini, Darülfünun dışındaki işlerine veriyorlar, ne kitap, ne teksir ve ne de makale halinde olsun eser veriyorlardı. Basit çeviriler tez olarak kabul ediliyor, bu yüzden de kişisel çalışmalar ve incelemeler, gayret gösterilmesine gerek olmayan basit bir alan olarak değersizleşiyordu. Bunlar yetmiyormuş gibi öğretim üyeleri arasında da birlik ve beraberlik yoktu. Üniversiter iklimin gerektirdiği fikir ve ideal birliği bilimsel çalışma ahengi ve bunların faydalı ürünleri tamamen yabancı kavramlar haline gelmişti. Eminlik, Resilik, divan üyelikleri gibi makamlar, bazı müderrisler arasında bir ihtiras ve çatışma vesilesi olmuştu. Bu yüzden Darülfünun özerkliğinin asıl anlamı adeta unutulmuş, özerklik bu yer herkesin kendisine göre tefsir ettiği bir şekil almıştır. Gerçek ilim adamları, bu kargaşanın ortasında, etkisiz bir azınlıktı. Politika da Darülfünun'un bünyesine girerek yıkıcı etkilerini sürdüregelmişti. İlk defa Mithat Paşa'nın Talebe-i Ulum'u politika gayesiyle kışkırtarak nümayiş yaptırmıştır. Mithat Paşa'dan sonra bu yol yine denendi. İttihatçılar da Darülfünun'la yakından ilgilenmişlerdi. Bu ilgi öğretim kadrosu ve öğrenci kitlesi üzerinde etkilemeler şeklinde cereyan ediyordu. Özetlenen türlü sebeplerle, Darülfünun bünyesi bilimsel dayanıklık ve sağlamlıktan yoksun kalmıştır."[149]

149. ÖKLEM, a.g.e., s.26-27.

Darülfünun meselesi o dönemde basında da oldukça tartışılmıştı. Örneğin, Darülfünun'a sürekli olarak eleştiriler yöneltmiş, tartışmalara girmiş olan Kazım Nami (Duru):

".. İstiklal, istiklal ! artık senelerdir Darülfünunlular ağzından düşmeyen bu kelime, hezeli (gülünç) bir mahiyet aldı!..

Bu istiklal iddiası (Darülfünun'un özekliği) üç sebeple çürüktür: 1) İstiklal ilmindir, 2) Darülfünun devlet bütçesinden sarfediyor, 3) Devletçilik prensibine uymuyor..."

dedikten sonra, bilimin gerçekten bağımsız olduğunu, buna sınır konulamayacağını, ancak bağımsız olanın Darülfünun değil, bilimin kendisi olduğunu, isteyenin Darülfünun dışında bilimle uğraşabileceğini belirtmekte ve ayrıca bu kuruluş devlet bütçesinden para aldığına göre, elbetteki devlete karşı sorumlu olması gerektiğini ileri sürer.[150]

Ancak aynı Kazım Nami Duru, 1942'de Ankara'da çıkartmakta olduğu aylık Yeni Kültür Dergisi'nin bir sayısında şunları yazar:

"Ben İstanbul Darülfünunu'nun aleyhinde idim. Orası bana bir klik enstitü gibi görünüyordu. Profesörlerin bir kısmı milletlerarası değil, memleket bilginleri arasında bile yer tutmuyordu. Cumhuriyet Gazetesinde Darülfünun aleyhinde tam onbir tane yazı yazdım.

Yine bir gün Darülfünun'u kaldırmak, Almanya'dan dışarı atılan profesörlerden de yararlanılarak yeni bir üniversite kurulmak istendi. İsviçre'den Malş adında biri getirildi. Yeni üniversiteyi kurmak için, eski Darülfünun profesörlerin-

150. YETKİN, a.g.e., s.73.

den bir çoğunu dışarı attılar. Bunlar içinde Hamdi Suat, Ziya Nuri, Besim Ömer gibi tıp dünyasında değer göstermiş bilginler, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu gibi coşkun profesörler vardı. Çok teşekküre değer ki, Maarif Vekili Hasan Ali Yücel bu haksızlığı tamir etmek büyüklüğünü göstermiştir."[151]

Falih Rıfkı Atay da Darülfünun tartışmaları ile ilgili olarak 23 Temmuz 1932 tarihli Cumhuriyet Gazetesinde şunları yazar:

"Darülfünun'da Türk inkılabı için en iyi yazılmış esere verilmek üzere 5000 liralık bir mükafatın senelerden beri durmakta olduğunu biliriz. Bu mükafatın hiçkimseye verilmemiş olması, fikir hayatının pek durgun olduğu hükmünü verdirebilir.

Fakat Darülfünun'un dahi, Türk inkılabına dair on seneden beri henüz bir tek sayfa telif etmemiştir. Darülfünun'un memleketin maddi manevi müesseselerinin hepsine dokunan, yepyeni maddi, manevi bir nizam yaratan Türk inkılabına karşı bu vaziyeti acaba nasıl tahlil olunabilir? Biz ne bitaraflığı, ne de kifayetsizliği kabul ederiz. Darülfünun yalnız ilim müessesesi bile olsa, müstesna inkılap zamanlarında hizmet etmekle, inkılabı kafalarda ve ruhlarda yerleştirmek vazifesini en başa almakla mükelleftir."[152]

İktidarın yönlendirmesiyle basında başlayan Darülfünun aleyhindeki kampanyaya kısa bir süre sonra Kadrocular da katılmıştır.[153] Kadrocuların Darülfünun'a karşı cephe almaları temelde üç nedenden kaynaklanmıştır: Birincisi; Kadro Hareketinin üniversite dışındaki gelişen bir aydın hareketi olmasıdır.

---

151. **TUNÇAY**, Mete - **ÖZEN**, Haldun, "1933 Darülfünun Tasfiyesi veya Bir Tek-Parti Politikacısının Önlenemez Yükselişi ve Düşüşü", Tarih ve Toplum, sayı:10, Ekim 1984, s.232.
152. Cumhuriyet, 23 Temmuz 1932.
153. **ERTAN**, Temuçin Faik, Kadrocular ve Kadro Hareketi (yayınlanmamış doktora tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 1992, s.213.

İkincisi; Kadro'nun yayınlandığı yılların Üniversite Reformu yılları olmasıdır. Üçüncüsü ise aydın kategorisini inkılaba inançla temellendirmiş olmaları ve Darülfünun'u inkılaba inançsızlıkla suçlamalarıdır.[154]

Darülfünun'la ilgili olarak Kadro'da yer alan ilk yazı hemen 2. sayıda görülmüştür. Yakup Kadri tarafından kaleme alınan makalede kullanılan ifadelerin bir kısmı şu şekildedir:

"..Mevcut Darülfünunumuz, pek iyi hatırladığımıza göre bundan 15-16 yıl evvel, gene Avrupalı mütehassıslar tarafından kurulmuştur. Hala bazı kürsüleri ecnebi profesörler işgal etmektedir.Satatüsü Avrupa üniversitelerinden kopye edilmiştir. Buna rağmen hala herhangi bir Avrupa Darülfünunu evsafını haiz olmaktan uzaktır... Her ilim bir muhitin mahsülü olduğu gibi, her ilim şubesindeki mütehassıs da bir muhitin adamıdır. Eğer bir memlekette bu mesleki muhitler henüz tevekkün etmemiş ise büyük bir ihtisas laboratuarı olan Darülfünun bize yetiştireceği meslek ve ihtiasası simdiden açmak lazımdır."[155]

Kadrocular, Darülfünun'u Türk İnkılâbına karşı bir odak olarak görmüşler ve bu kurumun ortadan kaldırılması sürecini hızlandırmak için yoğun çaba harcamışlardır. Bir anlamda bu yolda iktidarı uyarmayı kendileri için bir vazife olarak görmüşler ve bu yüzden reform öncesi başlattıkları eleştirileri-ni, reformun gerçekleştirildiği dönemde de artırarak

---

154. **TEKELİ**, İlhan - **İLKİN**, Selim, "Türkiye'de Bir Aydın Hareketi: Kadro", Toplum ve Bilim, sayı:24, kış, 1984.
155. **KARAOSMANOĞLU**, Yakup Kadri, "Mütahassıs", Kadro, sayı:2, Şubat 1932, s.47.

sürdürmüşlerdir.[156]

İsmail Husrev (Tökin) de bir yazısında şu görüşlere yer vermiştir:

"Bugün Darülfünun pencereleri ve kapıları inkılap davalarını gençliğe benimsetecek, milli kurtuluş inkılabının cihan içindeki orjinalitesini tebarüz ettirecek heyecan havasına sımsıkı kapalıdır... İnkılâbın dışındaki ve inkılaba birtaraf kalan cemiyet müesseseler ve fertler, ancak menfii müesseseler ve menfii fertlerdir. İnkılâpta bitaraflık tasavvur edilemez. Her münevver cephelerden birinde yer almaya mecburdur. Bitaraf unsur, bitaraf müessese bilerek veya bilmeyerek reaksiyonu (irticaı) desteklemiş olur. Hele bu müessese Darülfünun olursa."[157]

Kadrocular Darülfünun hakkındaki görüşlerini Kadro Dergisi dışındaki yayın organlarında da dile getirmişlerdir. 2 Temmuz 1932 tarihli Hakimiyeti Milliye'de Burhan Asaf (Belge) şu görüşlere yer vermiştir:

Bizim Darülfünun'un bizce bir tek vazifesi vardır: Türk ilmini kurmak ! Türk ilmi dediğimiz zaman, ilmin beynelmilel olduğu şüphesiz bulunan ilmin (her memlekette olduğu gibi) Türk milletini tarih içinde mevcudiyeti zaviyesinden bakınca, hem mazi, hem hal, hem de istikbal namına mutlaka hususi çehre arzetmesi lüzumunda ısrar ediyoruz."[158]

Üniversite Reformu'nun gerçekleştirilmesine üç ay kala, Darülfünun müderrislerinden Avram Galanti 8-12 Mayıs tarihleri

---

156. ERTAN, a.g.e., s.215.
157. TÖKİN, İsmail Husrev, "Milli Kurtuluş Devletçiliği", Kadro, sayı:18, Haziran 1933, s.25.
158. BELGE, Burhan Asaf, "Darülfünun Meselesi", Hakimiyeti Milliye, 2 Temmuz 1932.

arasında Milliyet gazetesinde "Darülfünun nasıl ıslah olunur?" başlıklı yazı dizisinde bazı öneriler dile getirmiştir.

"... Darülfünun'u ecnebi profesörlerle doldurmak demek, Darülfünun'u bir günde söndürmek demektir. Buna karşı verecekleri cevap şudur:"Efendim! Her bir ecnebi profesöre bir muavin verilsin; mesele bu suretle hallolunsun."

Darülfünun müderris muavini meselesi çok mühim meseledir. Umumi harbin başlangıcında Almanya'dan getirilen ve muhtelif fakültelere dağıtılan onyedi profesöre onyedi muavin verilmiştir. Bu muavinlerin ancak yedisi muvaffak olmuştur. Neden? Çünkü, bunlar hem okuttukları mevzuu az çok bilirler, hem de müderrislerin lisanına vakıf olmakla beraber çalışırlardı. Muvaffak olmayanların bir kısmına gelince, bunlar müderrislerinin lisanına vakıf olmakla beraber mevzua yabancı idi; diğer kısmı ise mevzua az çok vakıf olmakla beraber, müderrislerinin lisanını anlayamazdı. Alman profesörlerinin verdikleri bazı derslerin, mütareke zamanında lağvedildiği ve Darülfünun bütçesi daraldığı için muvaffak olan muavinlerin altısı ayrılmıştır."[159]

"Benim fikrime göre, Darülfünun'umuzu Avrupa Darülfünunları seviyesine çıkarmak için iki yol vardır.
1- Mevcut muavinlerden ve genç muallimlerden, blidikleri ecnebi lisana zamime olarak, ilk dört sene zarfında ikinci bir ecnebi lisan, ve ikinci dört sene zarfında üçüncü bir ecnebi lisan öğrenmelerini istemek.
2- Yeni fidan yetiştirmek. Yeni fidan yetiştirmek demek, evsafı lazimeyi haiz olanları Avrupa'ya gönderip oradan döndükten sonra mevcut müderrislerin yanında bulundurmak ve bunları müderrislerin yaşları itibariyle çalışamayacakları bir hale gelinceye kadar gerek muavin gerek muallim sıfatiyle müderrisler ile beraber teşriki mesai ettirmek ve sonra kendilerine, kanunun vazettiği ahkâm dairesinde terfi ettirmek demektir."[160]

Basında bu tartışmalar sürüp giderken, Darülfünun meselesi diğer yandan T.B.M.M.'nde de görüşülmüş ve çeşitli mebuslar Darülfünun'u ilgilendiren konularda görüşlerini belirtmişlerdir.

---

159. GALANTİ, Avram, "Darülfünun Nasıl Islah Olunur?", Milliyet, 8.5.1933.
160. GALANTİ, a.g.m., 9.5.1933.

1932 yılı bütçe görüşmeleri sırasında söz alan bazı milletvekilleri özetle şu görüşlere yer vermişlerdir.

Manisa Milletvekili Refik Şevket Bey:

"... Darülfünun'a bel bağlamamızın en büyük tecelli alanı, en büyük feyiz ve irfan kaynağı olmasındandır.

... Darülfünun düzenlenmesi denilen bir mesele ile uğraşan hükümetimiz mazbatasında ve hükümetin dört satırdan ibaret gerekçesinde nasılsa bahsedildiği gibi, bir uzmanın vereceği rapor beklenerek teşkilat kanunu yapılacakmış... Bütçe encümenindeki arkadaşlarımız, bu kanunun hiç olmazsa gelecek yılki bütçenin verilmesinden 2-3 ay önce meclise gönderilmesini hatıra olarak kaydediyorlar. Bence, uzman çağırıp, kendisinin görüşü alındıktan sonra bu görüş üzerinde karşılıklı görüşülmek suretinde hazırlıkta bulunmanın o kadar uzun zamana bağlı olmadığı anlaşıldıktan sonra, bundan dokuz ay sonraya bu işin ertelenmesine gerek yoktur."[161]

Konya Milletvekili Kemal Zaim Bey:

"... Darülfünun'da reform yapılması söz konusu olduğunda, bu mesele bir iki yılda sonuçlandırılıp, Darülfünun'u başka memleketlerdeki benzerleriyle karşılaştırılabilir bir hale gelebileceğini ümit etmemek gerekir. Çünki, nihayet Darülfünun'u yapan içindeki şahsiyetlerdir. Şahısların, müderrislerin yüksek nitelikte bulunan kişilerin yetişmesi uzun yıllara bağlıdır."[162]

Erzurum Milletvekili Necib Asım Bey:

"... Darülfünun müderrislerinin Darülfünun'da yetişmesi gerekir. Halbuki ben asker olduğum halde, Darülfünun müderrisi oldum. Hep böyleydi. Mesela Köprülüzade Fuat Bey, lise şehadetnamesi olmadığı halde müderris olmuştur ve şimdi görevini başarı ile yapmaktadır. Sonra bir dereceye geldi ki bazı hocalar yapamadılar, çekildiler. O zaman iyi niyetle çalışıyorduk. Daima daha iyileri gelmek şartıyla, Darülfünun'da bir öğretim kurulu teşekkül etti. O zamana kadar fakülte müdürleri devlet tarafında tayin edilirdi. gözümüzün yukarı mevkilere çıkmasına imkân verilmemişti.

161. OKLEM, a.g.e., s.29.
162. OKLEM, a.g.e., s.31.

Vakta ki Darülfünun emaneti ve fakülteler başkanlıkları bir yönetmelikle kuruldu, o zaman Darülfünun'da bir olay oldu. O mevkie, şu mevkie göz dikmek. Bu konuda çok olaylar meydana geldi. Bilgili, tecrübeli ve yaşlı kişiler yanında en ufak öğretmenlere bile müderris unvanı verildi. Oy almak için bir çok işler yapıldı. Darülfünun rektörü Hamit Beyefendi ak sakallı bir pir-i pâk idi. Onun yerine çocuk denecek yaştakiler başkan oldular. Sanırım ki saçı ağarmış, o mevkii yıllarca ilmî kudretiyle çevirmiş insanlar da saygıdeğerdirler, temizdirler. Herhalde onların kafası kalın, bunak diyerek geri atılması doğru değildir."[163]

Ordu Milletvekili Ahmet İhsan Bey:

"... Beyefendi arkadaşlarım size bir Darülfünun mualliminden bahsedeceğim: Üç yıl önce 65. öğretmenlik hayatını kutladığımız bir doktorumuzdur. Bu memlekette 50-60 yıl cehil ile mücadele etmiş bir hocamızdır. (Kim, kim sesleri) Doktor Besim Ömer Paşa.. Eminim ki hiç kimsenin kalbinde bu adama karşı bir muhabbet hissi olmasın, bu kabil değildir. (Tabii, tabii sesleri) 150 cilt kitap yazmıştır. 10 000 öğrenci yetiştirmiştir. 10-15 yıl önce albaylıktan emekli olmuş ve kendini öğretmenliğe adamıştır. Şimdi yetmiş yaşına geldin diye, otuz lira emekli maaşı ile üç te muvazene vergisini indirirsek, yirmi yedi lira ile evine davet ediliyor.

... Böyle bir mücadele zamanında cehil ile taban tabana uğraşan bu adam şimdi yetmiş yaşına gelmiştir. Darülfünun'dan çıkınca 27 lira ile kalıyor. Hiç bir irfan hayatında irfan erbabına kadirşinaslık gösterdiğimiz görülmemiştir. Darülfünunlarda eskiyenlere fahri hocalık verilir, ne zaman istersen gel dersini ver, denilir. Bu, 60 yıl kürsüde ders vermiştir. Onun için Maarif Vekili beyefendiden, böyle hayatını irfanla geçirmiş, memlekete doktor orduları yetiştirmiş olan bu muallime Darülfünun'dan bir kürsü ve halimize göre bir para vererek kendisine karşı kadirşinaslık göstermesini rica ederim. İstenirse hiç bir para da verilmesin."[164]

Çanakkale Milletvekili Ziya Gevher Bey:

"... Bu memurin kanununun bu kabil saklı hakları kaldırarak, onun yerine hangi iş olursa olsun, onun başına en layıkını, en bilgilisini, bu memlekete en çok hizmet edecek kabiliyet göstereni koymak üzere maddeler koymalıyız. Arkadaşlar, bu maksatla memurin kanunu buraya gelmelidir.

---

163. ÖKLEM, a.g.e., s.31-32.
164. ÖKLEM, a.g.e., s.32-33.

Saklı hak diye, ilerleme ve gelişme namına birer leke olan maddeleri ebediyen silip atmak için bu kanun, buraya gelmelidir. (Bravo sesleri)

... Memleketin genci Darülfünun'dan çıkar, onu tayin edildiği hocalıktan ayırırız, vatanına yıllarca hizmet etmiş bir subayı ordudan alırız. Fakat sırf memur olduğu için ne kadar da müstahak olmasa bile bir mümeyyiz efendi yerinde kalır."[165]

Denizli Milletvekili Mazhar Müfit Bey:

"... Bir kere efendiler, Darülfünun denilen ilim ocağı sadaka ile geçinen bir ocak değildir. Bu ocak devletin diğer hizmetleri gibi milletin verdiği para ile yaşar. Sadaka ile değil. İkincisi deniliyor ki, edebiyatçı çokmuş, şair bolmuş. Bu mesele de hiç eğlenceye gelir bir mesele değildir. Keşke bu memlekette Darülfünunundan binlerce edebiyatçı ve ilim adamı yetişsin. Bazı insanlar vardır ki çapa ile çalışır. Bunların hepsi lazımdır. Bunlar birbirinden ayrılamazlar. Binaenaleyh bir ilim kurumundan sözedilirken, ilim adamı böyle olurmuş, bilmem ne olurmuş gibi burada tarizde bulunmayalım... Yalnız burada söylenecek bir şey varsa, o da, Darülfünun bütçesinin çok mütevazı olmasıdır. Ne yapalım.. Bu para ile bu kadar ancak olur."[166]

Gerek basında, gerekse Mecliste Darülfünun konusunun bütün yönleriyle tartşılmış olması bize, Cumhuriyet hükümetlerinin Darülfünun üzerinde önemle durduklarını ve Darülfünun'dan Türk inkılabına hizmet etmesini beklediklerini göstermektedir. Ancak Cumhuriyetin ilanından sonraki gelişmelere Darülfünun'un ayak uyduramayacağı ortaya çıkınca daha radikal çözümler aranmaya başlandı. Bu amaçla Cenevre Üniversitesi Pedagoji Profesörü Albert Malche Türkiye'ye davet edilerek, kendisinden Darülfünun'la ilgili bir rapor hazırlaması istendi. Yabancı bir

165. ÖKLEM, a.g.e., s.34.
166. ÖKLEM, a.g.e., s.36.

bilim adamının bu göreve getirilmesindeki amaç; objektif ve isabetli bir karar verebilmekti.[167]

Prof. Malche kendisine 1931 yılında yapılan davet üzerine 1932 yılı başlarında Türkiye'ye geldi. Hemen çalışmalarına başlayan Malche, beklentiler doğrultusunda önyargıdan uzak ve objektif bir değerlendirme yapmış ve hazırladığı raporunu 1 Haziran 1932'de Türk Hükümeti'ne sunmuştur.[168]

Kısa bir sürede hazırlanmasına rağmen oldukça ayrıntılı bir şekilde Darülfünun'un bütün yönleriyle değerlendirildiği bu rapordan önce Malche siyasi yöneticiler, Darülfünun hocaları ve öğrencileri ile görüşerek derslere girmiş, öğrenciler arasında yazılı bir anket yaptırarak onların sosyal yaşantıları hakkında bilgi sahibi olmuştur. Rapor üç bölümden oluşuyordu. Birinci bölüm raporun içeriğini, ikinci bölüm Darülfünun'un varolan yapısının incelenişini, üçüncü bölüm ise yapılması gereken ıslahat önerilerini kapsıyordu.[169]

Malche'nin Darülfünun Hakkındaki Eleştirileri

---

167. **ÇAYCI**, a.g.m., Atatürkçü Düşünce, s.789.
168. **WIDMANN**, Horst, Atatürk Üniversite Reformu, çev:**KAZANCIGİL**, A - **BOZKURT**, S.,İstanbul, 1981, s.34-35; **SOYLER**,a.g.e., s.67; **ÇAYCI**, a.g.m., Atatürkçü Düşünce, s.789.
169. Bu raporun tam metni için bkz. **HIRŞ**, D.Ü.V.T.Ü.G.,s.229-295, ya da üzerinde Atatürk'ün çizgi, işaret ve notları da bulunan orjinal metin için bkz. **KOCATURK**, Utkan, "Atatürk'ün Üniversite Reformu ile ilgili Notları", A.A.M.D., cilt:1, sayı:1, s.3-96.

A.Üniversite Yapısına Yönelik Eleştiriler:

1- Kendisine tanınan ilmi muhtariyet ve hükmi şahsiyet hakkındaki yasalara pek bağlı ve taraftar görünmemektedir.

2- Çok sayıda ve geniş derslikler bulunmasına rağmen yeterince kullanılmamaktadır. Laboratuvar, seminer, klinik ve enstitülere ayrılan yerlerin bir kısmı eski ve ilkel kalmaktadır.

3- Eminin görevleri ağır ve çok çeşitlidir. Yetkileri pek tarif edilmemiş görünmektedir.

4- Profesörlerin tayini konusu çok önemlidir. Bu seçimlerde alakadarlar müstakbel arkadaşlarını seçmektedirler. Bu da seçim kararındaki isabetliliği (yerindeliği) gölgelemektedir. Alakadarların oylarına müracat etmeli, ancak karar dışardan verilmelidir.

5- Darülfünun'un fakülte ve diğer bölümleri arasında ilmi açıdan uyumlu bir birlik yoktur.

B. Öğretim Üyelerine Yönelik Eleştiriler:

1- Öğretim üyesi kadrosu çok kalabalıktır.

2- Pek çoğu önemsiz bir maaş almakla beraber, eğitime gerçek bir katkı sağlamaktan uzaktırlar.

3- Üniversite dışında da işlerinin olması, bilimsel çalışmalarını engellemektedir.

4- Basit bir tercüme bile tez olarak kabul edilebilmektedir.

C. Eğitim Uygulamalarına Yönelik Eleştiriler:

1- Türkçe ilmi yayınlar yetersizdir.

2- Kütüphaneler yeterli kitaba sahip değildir. Mesai saatleri uygun değildir. Öğrenciye ödünç kitap verilmemektedir.

3- Seminerler ve deneyler yetersizdir.

4- Öğretim üyeleri ile öğrenci arasında canlı-sıcak bir bağ yoktur.

5- Batı dillerine yeterince önem verilmemekte, öğrenciler yabancı dil bilmemektedir.

6- Çeşitli dersler gereksiz yere paralellik taşımaktadır.

7- Bu yapı geleceğin profesörlerini yetiştirmekten uzaktır. Yurt dışında eğitim yaptırılması gereklidir.

8- Ders metodları çağın gerisinde kalmıştır.

Malche'nin Islahat Önerileri

Prof. Malche hazırladığı raporun 3. bölümünde Darülfünun'un ıslahı için gerekli gördüğü önlemlerden bahsetmektedir. Bu bölümün başında, İstanbul Darülfünunu'nun bir tılsım tesiri ile birden bire ıslah edilemeyeceği gibi bir kaç seneden ibaret kısa bir süre içinde de bir düzene sokulamaz düşüncesini dile getiren Malche'nin diğer görüşlerini şu şekilde özetlemek mümkündür:

1- Islahatın başarısı için, ıslahat emri vaki haline geleceği zamana kadar (Maarif Vekilinin Darülfünun'un reisi olduğunu) bildiren maddeyi harfiyen uygulamak gerekir. Bu öneri

eminin yetkilerinin kısıtlanması anlamına gelmez. Bu konuda, emin bakanlığın bir temsilcisi olarak fakülte ve enstitülerdeki eğitimin yürütülmesi hakkında etkili olacaktır. Bunun için profesörlerin fiili yardımı da gereklidir.

2- Eminin günlük idari meşguliyetlerden arındırılması gerekir. İlmi ve terbiyevi (eğitimsel) sorumluluklar kendisini yeterince meşgul etmektedir.

3- Muhtariyet (özerklik) meselesi herşeyden önce çözüme kavuşturulması gereken bir konudur. Darülfünun'un ilmi ve manevi hürriyeti verilerek kendi kendini yönetme yetkisi, hatta hakkı sağlanmalıdır.

4- Liselerde Batı dilleri eğitimi verilmeli, Darülfünun'a Fransızca ve Almanca okutmanlar alınmalı ve birinci yıl sonunda Batı dilleri için sınavlar yapılmalıdır.

5- Eğitim metodları değiştirilmelidir.

6- Türk dilinde neşriyat yapılmalıdır.

7- Kütüphane teşkilatı merkezilendirilmeli ve verimliliği artırılmalıdır.

8- Öğretim üyelerinin seçimine dikkat edilmeli ve fakültelerin başına profesörler getirilmelidir.

9- Tıp Fakültesi, Haydarpaşa'dan Beyazıt'a taşınmalı ve Haseki, Cerrahpaşa, Gureba ve Şişli Etfal Hastaneleri ile Bakırköy Kliniği'nde öğrencilerin uygulama yapmaları sağlanmalı ve İlahiyat Fakültesi, Edebiyat Fakültesi'ne bağlanmalıdır.

10- Orta eğitim öğretmenleri için olgunlaşma dersleri verilmelidir.

11- Halka açık Darülfünun dersleri verilmelidir.

12- Tatil dersleri, arkeolojik geziler ve kongreler düzenlenmelidir.

13- Türkiye Darülfünunu Mecmuası çıkarılmalıdır.

14- Milli bir fünun, edebiyat ve sanatlar akademyası kurulmalıdır.

Atatürk'ün Malche'nin Raporu Üzerine Düşünceleri

Atatürk'ün adı geçen raporla ilgili görüşleri ve düşünceleri, bu rapor üzerinde ve hakkında tuttuğu notlar kendi elyazısı ile A.A.M.D.'nde yayınlanmıştır. Derginin ilk sayısında yayınlanan makaleye göre Atatürk'ün konu ile ilgili görüşlerini* şu şekilde sıralamak mümkündür:

"1) İstanbul Darülfünunu lağvolunmuştur; yerine Darülfünun Üniversitesi tesis oluncaktır.

2) Bunun tesisine Maarif Vekaleti memurdur.

3) Talebe, İngilizce, Almanca, İtalyanca veya Fransızca gibi ekalli bir ecnebi lisan bilmelidir. (okuuyp anlamak)

4) Hürriyet-i İlmiye mahfuz. Fakat idare ve talim heyetlerinin tayininde ve program tanziminde müdehale.

5) Emin'in en mühim vazifesi ilmi meselelere taalluk eder;

* Atatürk'ün bu konudaki görüşlerinin tamamı **KOCATÜRK**'ün yazdığı "Atatürk'ün Üniversite Reformu ile İlgili Notları" adlı makalede mevcuttur.

idare işleri için bir memur lazım.

6) İstanbul Darülfünunu, kendisini şuurlu bir şekilde, muayyen bir noktaya sevkeden, ilmi ve fikri bir hızdan nasibedar değildir.

7) Hoca tayin ve azlinde Vekalet hakim olmalıdır.

8) Darülfünun hocaları ! yoktur. Şimdilik hariçten getirmek lazımdır. Ondan sonra da kendi çocuklarımızı ecnebi üniversitelerinde yetiştirmek lazım.

9) Kütüphanenin ıslahı."[170]

Bu notlardan anlaşılacağı gibi Atatürk kafasında Darülfünun meselesini artık çözmüştür. Darülfünun lağvedilerek yerine İstanbul Üniversitesi kurulacak ve ilk etapta yabancı bilim adamları Türkiye'ye davet edilecektir. Bu nokta çok önemlidir.

Atatürk'ün yukarıda aktarılan görüşlerinden başka, yine aynı yerde (s.8-10), "Notlardan sonra esaslı not" başlığı altında adı geçen rapor ve üniversite reformu ile ilgili görüş ve düşünceleri verilmiştir:

"Prof. Malche'ın raporu baştan nihayete kadar okunduktan sonra dikkat ve tespit olunması lazım gelen noktalar şunlardır:

Herhangi bir Türk münevver inkılapçısı lütfen Darülfünun'a ve Darülfünun zihniyetiyle yani Türkiye Cumhuriyeti'nde bir kültür programı yapmak düşüncesiyle kafasını yorduğu zaman derakap bulup tespit edeceği gayet bariz noktalardır.

---

170. KOCATÜRK, a.g.m., A.A.M.D., s.6-7.

Şimdiye kadar bu nokta-i nazarlardan şüphesiz davetlimiz Prof. Malche'ın söylediğinden daha çok esaslı olarak beyan-ı mütelaa ettiklerinin şahidi olduğumuzu inkar edemeyiz.

...Bu memleketteki vaziyetin icabatı ve ihtiyacatı meçhulümüz değildir. İstanbul Darülfünunu gibi bir Darülfünun'da, Türkiye gibi baştan başa yeniden teşekkül eden bir memlekette bu ibacat ve ihtiyacat her taraftan fazla ilmi alkayı celp etmelidir.

...Okuduğumuz rapor bir bakıma göre güya Türkiye'de bir âli tahsil müessesesi kurmak için nasihatleri ihtiva ediyor; halbuki hakikatte bütün Türkiye'de bir kültür programının ne olmasına, nasıl olmasına işarettir. O halde bizim için İstanbul Darülfünunu'nu ne yapalım diye bir mesele mevcut değildir. Bizim için, bütün Türkiye'de nasıl bir kültür planı yapalım? mesele budur. İşte biz, yalnız ve ancak biz, bu mudil mesele karşısındayız ve onu behemehal halletmek mecburiyetindeyiz"[171]

Bu düşünceleriyle birlikte Atatürk'ün herşeyden önce milli, çağdaş ve ülkenin ihtiyaçlarına ve inkılaplara sahip çıkacak bir Darülfünun'un özlemi içinde olduğu anlaşılmaktadır. Yine bu düşüncelerden anlaşılmaktadır ki, Atatürk, Malche'nin bütün görüşlerine katılmasa da pek çoğunu yerinde bulmuştur.

Böylelikle Üniversite Reformu'na giden yol belirginleşmiş oluyordu. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, Maarif Vekaleti, Üniversite Reformu hususunda sadece Malche'den değil, Darülfünun Divanı, Fakülte Meclisleri ve Fakülte Reislerinden de reform tasarıları istemiştir. Maarif Vekili Dr. Reşit Galip, Darülfünun yetkilileri ile yaptığı bir toplantıda, Üniversite Reformu'nun inkılap şeklinde olmasındaki zarureti anlatmıştır. Darülfünun

---

171. KOCATURK, a.g.m., A.A.M.D., s.8-10.

Divanınca hazırlanan genel raporda, özellikle bilimsel özerkliğin gerekliliği konusu üzerinde fazlaca durulmuştur.[172]

Üniversite Reformunun Hayata Geçirilmesi

Yeni kurduğu cumhuriyetin geleceğini emanet edeceği nesillere tek ve gerçek yol gösterici olarak bilimi sunan Atatürk daha Cumhuriyet'in ilk yıllarında şu görüşlerini Türk halkına anlatıyordu:

"Efendiler;

Dünyada herşey için, hayat için, muvaffakiyet için en hakiki mürşit ilimdir, fendir. İlim ve fennin haricinde mürşit aramak gaflettir, cehalettir, dalalettir. Yalnız; ilmin ve fennin yaşadığımız her dakikadaki safhalarının tekamülüne idrak etmek ve terakkiyatını zamanla takip eylemek şarttır. Bin, ikibin, binlerce sene evvelki ilim ve fen lisanının çizdiği düsturları, şu kadar bin sene evvel bugün aynen tatbikata kalkışmak elbette ilim ve fennin içinde bulunmak değildir. (Samsun öğretmenleriyle konuşma, 22 Eylül 1924))[173]

... Terbiyedir ki, bir milleti ya hür, müstakil, şanlı, âli bir heyeti içtimaiye halinde yaşatır, ya da bir milleti esaret ve sefalete terkeder."[174]

Gerçekten de bu sözler Atatürk'ün gerçek kişiliğini yansıtan sözlerdir. Onun akılcılığa ve bilime verdiği önemi ortaya koyar. Atatürk'e göre gelişigüzel verilen ve hedeflerden yoksun bir eğitimin topluma hiçbir yararı olamaz. Onun için verilen eğitimin niteliği çok önemlidir. Yukarıda aktarılan sözü hiçbir

---

172. SİLER, a.g.e., s.294.
173. ATATÜRK, M.Kemal, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, cilt:I-III, 2. cilt, Ankara, 1989[4], s.202.
174. ATATÜRK, A.S.V.D., s.206.

yoruma yer bırakmayacak kadar açık ve nettir. Eğitimin ilerici bir karaktere sahip olması ve toplumu çağdaslığa taşıyıcı bir işlevi olması onun vazgeçilmez özelliklerinden olmalıdır. Dönemin koşullarında, Türkiye için eğitimin verebileceği en önemli mesaj millilik olmalıydı.."

"Efendiler; yeryüzünde üçyüz milyonu mütecaviz İslam vardır. Bunlar ana, baba, hoca terbiyesiyle terbiye ve ahlak almaktadırlar. Fakat maalesef hakikat-ı hadise şudur ki, bütün bu milyonlarca insan kütleleri şunun veya bunun esaret ve zillet zincirleri altındadır. Aldıkları manevi terbiye ve ahlak onlara bu esaret zincirlerini kırabilecek meziyeti insaniyeyi vermemiştir, veremiyor. Çünkü hedefi terbiyeleri milli değildir.

..Bir de milli terbiye esas olduktan sonra onun lisanını, usülünü, vasıtalarını da milli yapmak zarureti gayri kabili münakaşadır."[175]

Türkiye'de, Avrupalıların ikiyüz yıl önce yaşadıkları "Aydınlanma Çağı"nı başlatan önder, eğitim yoluyla Türk halkına çağdaş bir kimlik kazandırmaya çalışmıştır. Ona göre; milli olmayan, bilimsel çalışmalarda yetersiz kalan, toplumu çağın gerisinde bırakan, ilerici bir nitelik taşımayan eğitim sisteminin değeri sıfırdır.Bu anlamda İstanbul Darülfünunu'nun da artık Türkiye'ye verebileceği pek fazla birşeyi kalmamıştır.

Atatürk Malche'nin raporuna sadece bir üniversite meselesi olarak bakmamıştır. O bu rapordan çıkarılacak daha fazla dersler olduğu inancındadır. Bu sebeple konuyu daha geniş çaplı

---

175. ATATURK, A.S.V.D., s.206.

düşünerek bir Kültür Programı uygulamaya koymuştur. Atatürk'e göre kültür ve medeniyet arasında derin bir fark yoktur. Hatta çoğu zaman bu kavramlar birbirinin yerine dahi geçmektedir. Zaten bir devletin çağdaşlaşması, onun kültürel alanda (yani devlet hayatında, bilim hayatında ve iktisadi hayatında) gelişmesi demektir.

Atatürk'ün kültür alanında gerçekleştirmeyi düşündüğü çağdaşlaşma hareketlerini dört grupta toplamak mümkündür:

1) Devlet ve fikir hayatını laik bir temele oturtmak,

2) Kültürü geniş tabana yaymak,

3) Kültürü milli tarih tabanına oturtmak ve

4) Yüksek kültür kurumları oluşturmak.[176]

Görüldüğü gibi konuya kültürel anlamda bakıldığında, yüksek kültür kurumlarının teşkili (bu anlamda Üniversite Reformu) planın sadece bir yönünü oluşturmaktadır. Konuya bu çerçeve içinde yaklaşan Atatürk reformları birbiri ardına büyük bir enerji ile uygulamayı başarabilmiştir.

"Değinilmesi gereken bir konu daha vardır; Atatürk İnkılâbı'nın fikirsel değerini hiçe indirmekte çıkarı olanlar, onun eserinin geçmiş çağlarda girişilen reform hareketlerinin

---

176.ÇAYCI, Abdurrahman, "Atatürk ve Kültür Alanında Çağdaşlaşma", Atatürkçü Düşünce, s.824-828.

yalnızca bir devamı olduğu görüşünü ileri sürerler; kişisel bir yargıya varma gücünden yoksunluğu bilimsel nesnelliğe sıkı bir bağlılık biçiminde anlayanlar da bu sava katılırlar. İnkılâbın önceki dönemlerin olaylarını izlediği, önceki dönemin tarihine bağlandığı kuşkusuz yadsınamaz. Ancak Atatürk'ün düşüncesi ile Osmanlı yenilikçilerinin düşüncesi arasındaki farkın öz farkı olduğu da ancak körükörüne yan tutanlarca reddedilebilir. Bu fark bir derece farkı değil, bir nitelik ve ruh farkıdır."[177]

Gerçekten de Atatürk inkılabını Osmanlı dönemindeki ıslahat hareketlerinden ayıran bir özellik burada ortaya çıkmaktadır. Geçmiş dönemde Batı karşısında sürekli güç yitirmenin uyandırdığı kaygılarla, bazı yenilikler yapılmak istenmiş, ancak Batıdan neyin, ne kadar alınacağı, nelerin bırakılacağı tartışmaları hiç bitmemiş ve yapılan yenilikler bu yüzden sürekli hale getirilememiştir. Aynı zamanda bu düşünce yapısı toplumda bir kültür ve müessese ikileşmesi, hatta çatışması meydana getirmiştir. Dolayısıyla ne eskiyi muhafaza ne de yenileri tam manasıyla benimseme mümküm olmamıştır.[178] Atatürk'ün geçmişte yaşanan bu olaylar ve bu tür yaklaşımlardan da ders çıkardığı ve bu nedenle köklü bir inkılaba giriştiği düşünülebilir.

Darülfünun ve Türk üniversitelerinin geleceği hakkında

177. **SİNANOĞLU**, Suat, Türk Humanizmi, Ankara, 1988², s.44.
178. **ÇAYCI**, "Atatürk ve Kültür Alanında Çağdaşlaşma", a.g.e., 823.

gerçekleştirilen yenilikler de böyle bir düşünce sisteminin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Malche'ın raporunun yanı sıra fakültelerden gelen raporlar da değerlendirilerek Maarif Vekaleti'nce hazırlanan bir rapor Bakanlar Kurulu'na sunuldu. Bakanlar Kurulu da 15 Mayıs 1933 tarihli toplantısında konuyu Meclise götürdü.[179] Maarif Vekaleti'nin reform için öngördüğü mucip sebepler, T.B.M.M. Maarif Encümeni Mazbatası ve yeni üniversitenin kuruluşu ile ilgili kanun metni, araştırmanın sonunda yer alan "Ekler" bölümünde, 3 numaralı ekte sunulmuştur.

3 numaralı ekte sunulan 31 Mayıs 1933 tarih ve 2252 sayılı kanunun 2. maddesinde, Maarif Vekaleti'nden istenen üniversite teşkilat kanunu hazırlanmış ve 29 Mayıs 1934 tarihinde meclise sunulmuş, sonuçta da 2467 sayılı kanun olarak meclisten çıkmıştır.*

Bir yandan bu gelişmeler sağlanırken diğer yandan da alınan kararları hayata geçirecek çalışmalar sürdürülüyordu. "20 Mayıs 1933'de Malche'ın ve hükümetin hazırladığı projeleri uygulamak için Malche'ın başkanlığında Talim ve Terbiye Dairesi üyeleri Avni (Başman) ve Rüştü (Uzel) Beyler, Mühendis Mektebi Müdürü Kerim (Erim) ve Ankara Lisesi Müdürü Osman (Horasanlı) Bey'den oluşan bir "Islahat Komitesi" kurulmuştur. Bu komite, önce Tıp

---

179. SOYLER, a.g.e., s.76.
* Ek 4

Fakültesi'nin İstanbul'a nakli konusunda bina imkânlarını araştırarak Bakanlığa bir rapor vermiş, bu arada Malche da Darülfünun müderrisleri arasında yaptığı ankete göre hazırladığı geçici kadroyu da Bakanlığa sunmuştur (Haziran 1933). Bakanlık ve Malche, Ankara Üniversitesi'nin yeni kadrosu üzerine tartışırlarken, Nazi Almanyası'ndan kaçan yahudi ne anti-nazi öğretim üyelerini başka ülkelere yerleştirmek için Zürih'te kurulan "Notgemeinschaft deutscher Wissenschaftler im Ausland" (Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti) adlı örgüt de, Türkiye'de yeni kurulacak üniversiteye adamlarını yerleştirmek için Philip Schwartz'ı Türkiye'ye gönderiyordu. Bunların dışında bazı Alman, Macar ve Avusturyalı profesörler de yeni üniversitede görev almak için hükümete başvuruyorladı. Hükümet bir yandan yabancı profesörleri davet ederken, bir yandan da Darülfünun Divanı'nı lağvediyor, Tıp Fakültesi'nin nakli ve inşaat işlerini Prof. Egli'ye* veriyordu. Bakan Dr. Reşit Galip Bey'in kendisine üniversitede bir oda ayırarak yakından izlediği ilga çalışmalarının sonucunda yeni üniversitenin kadrosu 31.7. 1933'te açıklanmıştır. Bu yeni kadroya göre; kalma ve çıkarılma durumları şöyleydi:

---

* Egli 1927 yılı Martında "Mektep Mimarisi Bürosu"nun başına getirilen profesördür. Kendisi daha önce Viyana Güzel Sanatlar Akademisi Şefi Holzmeister'in yardımcısı idi.

Fakülte Adı	Çıkarılanlar	Kalanlar
Tıp Fakültesi	30	26
Fen Fakültesi	17	4
İlahiyat Fakültesi	5	6
Hukuk Fakültesi	15	11
Edebiyat Fakültesi	13	6
Eczacılık Okulu	7	5
Dişçilik Okulu	5	1
Toplam	92	59

Yeni kadro düzenlenmesinde yabancı öğretim üyeleri mukaveleleri bitinceye kadar görevlerinde kalmışlar, Fakülte Genel Sekreterlikleri kaldırılmış, faydalıları daha sonra tekrar alınmak üzere bütün asistanlar kadro dışı bırakılmıştır."[180]

Bilsel'e göre çıkarılanların sayısı ise 157'dir. Bunlardan ordinaryüs yada profesör olanların sayısı 71'dir. Ancak bu sayının içinde değişik okullarda ders veren aynı kişiler de vardır. Bu nedenle bu sayının 71'in altında olması gerekir. Bunun yanında kadro harici bırakılan müderris muavinlerinin sayısı 13, asistan ve başasistanların sayısı 73 olarak verilmektedir.[181]

Çalışmanın bu kısmında Darülfünun'dan çıkartılan öğretim elemanları ile ilgili bir değerlendirme yapmak zarureti hasıl olmuştur. Ancak şunu hemen belirtmek gerekir ki, yapılan bu

---

180. ERGUN, Mustafa, Atatürk Devri Türk Eğitimi, Ankara, 1982, s.141-142.
181. BİLSEL, a.g.e., s.37.

tasfiye Darülfünun tarihinde ilk kez karşılaşılan bir hadise değildir. Örneğin 1909 yılında Haydarpaşa'daki Mekteb-i Tıbbıye-i Askeriye ile Kadırga'daki Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'nin birleştirilmesi sırasında İttihatçılar Askeri Tıbbiye ve kadrosundaki 185 muallim ve muavinin 158'inin işine son vermişlerdir.[182] Bir başka örnek te, İttihatçı Maarif Vekili Şükrü Bey'in (1926-da İzmir suikast girişimine karıştığı için asılmıştır) Darülfünun Müdür-ü Umumisi matematikçi Salih Zeki Bey'i azletmiş olması ve bunu protesto eden Tedrisat-ı Aliye Müdür-ü Umumisi Ahmet Selahattin Bey'in istifa etmesidir.[183] Birinci Damat Ferit Paşa kabinesinde Maarif Nazırı olan Ali Kemal Bey döneminde de bazı kürsüler lağvedilip, bazı öğretim görevlilerinin işine son verilmiştir.[184] Ayrıca Kurtuluş Savaşı sırasında öğrencilerin milliyetçi olmayan öğretim üyelerini işten ayrılmaya zorladıkları ve bunun gerçekleşmemesi nedeniyle okulu boykot ettikleri görülmüştür. Dört buçuk ay süren boykotun sonucunda; Avrupa ve Devlet-i Osmaniye Münasebatı müderrisi Ali Kemal, Mabattüttabia ve Bediiyat müderrisi Rıza Tevfik, Türk Edebiyatı Tarihi müderrisi Cenap Şehabettin, İran Tarih ve Edebiyatı müderrisi Hüseyin Dâniş Beyler ve İngiliz Edebiyatı muallimi Barsamiyan Efendi'ye, Padişahın onayı ile süresiz izin verilmiştir.[185]

---

182. TUNÇAY, Mete - ÖZEN, Haldun, "1933 Tasfiyesinden Önce Darülfünun", Yapıt, Ekim 1984, s.9.
183. TUNÇAY, M.-ÖZEN, H., a.g.m., s.10.
184. TUNÇAY, M.-ÖZEN, H., a.g.m., s.14.
185. TUNÇAY, M.-ÖZEN, H., a.g.m., s.17-19.

1933 yılında gerçekleştirilen Üniversite Reformu sırasında öğretim elemanları arasında yapılan tasfiye konusu yeterince açık değildir. Darülfünun'a yöneltilen eleştirilerin ağırlık noktasını inkılapların gerisinde kalması oluşturuyordu. Ancak, görevinden uzaklaştırılan ya da görevinde kalan hocaların ne tür bir değerlendirmeye tabi tutuldukları bilinmemektedir. Görevlerine son verilen hocalara ne tür suçlamalar yöneltildiği ya da hangi eksiklikleri görüldüğü açık değildir. Durumun böyle oluşu, akla üniversitenin, siyasi iktidarın çizgisini vurgulayacak bir kurum haline getirilmesi için çalışıldığı şüphesini getirmektedir. Tunçay ve Özen araştırmalarında, gerek Atatürk'ün gerekse İnönü'nün Darülfünun'da bir tasfiyeye karşı olmalarına rağmen, iktidarları döneminde böyle bir olayın gerçekleşmesini, 1930'da Serbest Cumhuriyet Fırkası (S.C.F.) girişimini ortaya çıkaran toplumsal ve siyasal koşullara ve üniversite içinden ve dışından bu yolla sivrilmek isteyen belli bir takımın kişisel tutkularının eklenmesine bağlamaktadırlar.[186]

Aynı kanıyı taşıyanlardan biri de Ağaoğlu'ur. "Üniversite kurulurken bir kısım hocalar siyasetin istemediği insanlar olarak kadro dışına çıkarıldılar. [İstiklâl Mahkemesi üyeliği sırasında bir takım idamların aracı olan] Mersin'in Ocak'lı genç doktoru, şimdi de manevi idamların vasıtası oluyordu."[187]

---

186. TUNÇAY, M.-ÖZEN, H., a.g.m., s.27-28.
187. AĞAOĞLU, Samet, Babamın Arkadaşları, İstanbul, s.109.

Gerçektende, bazı değerli Türk bilim adamları bu tasfiye işleminde haksızlığa uğramış görünmektedir. Örneğin İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Cumhuriyet Dönemi Darülfünun'un ilk rektörlüğünü yapmış bir kişidir.[188] İslamiyet ve felsefe ile ilgili yazılarından başka tarih ve eğitim alanında da bir çok eser kaleme alan Baltacıoğlu'nun sanatçı kişiliği de vardır.[189] Türk eğitimine katkıları, hiç bir çevrenin inkâr etmediği bir gerçek olarak bilinmektedir.

Bunun yanında Tıp Fakültesi'nde de Besim Ömer (Akalın) Paşa, Esat (Işık) Paşa ve Tevfik Salim (Sağlam) Paşa gibi Türk Tıbbına uzun yıllar hizmet etmiş ve çalışmaları çeşitli yabancı dillere tercüme edilmiş profesörler kürsülerinden uzaklaştırılmıştır.

Çalışmanın sınırlarını aşacağı için burada, görevden alınan bütün hocalara yer vermek mümkün değildir.* Darülfünun Reformu esnasında görevine son verilen hocaların listesi "Ekler" bölümündeki 5 no'lu ekte sunulmuştur.

---

188. **TUNÇAY**, M.-**ÖZEN**, H., "1933 Darülfünun Tasfiyesi", Yeni Gündem, Ekim 1984, s.18; Ana Britannica, cilt:3, İstanbul, 1987, s.273.
189. ÜLKEN, H. Ziya, Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, İstanbul, 1992[3], s.452.
*. Bu konuda ayrıntılı bilgi için şu kaynaklara bakılabilir; **TUNÇAY**, M.-**ÖZEN**, H., "1933 Darülfünun Tasfiyesi", Yeni Gündem, Ekim 1984 ve aynı kişilerin "1933 Darülfünun Tasfiyesinde Fen ve Tıp Fakülteleriyle Eczacı ve Dişçi Mekteplerinden Atılanlar", Bilim ve Sanat, Ekim 1984.

Aslında Darülfünun'daki işten çıkarma eylemi 1932 yılında Zeki Velidî Togan'la başlamış, 1934 yılında da devam etmiştir.[190] 1932 yılında toplanan I. Türk Tarih Kongresi'nde Reşit Galip'in tezlerine Togan'ın karşı çıkması üzerine sert tartışmalar çıkmış ve tartışmaya diğer hocalar da katılarak Reşit Galip ile beraber Togan'a oldukça ağır yüklenmişlerdir. Bu paylamalar üzerine Togan daha Ankara'dayken görevinden istifa etmiştir.[191] Her ne kadar Togan'ın ve diğer hocaların tasfiyesinde Reşit Galip'in doğrudan etkisi olmuşsa da bu konuda sorumluluk taşıması gereken başka kişiler de olmalıdır. Örneğin Prof. Malche ve Prof. Schwartz, Reşit Galip ile görüşmelerinde bir çok kürsüye mültecilerden oluşan isimler önerirken, kimlerin yerlerinden olacağını biliyor olmalıdırlar.

~~Bu değerlendirmeden sonra konuya kaldığı yerden devam edile~~-cek olursa; Cumhuriyet rejiminin üniversiteye yönelik ilk kesin tavrı gerçekleştirilmiş, Darülfünun ilga edilmiş ve yüksek öğretime yeni bir yön verilmiştir. Bununla birlikte yeni üniversitelerin kurulması hususu da büyük önem kazanmıştır.[192] Atatürk 1 Kasım 1933'te T.B.M.M.'nde dördüncü dönem üçüncü toplanma yılını açarken üniversite konusunda şu görüşlerini dile getirmiştir

---

190. TUNÇAY, M.-ÖZEN, H., a.g.m., s.14.
191. TUNÇAY, M.-ÖZEN, H., a.g.m., s.11.
192. KIM, Dae seong, Atatürk Dönemi Türkiye'sinde Yüksek Öğretim (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 1984, s.51.

"Arkadaşlar ! Üniversite tesisine verdiğimiz ehemmiyeti beyan etmek isterim. Yarım tedbirlerin kısır olduğuna şüphe yoktur. Bütün işlerimizde olduğu gibi maarifte ve kurulan üniversitede de radikal tedbirlerle yürümek kati kararımızdır."[193]

Gerçekten de üniversite konusundaki çalışmalar bundan sonra daha da titizlikle yürütülmüş ve İstanbul Üniversitesi'nden sonra ilk etapta Ankara'da ve Doğu Anadolu'da Van Gölü kıyılarında birer üniversite açılması düşünülmüştür. Ankara'da 1935 yılında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin kuruluşunun gerçekleşmesine rağmen Van'daki 100. Yıl Üniversitesi ancak 1982 yılında açılabilmiş ve Türkiye'nin ilk 27 üniversitesi arasındaki yerini almıştır.

Bu bölümde ilk Darülfünun'dan 1933 Üniversite Reformuna giden yolda kaydedilen gelişmeler anlatıldı. Bu konudaki gelişmelerin esasını kısaca şu şekilde özetlemek mümkündür; Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne miras tek üniversite olan Darülfünun, Batıya yönelmenin zorunlu hale geldiği düşüncesini taşıyan Osmanlı devlet adamlarının ürünüdür. Dolayısıyla bir yeniliktir. Ancak her türlü yeniliğe karşı güçlerin karşısında sürekli bir yaşam savaşı veren Darülfünun açıla-kapana 1933 yılına kadar gelmeyi başarmıştır. Ancak son 10 yılını yeni bir rejim altında yaşayan Darülfünun, İmparatorluk

---

193. ATATÜRK, M.Kemal, A.S.V.D.I-III, cilt:1, Ankara, 1989[4], s.392.

döneminde gericilerin saldırılarına maruz kalırken, Cumhuriyet döneminde yeterince ilerici olmadığı ve İnkılâba sahip çıkabilmek gibi bir iddia taşımadığı için kapatılmış ve yerine Darülfünun'un zaaflarından arındırılmış, daha modern ve çağdaş bir üniversite kurulmuştur: İstanbul Üniversitesi.

Ancak bu dönüşüm birdenbire ve kolayca olmamıştır. 10 yıl içinde öncelikle Darülfünun'un kendisini geliştirmesi beklenmiş, bu amaca yönelik düzenlemeler desteklenmiş, ancak bir süre sonra bu gelişmenin gidişatından umut kesilince ilgasına karar verilmiştir. Bu karar verilmeden önce İsviçreli pedagog A.Malche'a bir rapor hazırlatılmış, bunun yanında fakülte ve enstitülerin görüşleri alınmış, olay basında ve mecliste tartışılmıştır.

~~Üniversite Reformu'nun gerçekleşmesinde 3. bölümde~~ görüleceği gibi Nazi Almanyası'nın şiddetinden kaçan çoğu Alman olan bilim adamlarının büyük rolü olmuştur. Bununla birlikte Darülfünun'un ilgasında en büyük sorun öğretim üyelerinin tasfiyesinde yaşanmıştır. Bu gün bile tartışılan bu konuda kimine göre bir çok değerli Türk bilim adamı gereksiz yere işlerinden uzaklaştırılmış ve Türk bilim hayatı büyük bir yara almıştır. Ancak, bugün tartışılan bu konu o zamanlar tartışma kabul etmeyecek bir durumdaydı. Bütün dünyada olduğu gibi "her rejim kendisini sürdürecek ve geliştirecek kadrolarını kendisi seçer." kuralı dönemin Türkiye'sinde de işletilmiştir. Bundan daha doğal bir şey olamazdı ve yapılanlar da bunlardan ibaretti.

III.BÖLÜM

ALMAN BİLİM ADAMLARININ TÜRK ÜNİVERSİTELERİNE KATKILARI

Bu bölümde, bu çalışmanın ağırlık noktalarından biri; Alman bilim adamlarının Türk üniversitelerinin gelişmesindeki rolü incelenecektir. Hemen belirtmek gerekir ki, Alman bilim adamlarının Türk eğitim sistemi ile ilişkileri 1933 Üniversite Reformu ile sınırlı değildir. Daha öncesi de vardır. Örneğin, 1898'de askeri tıp öğretiminin düzenlenmesi için Türkiye'ye davet edilen Prof. Rieder'in Gülhane'yi kurma çalışması, I. Dünya Savaşı esnasında Darülfünun'a gelen bir bilim adamı grubunun çalışmaları ve Ankara'daki Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün (bugünkü Ziraat Fakültesi) kuruluşunda etkin rol oynayan bilim adamlarının çalışmaları, Üniversite Reformu öncesindeki Türk-Alman kültürel ilişkileri çerçevesinde incelenebilir. Konunun bütünlüğü ve daha iyi anlaşılabilir olması açısından, Reform öncesi çalışmaların da bu bölümde incelenmesi uygun görülmüştür.

Bu bölümü de Reform öncesi ve Reform sonrası Türkiye'ye gelen Alman bilim adamlarının çalışmaları olarak iki başlık altında incelemek, konunun işlenişi açısından daha yararlı olacaktır.

Üniversite Reformu'ndan Önce Türkiye'ye Gelen Alman Bilim Adamlarının Çalışmaları

Bu bölümde incelenecek kişilerden ilki, Prof. Rieder'dir. Bilindiği gibi Rieder 1898 yılında Türkiye'deki askeri tıp öğretiminin düzenlenmesi için davet edilmiştir. Bundan başka 1915-1918 yılları arasında, Darülfünun'un kalitesini Avrupa üniversiteleri düzeyine çıkarabilmek için Türkiye'ye Alman bilim adamları celbedilmiştir. Son olarak, çalışmaları 1927 yılında başlatılan Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün (Y.Z.E.) kuruluş safhasında da Alman bilim adamları ülkemize gelmişlerdir.

Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nin Kuruluşu

Türk ordusuna uzman hekim yetiştirmek, askeri tıp alanında uygulama ve bilimsel araştırma yapmak amacıyla kurulmuştur.[194] 1890'ların sonlarına değin İstanbul'da biri askeri, diğeri II. Mahmut döneminde kurulmuş, sivil olmak üzere iki tıp okulu vardı.[195]

II Abdülhamit askerî tıbbiyeye büyük önem vermekteydi. Alman İmparatoru II. Wilhelm'in 1898'de İstanbul'u ziyareti geleneksel

---

194. Ana Britannica, cilt:10, İstanbul, 1988, s.145.
195. BİRAND, Hikmet, Die Entwicklung des Hochschulwesens in der Türkei und der deutsche Beitrag dazu, Ankara, 1960, s.11; Ana Britannica, cilt:10, s.145.

Türk-Alman dostluğunda yeni bir dönemi başlatmıştır. Sultan II. Abdülhamit tıp eğitiminin yeniden düzenlenmesi ve geliştirilmesi amacıyla Almanya'dan bir öğretmen istemiştir. Bunun üzerine Alman Kültür Bakanlığı, Türk Hükümeti'ne Eppendorfer Hastanesinden Prof. Dr. Robert Rieder ve asistanı Dr. Deycke'yi önerdi. 1898'de Berlin'deki Türkiye Büyükelçiliği'nde imzalanan bir sözleşme ile Prof. Rieder Türkiye'deki Tıbbiye'ye mirliva (tuğgeneral) rütbesi, Mekâtib-i Tıbbiye-i Şahane müfettişi ve seririyat-ı hariciye ve dahiliye profesörü unvanıyla, yardımcısı Deycke de kaymakam rütbesi ile atandı.[196]

İstanbul'a geldikten sonra Fransız kültürüyle yetişmiş tıp hocalarının büyük tepkisiyle karşılaşan Rieder, bağımsız çalışabileceği ayrı bir hastane kurulmasını istedi. Bunun üzerine kısa sürede Sarayburnu'ndaki Gülhane Askeri Rüştiye binasında Gülhane Seririyatı adıyla ikinci tıp uygulama okulu inşa edildi. Tıbbiyeyi bitiren asker hekimlerin burada bir yıl süreyle klinik ve pratik bilgilerini artırması, hastane yönetimini öğrenmesi öngörülüyordu. Hastanede ayrıca ordu mensupları tedavi edilecek, orduya asker hasta bakıcı yetiştirilecekti; staj sonunda seçilecek hekimlerden bir bölümü uzman ve öğretim üyesi olarak görevlendirilecekti. Rieder, Gülhane'de müdürlük görevinin

---

196. **BİRAND**, a.g.e., s.10-11; Ana Britannica, a.g.m., s.145; **TİTİZ**, İrfan, Gülhane İç Hastalıkları Klinikleri Tarihi, Ankara, 1960, s.11.

yanısıra cerrahi okutuyor ve erlere hasta bakıcılık dersleri veriyordu. Deycke ise müdür yardımcılığına ek olarak iç hastalıkları, cildiye, patolojik anatomi, bakteriyoloji ve biyokimya derslerine giriyordu. Deycke Gülhane'de lepra, verem ve dizanteri üzerine yaptığı yayınlarla dünya çapında ün kazandı.[197]

Prof. Dr. Rieder Haydarpaşa'daki yeni Tıbbiyenin inşaatını gezerken düşüp sakatlandı ve 1904 yılında Almanya'ya döndü. Yerine uzun yıllar birlikte çalıştığı Deycke atandı. Ancak 1907 yılında o da kendi isteği ile ülkesine döndü. Deycke'den boşalan yere ise 1902'den beri yine Rieder'in yardımcılığına getirilen Julius Wieting tayin edildi.[198]

II. Meşrutiyet'le birlikte kurumda yeni bir canlanma başladı. 1909'da tıp okulları Haydarpaşa'daki yeni binaya taşınarak Tıp Fakültesi adı altında birleştirildi. Gülhane'nin en beğenilen öğretim üyeleri bu yeni fakülteye atandı. Bunun üzerine Wieting Harbiye Nezareti'ne başvurarak Gülhane'nin Tıp Fakültesi'nden ayrılmasını, askerî hekim yetiştiren bağımsız bir okul durumuna gelmesini sağladı ve yeni bir kadro kurdu.[199]

Birinci Dünya Savaşı başladıktan sonra 1915 yılında Wieting

---

197. Ana Britannica, a.g.m., s.146.
198. TİTİZ, a.g.e., s.16; BİRAND, a.g.e., s.20.
199. Ana Britannica, a.g.m.,s.146.

de Almanya'ya geri döndü. Bu esnada Gülhane, Çanakkale'den gönderilen ağır yaralılara bakan bir hastane konumuna geldi. Öğretim üyeleri ve asistanlarının büyük bir bölümünün cepheye gönderildiği Gülhane'nin başına Dr. Selling ve operatör olarak da Dr. Brunning adlı Bavyera'lı iki Alman getirildi. Bu iki hekim savaş boyunca Türkiye'de kaldılar ve 1918'de yapılan Mondros Mütarekesi'ni müteakip ülkelerine döndüler.[200]

Darülfünun'da Alman Bilim Adamları

Birinci Dünya Savaşı'nda yanında yer aldığımız Almanya ile dostluk ilişkilerimizin en üst düzeyde olduğu günlerde, savaşa girmemizden kısa bir süre sonra İstanbul'da bir "Alman Eğitim ve Kültür Enstitüsü" kuruldu. Türk eğitim sistemini geliştirmek ve Darülfünun'a taze bir kan sağlamak amacıyla Almanya'dan bazı bilim adamlarının Türkiye'ye gönderilmesi istenmiş ve bu isteğin olumlu karşılanması üzerine bu enstitü aracılığıyla 19* öğretim üyesi gönderilmiştir. 1915 sonbaharından itibaren aşağıda isimleri belirtilen şu öğretim üyeleri göreve başladılar:[201]

1. Dr. Anschütz; Hamburg'da Asistan, Pedagoji ve Psikoloji
2. Dr. Bergstässer; Leipzig'de Doçent, Semitik Diller
3. Dr. Giese; Yakın Doğu Enstitüsü'nde Doçent, Ural-Altay

---

200. BİRAND, a.g.e., s.
20.* Öğretim üyeleriyle ilgili bu sayı Birand'ın kitabında 16 profesör olarak geçmektedir.

Dilleri

4. Dr. Lehnmann-Haupt; en son Liverpool'da Prof., Eski Çağ Tarihi
5. Dr. Obst; Breslau'da Doçent, Coğrafya
6. Dr. Penck; Leipzig'de Doçent, Jeoloji ve Coğrafya
7. Dr. Leick; Greifswald'da Doçent, Botanik
8. Dr. Zarnick; Würzburg'da Prof., Zooloji
9. Dr. Hoesch; Berlin'de Asistan, Organik Kimya
10. Dr. Arndt; Breslau'da Doçent, Anorganik Kimya
11. Dr. Fester; Frankfurt/Main'da Asistan, Teknolojik Kimya
12. Dr. Hoffmann; Hannover'de Prof., Ekonomi
13. Dr. Fleck; Kiel'de Asistan, Maliye
14. Dr. Schöborn; Heidelberg'de Prof., Amme Hukuku

Daha sonra bunlara ilâveten,

15. Dr. Jacobi; Berlin'de Doçent, Felsefe
16. Dr. Nord; İstanbul'daki Konsoloslukta I.Tercüman (sefaret tercümanı), Medeni Hukuk
17. Dr. Mordtmann; Emekli İstanbul Konsolosu, Tarih Metodolojisi, İstanbul'da
18. Dr. Unger; İstanbul'da Eski Eserler Müzesi'nde Uzman, Arkeoloji ve Eski Paralar
19. Dr. Richter; Greifswald'da Doçent, Alman Dili ve Edebiyatı (1916 sonbaharından itibaren)
20. Dr. J.Würschmidt; Fizik Profesörü (ancak 1918'de; daha sonra başka öğretim üyesi tayin edilmedi.)

Almanya'dan gelen bu bilim adamları kendi alanlarında ders ve el kitaplarını çeviri yoluyla yeniden yapılandırdılar. Enstitülerin kitaplandırılmasında ve Zeynep Hanım Konağı'nın odalarında yeni bilimsel enstitülerin kurulmasında etkin rol oynadılar. Özellikle Prof. Arndt'ın kimya enstitüsü "Yerebatan Enstitüsü" önemli bir yer tutmaktadır.[202] Prof. Arndt ilerde 1933 yılında, bu kez mülteci olarak Türkiye'ye tekrar gelecektir.

1918 yılı sonbaharında ülkelerine geri dönen bu ekibin çalışmaları, Türk kamuoyunda olumlu izlenimler yaratamamıştır. Bunun nedeni; bu bilim adamlarından, yaptıklarından daha fazlasının yapılması beklentisinin var olmasıydı. Kendilerinden çok şey bekleniyordu. Bu öğretim üyelerinin gelişiyle Darülfünun'da bir reform yaşanacağı ümitleri bir süre sonra, bu profesörlerin "teferruat ve zevahirle" uğraşmaları neticesinde boşa çıkmıştır.[203]

Böylesi bir duruma yol açan sebeplerin başında, çoğunun Türkçe bilmemesi ve Maarif Nezareti'nin bunlardan Türkçe'yi öğrenerek, dersleri Türkçe vermelerini istemiş olması gelmektedir.[204] Zamanın Maarif Nezareti'nin çalışmalar için gerekli her türlü harcamayı yapmasına rağmen, istenilen verimin sağlanamama-

---

201. WIDMANN, a.g.e., s.25-26.
202. BİRAND, a.g.e., s.21; WIDMANN, a.g.e., s.26.
203. AKYÜZ, Yahya, Türk Eğitim Tarihi, Ankara, 1989[3], s.301.
204. SİLER, a.g.e., s.139.

masının nedenlerinden biri de, savaş şartlarının yaşanmasıdır. Savaş nedeniyle öğrencilerin büyük çoğunluğu askere alınmıştır.[205]

Sözleşmeleri gereği derslerini Türkçe vermeleri gereken bu hocalardan sadece Fritz Arndt kısa sürede Türkçe öğrenerek, sözleşmenin gereğine uyabilmiş, ancak savaş nedeniyle kimya öğrencilerinin sayısı sadece 20-25'e ulaşabilmişti.[206] Yine bu öğretim görevlilerinin sözleşmeleri 5 yıllık olmasına rağmen 3 yılın sonunda savaşın sona ermesiyle ülkelerine dönmek istemeleri üzerine, maaşlarına yüzde yirmibeş zam yapılması uygun görülmüş, ancak buna rağmen geri dönüşe engel olunamamıştır. Osmanlı yöneticilerine göre, Darülfünun bu hocalardan daha yeni yeni yararlanmaya başlamaktaydı ve tam bu sırada bırakıp gitmeleri son derece yersiz bir davranış olmuştur.[207]

---

205. Siler, çalışmasında Halit Ziya Uşaklıgil'in "Saray ve Ötesi" adlı kitabına dayanarak şu bilgileri aktarmaktadır; "Alman öğretim elemanlarının her biri birkaç Türk profesörünün maaşı kadar ödenekle Türkiye'ye getirtilmişti. Bu kadar pahalıya mal olan her Alman'a tahminen 2 öğrenci düşüyordu. Alman hocalar, Zeynep Hanım Konağı'ndaki lüks odalarında keyifli ve uzun saatler geçirirlerdi. Öğrenci azlığının sağladığı boş saatler, kalabalık üyeli profesörler kurulunda çeşitli teorik sohbetlere elverişli ortam hazırlıyordu. Türk öğrencilerin neler öğrenebilecekleri ise belirsizdi. Alman öğretim elemanları her konuda birlikte hareket ediyorlardı. Bir gün bir Türk hoca, Alman hocaların birinden, dersini hangi metodla verdiğini lütfen söylemesini isteyince, Alman öğretim elemanı bu soruyu, öğretimin bağımsızlığı ilkesine aykırı görerek cevap vermek istememiş, sonra da "hışım ile ayağa kalkarak" arkadaşları ile birlikte toplantıyı terketmişti." SİLER, a.g.e., s.140.
206. SİLER, a.g.e., s.140-141.
207. SİLER, a.g.e., s.141.

Bütün bu gayretler netice vermedi ve Alman bilim adamları savaş sonunda ülkelerine geri döndüler. Bütün bu örnekler göstermektedir ki, bu girişim bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Her türlü iyi niyete rağmen, çalışmalar istenilen düzeyde gerçekleştirilememiş ve başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Alman hocaların yaptıkları, bu dönemde Türk eğitim tarihinde bir küçük kırıntı olmaktan öteye gidememiştir.

Y.Z.E.'nin Kuruluşuna Alman Bilim Adamlarının Katkısı

Ankara'da Yüksek Ziraat Enstitüsü açılmadan önce uzun bir hazırlık dönemi geçirilmiştir.Daha 1923 yılından başlayarak Halkalı Ziraat Mektebi mezunlarından bir çok genç ziraatçı, gruplar halinde özellikle Almanya'ya gönderilmiş ve bu gençlere orada ileri bir öğretim görmek ve modern araştırma yöntemlerini tanımak olanağı sağlanmıştır.[208]

Ayrıca 1927 yılında*, memleket ziraatını inceleyip bir rapor vermek üzere Almanya'dan bir heyet getirtilmiştir. Bu heyetin başında Oldenburg adında bir bilim adamı bulunduğundan bu ekibe Oldenburg Heyeti denmiştir. Bu heyet incelemelerini tamamlayarak

---

208. AKMAN, Arif, Türkiye'de Ziraat Yüksek Öğretim Reformunun Anatomisi, Ankara, 1980, s.12.
* Widmann kitabında Oldenburg ekibinin geliş tarihi olarak 1928 ilkbaharını göstermektedir. Oysa bu ekibin raporu neticesinde çıkartılan 1109 sayılı kanun 5.7.1927 tarihini taşımaktadır. Bunun için bkz. AKMAN, a.g.e., s.12).

hükümete bir rapor sunmuştur. Bu rapordaki tavsiyeler arasında modern bir Ziraat Yüksek Öğretim Kurumu'nun açılması önerisi de vardı. Bunun üzerine 5.7.1927 tarihli ve 1109 sayılı kanun çıkartılarak, Ziraat ve Baytar Enstitüleri ile Ali Mekteplerin tesisine ve ziraat tedrisatının ıslahına karar verilmiştir.[209]

Bu tarihten sonra çalışmalar hızlandırılmış ve 1930 yılında Yüksek Ziraat Okulu açılmıştır. Bu okulda 1930'dan 1933'e kadar Türk öğretim görevlileri dışında 4 Alman profesörü (Prof. Eckstein, Prof. Kotte, Prof. Jessen ve Prof. Christiansen-Weiger) de görev yapmıştır. Bu arada yapımı planlanan yeni enstitünün inşaatı da 1933 tarihinde tamamlanarak, "Yüksek Ziraat Enstitüleri" adı altında hizmete girmiştir. Bu enstitünün başına getirilmesi planlanan Alman Prof. Falke, 1932 yılı sonbaharında Türkiye'ye gelerek çalışmaların tamamlanmasına katılmış, daha sonra da Y.Z.E.'ne gerekli araç-gereç ve öğretim kadrosunun temini için Almanya'ya dönmüştür.[210]

Y.Z.E., 1933 sonbaharında dört fakülte halinda açıldı. Bunlar Tabii Bilimler, Ziraat, Veterinerlik ve Zirai Teknoloji Fakülteleri olarak adlandırıldı.[211] Y.Z.E.'nde öğretimin tamamı 1933 yılından 1939 yılına kadar Almanca yapılmıştır. Alman hoca

---

209. AKMAN, a.g.e., s.12.

210. AKMAN, a.g.e., s.16.; WIDMANN, a.g.e., s.27.; KOÇAK, Cemil, Türk-Alman İlişkileri, Ankara, 1991, s.41.

211. AKMAN, a.g.e., s.29.; WIDMANN, a.g.e., s.27.

lara, Almanya'da doktora yaptıktan sonra dönen Türk asistanlar yardımcı olmuş ve dersler bunlar tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. 1939 yılı kış sömestrisinden sonra yabancı hocalar yerlerini Türk hocalara bırakmaya başlamışlardır.[212]

1933 Üniversite Reformu öncesinde başlayan girişimler Reform süresince de devam etmiştir. Reform'a hayat veren yabancı bilim adamlarının büyük çoğunluğu Almanlardan oluşmaktaydı. Bu öğretim üyelerinin bir özelliği de siyasi mülteci olmalarıydı. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi Y.Z.E.'nde görev alan Alman hocalar, iki ülkenin karşılıklı anlaşması sonucu Türkiye'de bulunuyordu. Ancak Almanya'daki Nazi iktidarı sonucunda yurt dışına kaçmak zorunda kalan bilim adamlarından birkaçı da ilerki yıllarda Y.Z.E.'nde görev almıştır. Bu konuya ilerde değinilecektir.

Y.Z.E.'nin 1933-34 ve 1934-35 yıllarındaki ders programlarına göre fakültelerin ve hocaların durumlarını gösteren şema şu şekilde yapılmaktaydı:

Tabii Bilimler Fakültesi

1. Fizik Enstitüsü: Hermann Zahn

2. Kimya Enstitüsü: Conrad Weygand

34/35'den itibaren: v.d. Heide

36/37'den itibaren: Lorenz

---

212. AKMAN, a.g.e., s.49.; KİM, a.g.e., s.102.

3. Jeoloji Enstitüsü: Salamon-Calvi (1934'den itibaren)

35/36'dan itibaren: Leuchs

4. Botanik Enstitüsü: Kurt Krause

5. Zooloji Enstitüsü: Richard Woltereck

Ziraát Fakültesi

1. Ekonomi Enstitüsü: Friedrich Falke

2. Ormancılık Enstitüsü: Heske (sadece 34/35'e kadar Ankara'da)

3. Bitki Yetiştirme Enstitüsü: Reinhold Hoffmann

4. Bahçe Meyva ve Bağcılık Enstitüsü: Walter Gleisberg

5. Hayvan Yetiştirme Enstitüsü: Walter Spöttel

6. Sütçülük Ekonomisi Enstitüsü: Walter Spöttel

7. Zirai Kimya Enstitüsü: Richard v.d. Heide

8. Toprak İlmi Enstitüsü: Richard v.d. Heide

9. Su Ekonomisi Enstitüsü: Kurt Stüve

10. Zirai Pedogoji Enstitüsü: Guido Matschenz

11. Bitki Korunması Enstitüsü: E. Gassner
(daha sonra) Hans Bremer

Veteriner Hekimlik Fakültesi

1. Veteriner-Anatomi Enstitüsü: Hans Richter

2. Veteriner-Fizyoloji Enstitüsü: Rudolf Seuffert

3. Hayvan Patolojisi Enstitüsü: Anton Koegel

4. Hayvan Parazitolojisi Enstitüsü: Anton Koegel

1937'den itibaren: Kurt Sprehn

5. Hayvan Sağlığı, Bakteriyoloji ve Hayvani Gıda Maddeleri

Enstitüsü: Karl Beller

6. Tıbbi Hayvan Kliniği: Max Gebhardt

7. Cerrahi Hayvan Kliniği: Max Gebhardt

Zirai Teknoloji ve Teknik Fakültesi

1. Zirai Teknoloji Enstitüsü: Otto Gerngross

2. Zirai Makineler Enstitüsü: Friedrich Falke (vekaleten)*

3. Çiftçilikte Ustalık Enstitüsü: Friedrich Falke(vekaleten)

Bunların dışında Alman öğretim görevlilerinin faal bulunduğu Yabancı Diller Semineri ve Spor Enstitüsü bulunuyordu.[213]

Reform öncesi dönemde temelleri atılan Y.Z.E. ve ona hayat veren Alman öğretim üyelerinin çalışmaları Türk toplumundan olumlu puanlar almış ve övgü dolu sözlerle anılmıştır. Bu dönemde yapılan çalışmalar bir tarım ve hayvancılık ülkesi olan dönemin Türkiye'si için teknolojiye ve bilimsel yöntemlere sahip olmak açısından kaçınılmazdı. Alman hocaların buradaki çalışmaları ve yurt dışına gönderilmek suretiyle pek çok uzman ve bilim adamı yetiştirmeyi başaran T.C.Hükümetleri, ziraatimizin bugün ulaştığı modern görüntüsünde önemli rol oynamışlardır.

Üniversite Reformu ve Sonrasındaki Çalışmalar

---

* Bu kısım Widmann'ın kitabında "ismi bilinmiyor" şeklinde geçmektedir. Akman'a göre bu kürsüye, 1936 yılında Esat Ahmet Bozkaya doçent olarak başkan atanıncaya kadar, Friedrich Falke vekalet etmiştir. AKMAN, a.g.e., s.37.
213. WIDMANN, a.g.e., s.29.

Önceki bölümlerde Üniversite Reformu'na kadarki gelişmeler ve Reform'a giden yol izah edildi. Bu bölümde ise Reform sonrası gelişmeler; Alman bilim adamlarının Türkiye'ye davet edilişleri, yeni üniversitelerin açılması ve mülteci öğretim üyelerinin buralardaki çalışmaları ele alınacaktır.

Bilindiği gibi, 31 Mayıs 1933 tarih ve 2252 sayılı kanunla İstanbul Darülfünunu 31 Temmuz 1933 tarihinden itibaren ortadan kaldırılarak yerine 1 Ağustos 1933 tarihinden itibaren İstanbul Üniversitesi'nin kurulması kararlaştırılmıştı. Kurulacak olan yeni üniversitenin kadrosu üzerinde tartışmaların sürdüğü günlerde, Almanya'da da hareketli günler yaşanmaktaydı. 30 Ocak 1933'de hükümeti devralan nasyonal sosyalistler, politik yönden beğenmedikleri ve ari ırktan olmayan öğretim üyelerini emekliye sevkederek, işten uzaklaştırarak ya da tutuklatarak, görev yapmalarını imkânsız hale getirdiler.[214] 1933'den II. Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar 250 000-280 000 insan yurt dışına kaçmıştır. Bunun 3120 kadarının bilim adamı olduğu tahmin edilmektedir.[215] Ülke dışına kaçan bu bilim adamlarından bir kısmı Zürih'te bir dernek kurdular. Umutları kırılmış ve ne yapacağını

---

214. WIDMANN, a.g.e., s.41.; NEUMARK, Fritz, Boğaziçine Sığınanlar, İstanbul, 1982, s.12.; HIRSCH, Ernst E., Hatıralarım, Ankara, 1985, s.202-205.; GROTHUSEN, Klaus D., Der Scurla Bericht, Fankfurt/Main, 1987, s.7.
215. PROSS, Helge, "Die Geistige Enthauptung Deutschlands: Verluste durh Emigration. Nationalsozialismus und die deutsche Universitäten", Universitätstage, 1966, Berlin, s.143-144.

bilmeyen bu öğretim üyelerine yeni iş sahaları bulabilmek amacıyla, kayınpederi Zürih'te oturan tıp doktoru Philipp Schwartz'ın öncülüğüyle kurulan bu derneğin adı "Notgemeinschaft deutscher Wissenschafter im Ausland" (Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti) idi.[216]

Kısa sürede yurt dışında bulunan pek çok bilim adamını etrafında toplayarak birbirleriyle iletişim kurabilmelerini sağlayan bu cemiyetin başkanı Schwartz, Türkiye'deki gelişmelerden haberdar olunca hemen Prof. Malche'la ilişki kurmuştur. Bu ilişkinin neticesinde Schwartz cemiyetin temsilcisi olarak Türkiye'ye geldi. Türkiye'de Eğitim Bakanlığı ve İstanbul Üniversite'nin kadrosunu temin etmekle görevli komisyonun temsilcileri ile görüştü. Türkiye'den olumlu izlenimlerle ayrıldı. Schwartz'ın mutluluğuna yol açan en büyük etken, burada bir çok meslekdaşına çalışma imkânı sağlanabileceği ümidi idi.[217]

Sonuçta, Türkiye ile mülteci bilim adamları arasında bir sözleşme yapıldı* ve bir çok yabancı öğretim üyesi, bu cemiyet aracılığla Türkiye'de çalışma olanağına kavuştu. Bundan sonraki bölümde Türkiye'ye gelen mülteci bilim adamları ve görev aldıkları yerler ile yaptıkları çalışmalar anlatılacaktır. Ancak

---

216. GROTHUSEN, a.g.e., s.8.; WIDMANN, a.g.e., s.41.
217. WIDMANN, a.g.e., s.43-44.; GROTHUSEN, "Kemal Atatürk'e Sığınanlar", Alman Gözüyle Atatürk, Köln, 1988, s.76-77.
* Anlaşmanın Fransızca metni için bkz. WIDMANN, a.g.e., s.225.

bu konuya geçmeden önce şunu da belirtmek gerekir ki, daha önceden tanımadıkları bir ülkede çalışmak durumunda kalan bu insanlar doğal olarak pek çok zorluklarla karşılaşmışlardır. Bu sorunlar, taşınma güçlükleriyle başlayıp, yeni bir kültüre uyum sağlamaya değin sürmekteydi. Çalışma ortamları yetersiz düzeydeydi ve yeniden düzenlenmesi icap ediyordu. Bunların dışında hepsinden de önemlisi Türkçe'yi öğrenmeleri zorunluydu. Böyle olduğu halde büyük bir hevesle işlerine sarılan bu insanlar, dil sorunu da dahil karşılaştıkları sorunları zaman içinde yenmeyi başarmış ve kalıcı eserler bırakabilmişlerdir. Bunun bir nedeni de, ne zaman döneceklerini bilmemelerine rağmen uzun yıllar Türkiye'de kalmaları gerektiğinin farkında olmaları olabilir.

Türkiye'de görev kabul eden yabancı bilim adamlarıyla yapılan iş anlaşmalarına da değinmek yararlı olacaktır. Ayrıcalık gözetmeden, herkesle yapılan bu anlaşmalar ilk etapta 2,3 ve 5 yıllığına imzalanmıştır. Malche, Schwartz ve Nissen'in katkılarıyla hazırlanan bu anlaşmalar genellikle şu maddeleri içeriyordu:[218]

1. Profesörler güçlerini ve zamanlarını bütünü ile üniversite çalışmalarına adamalı ve bir yan uğraşı kabul etmemelidir.

2. Türk öğrenciler için bir çevirmen yardımıyla Türkçe ders kitapları ve yardımcı kitaplar yayınlamak zorundadır.

---

218. WIDMANN, a.g.e., s. 59-60.

3. 3-5 yıllık bir zaman süresi içinde Türkçe okuyabilecek kadar Türkçe öğrenmelidir. (Ana hatlarıyla öğrenmek yeterli olabilir.)

4. Profesörler, hükümetin isteği üzerine -herhangi bir özel ödeme yapılmaksızın- gerektiğinde bir bilir kişi raporu hazırlamak zorundadırlar.

5. Gelişme ve halkın aydınlatılması için kurulan tesislerde aktif olarak görev almakla yükümlüdürler.

Bu yükümlülüklerin yanı sıra mülteci bilim adamları şu haklara sahiptiler:

1. Anlaşma yapılan kişilere genellikle yüksek bir maaş* bağlandıktan başka, taşınma ve yolculuk ücretleri ile bir hastalık sigortası sağlanacaktır.

2. Yabancı çalışma arkadaşlarını getirip görevlendirme hakkı tanınmıştır. (Bu maddeden özellikle başlangıçta çok yararlanılmıştır. Asıl mülteci profesörlerden başka çok sayıda yine mülteci olan asistanlar, okutmanlar ve yardımcı bilim adamları Türkiye'de görev aldılar.)

Mülteci bilim adamlarının Türk yükseköğretim kurumlarına göre dağılışı şöyle olmuştur.

---

* Maaşların miktarı her öğretim görevlisi için 500 ile 800 TL. arasında değişmekteydi. Bu miktar Türk öğretim görevlilerine ödenen ücretin 4-5 katı kadardı.

İstanbul Üniversitesi

İstanbul Üniversitesi; Tıp, fen, hukuk ve edebiyat dalında olmak üzere 4 fakülteden oluşuyordu. Yabancı hocaların fakültelere göre dağılımı eşit olarak yapılmadı. Çoğunluğu Tıp ve Fen Fakültelerinde görev aldı.

Tıp Fakültesi

Tıp Fakültesi'nin çeşitli birimlerinde şu öğretim elemanları (Alman) görev almışlardı.

Enstitüler

1.Patolojik Anatomi E.: Ph.Schwartz

2.Genel ve Deneysel Patoloji E.: S.Oberndorfer

3.Fizyoloji E.: H.Winterstein

4.Hijyen E.: Julius Hirsch

5.Mikrobiyoloji E.: Hugo Braun

6.Biyokimya E.: Lipschitz (1939'a kadar)
Haurowitz (1939'dan sonra)

7.Fizik Tedavi E.: Fr.Dessauer (1937'e kadar)
Max Sgalitzer (1939'dan sonra)

8.Kanser Araştırma E.: S.Oberndorfer (1938'den sonra)

10.Histoloji-Embriyoloji E.: Tibor Peterfi
(1944'den itibaren)

Patolojik Anatomi Kürsüsüne 1933'den sonra Philip Schwartz getirilmiştir. 1952 yılında Amerika'ya gidene kadar burasını yönetmiştir.[219] Göçten önce Frankfurt/ Main Üniversitesi'nde genel patoloji ve patolojik anatomi profesörü olan Schwartz, bilindiği gibi 1933'te Zürih'te "Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamlarına Yardım Cemiyeti"ni kurarak, pek çok mülteci öğretim üyesinin Türkiye'ye gelmesine de aracılık etmiştir. Kürsüsündeki çalışmalarının yanında İstanbul Üniversitesi'nin organizasyonu ile ilgili kuruluş çalışmalarına da katılmıştır. Schwartz'ın yayınlarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Pathologia Anatomia: (çev. M.Erel), İstanbul, 1939.

2. İnsa Akciğer Veremi Bilgisine Giriş: (çev. M.Erel), İstanbul, 1940.

3. Autopsia Teknigi: (R. Rössler ve Muammer Yenerman ile), İstanbul, 1944.

4. Tüberkulozun Başlangıç Devrinde Reenfeksiyon: (çev. İ.Güneral), İstanbul,1949.

Ayrıca bir çok yazısı da çeşitli dergilerde yayınlanmıştır.

1936-38 yılları arasında Dr. Werner LAQUEUR, 1933-35 yılları arasında Dr. EISENSTEDT ve 1933'ten sonra kısa bir süre Dr. ADLER Schwartz'ın yardımcılıklarını yapmışlardır. Prof. Schwartz Besim

---

219. GROTHUSEN, a.g.e., s.123-124; WIDMANN, a.g.e., s.63.

Turani Münevver Yenerman ve Bedrettin Pars gibi Türk öğrencileri* yetiştirmiştir.[220]

Genel ve Deneysel Patoloji Enstitüsü'nün yönetimi 1933'ten itibaren Siegfried Oberndorfer'e verildi.[221] 1944'de İstanbul'da ölen Oberndorfer, göçten önce Münih Üniversitesi'nde patoloji profesörüydü. Ders kitabı olarak ülkemizde hazırladığı eserleri şunlardır:

1. Genel Patoloji: (çev. S.F.Atay, İ.Kandemir, A.Sözmen ve O.Toygar), İstanbul, 1937.

2. Batın Uzuvlarının Situs'u: İstanbul, 1935.

3. Romatizmanın Patojenisi: İstanbul,1935.

4. Seçilmiş Bazı Tümörlerin Histolojik Teşhisleri: İstanbul, 1941.

Oberndorfer'in yardımcılığını Dr. Peter LADEWIG yapmıştır. Türk öğrencileri ise Üveis Maskar, Osman Saka ve Satı Eser'dir.[222]

Fizyoloji Enstitüsünün yöneticiliğine 1933'te Hans Winterstein getirildi.[223] 1956'da emekliye ayrılıp Münih'e geri dönün-

---

* Burada kastedilen şey, bugün Türk veya yabancı üniversitelerde profesör ya da diğer akademik unvanlarla çalışan Türk bilim adamlarıdır.
220. WIDMANN, a.g.e., s.276-277.
221. GROTHUSEN, a.g.e., s.267.
222. WIDMANN, a.g.e., s.267
223. GROTHUSEN, a.g.e., s.124; WIDMANN, a.g.e., s.64.

ceye kadar burayı yöneten Winterstein'ın ders kitabı olarak hazırladığı eserler şunlardır:

1. Animal Fizyoloji Dersleri: (çev. S.Irmak), İstanbul, 1939

2. Fizyoloji Dersleri: (Prof.Dr. Meliha Terzioğlu ile), İstanbul, 1951.

Bunların yanında çeşitli yayın organlarında neşredilen bir çok yazısı da mevcuttur. Yardımcılıklarını Dr. ROSENBAUM ve laborant EGER yapmıştır. Türk öğrencileri Sadi Irmak, Meliha Terzioğlu, Halil Derman'dır.[224]

Hijyen Enstitüsü'nü Ekim 1933'ten itibaren 1948'de Basel'e dönene kadar Julius Hirsch yönetmiştir.[225] 1929'dan itibaren Berlin Üniversitesi'nde sağlıkbilim profesörü olan Hirsch'in ders kitabı olarak kaleme aldığı eserleri şunlardır:

1. Hıfzıssıhha Ders Kitabı: (Doç.Dr.Muhiddin Erel ile), 2 cilt, İstanbul, 1938 ve 1940.

2. Hıfzıssıhha Praktikumu: (Doç.Dr. Muhiddin Erel ile), İstanbul, 1937.

Hirsch'in Türk öğrencilerinden bazıları Muhiddin Erel ve Sıtkı Velicangil'dir.[226]

---

224. WIDMANN, a.g.e., s.281-282.
225. GROTHUSEN, a.g.e., s.123; WIDMANN, a.g.e., s.65.
226. WIDMANN, a.g.e., s.257.

Mikrobiyoloji, Salgınlar Bilgisi ve Parazitoloji Enstitüsü'nün başkanlığına 1933'ten* itibaren Hugo Braun getirildi.[227] 1950 yılına kadar buranın yönetimini sürdüren Braun, bu tarihte Münih'e döndüğünde yönetimi Prof. Ziya Öktem ve Prof. Ömer Özek devraldılar. Göçten önce Frankfurt/ Main Üniversitesi'nde profesör olarak görev yapan Braun'un eserleri şunlardır:

1. Salmonella Grubunun Bakteriyolojisi: (Doç.Dr. Ömer Özek ile), İstanbul, 1946.

2. Salmonellaların Fermantasyon Kabiliyetleri Hakkında: (Türkçe ve Almanca olarak Ferda Gök ve Hikmet Gence ile), İstanbul, 1951.

3. Mikrobiyoloji ve Salgınlar Bilgisi Ders Kitabı: 2 cilt, (çev. Z.Öktem), İstanbul, 1940.

Braun'un yardımcılığını Toni WEINBERG yapmıştır. Türk öğrencilerinden bazıları Ömer Özek ve Ekrem Kadri Unat'tır.[228]

Biyokimya Enstitüsü'nün ilk altı yılında yöneticiliğini Werner Liepschitz yapmıştır.[229] Göç öncesinde Frankfurt/ Main Üniversitesi'nde farmakoloji profesörü olarak çalışan Liepschitz'in yardımcılıklarına Ernst BUDING, Ernst CASPARI ve Paula SCHWERIN getirilmişlerdir. "Hayati ve Tıbbi Kimya Dersleri" (çev

---

* Grothusen'e göre 1934.
227. GROTHUSEN, a.g.e., s.123; WIDMANN, a.g.e., s.65.
228. WIDMANN, a.g.e., s.245.
229. GROTHUSEN, a.g.e., s.126, WIDMANN, a.g.e., s.66.

S.Atademir, İstanbul,1937) adlı bir de kitabı bulunan Liepschitz-'in Türk öğrencileri Kâzım Arısan, Naşit Erez ve Ertuğrul Yenen'-dir.[230]

Liepschitz'in 1939 yılında Amerika'ya gitmesi üzerine bu göreve Prag'dan gelen Felix Haurowitz atandı.[231] Bu görevde 1948 yılına kadar kalan Haurowitz İstanbul'dan sonra Amerika'ya gitmiştir. Göç öncesinde ise Prag'daki Alman Üniversitesi'nde biyokimya profesörü olarak görev yapan Haurowitz'in İstanbul'da yardımcılığını Paula SCHWERIN yapmıştır. Eserleri ise şunlardır:

1. Hayati ve Tıbbi Kimya: (çev. S.Irmak ve M.O.Saka), İstanbul, 1940.

2. Fortschritte der Biochemie 1938-1947 (Biyokimyada İlerlemeler 1938-1947), Basel, 1948.

Bunlardan başka pek çok araştırma raporları, bildiri ve dergi yazıları yayınlanmıştır. Mutahhar M.Yenson, Şevket Tekman, Hatice Bodur, Fahamet Aras ve Muzeffer Acarbey Haurowitz'in Türk öğrencileri arasındadır.[232]

Başlangıçta Radyoloji ile birlikte olan Radyoterapi Enstitüsü, 1937'de İsviçre'ye dönen Friedrich Dessauer tarafından yönetilmiştir.[233] 1922 yılından itibaren Frankfurt/ Main

---

230. WIDMANN, a.g.e., s.262.
231. GROTHUSEN, a.g.e., s.126; WIDMANN, a.g.e., s.66.
232. WIDMANN, a.g.e., s.253.
233. GROTHUSEN, a.g.e., s.121; WIDMANN, a.g.e., s.67.

Üniversitesi'nde tıbbi fizik profesörü olan Dessauer, ilticasından evvel de bilim adamı (kuvanta biyolojisinin, biyofiziğin ve radyoterapinin kurucusu), siyasal yazar ve politikacı (Katolik Parti'nin milletvekili) olarak üniversite sınırları dışında da ün yapmış biriydi. İstanbul'daki çalışmalarında Dr.Phil ZION ve Dr.UHLMANN yardımcılık görevini üstlendiler. Türk öğrencileri Tevfik Berkman ve Muhterem Gökmen'dir.[234]

Dessauer'in ayrılmasından sonra bu kürsüsünün başkanlığına Avusturya'lı mülteci Max Sgalitzer getirilmiştir.[235]

Kanser Araştırma Enstitüsü'nün başkanlığını 1938 yılından itibaren yürüten Siegfried Oberndorfer ile ilgili bilgiler Genel ve Deneysel Patoloji Enstitüsü bahsinde verilmişti. Bunlara ilâve olarak Oberndorfer'in, konferanslar ve makalelerle kanser sorununu halka ve bilim dünyasına açıkladığını söylemek mümkündür.[236]

Yöneticiliğini Tevfik R.Örensoy'un yaptığı Histoloji-Embriyoloji Enstitüsü'nün deney bölümü şefliğini 1933 yılından itibaren Karl Löwenthal üstlenmiştir.[237] Göçten önce Frankfurt/Main Üniversitesi'nde histoloji asistanı olarak çalışan

---

234. WIDMANN, a.g.e., s.247.
235. GROTHUSEN, a.g.e., s.121; WIDMANN, a.g.e., s.68.
236. WIDMANN, a.g.e., s.68.
237. GROTHUSEN, a.g.e., s.121; WIDMANN, a.g.e., s.68.

Löwenthal, İstanbul'da T.R.Örensoy'un çalışma arkadaşı olarak 1939 yılına kadar görev yaptı. Daha sonra Amerika'ya gitti.[238] Löwenthal'ın ayrılmasından sonra yerine Macar mülteci Profesör Sandor Peterfi atandı.

Fakültelere bağlı enstitülerin dışında pek çok da (1933/34 ders yılında 17 adet) klinik bulunuyordu. Bunların bazıları mülteciler tarafından yönetilmiştir.

Bunlardan İç Hastalıkları Kliniği, göçten önce Breslau Üniversitesi profesörlerinden Erich Frank tarafından yönetilmekteydi.[239] 1957 yılındaki ölümüne kadar bu görevi yürüten Frank'ın yardımcılıklarını Dr. STEINITZ ile diyet hemşiresi Elde Wolf yapmıştır. Yetiştirdiği öğrencilerden bazıları Ferhan Berker, Nebil Bilhan, A.İsmet Çetingil, E.Şerif Egeli ve Remzi Özcan idi. Frank'ın hazırladığı ders kitapları arasında;

1.Dahili Böbrek Hastalıkları Kliniği: çev.N.Bilhan, İstanbul, 1941 ve

2. İç Hastalıkları Klinik Dersleri: cilt 1 ve 2; 1951, cilt:3 1956, bulunmaktaydı.[240]

Cerrahi Kliniği'ni, yine 1933'ten itibaren 6 yıl süreyle

---

238. WIDMANN, a.g.e., s.263.
239. GROTHUSEN, a.g.e., s.123; WIDMANN, a.g.e., s.70.
240. WIDMANN, a.g.e., s.249-250.

Rudolf Nissen yönetmiştir.[241] 1933'e kadar Berlin Üniversitesi'nde profesör olarak görev yapan Nissen, 1933 Ağustosunda Philipp Schwartz ile İstanbul'a gelerek mültecilere çalışma olanağı sağlanması konusunda aracılık yapmıştı. Nissen'in Türkiye anılarını içeren "Helle Blätter-Dunkle Blätter. Erinnerungen eines Chirurgen" (Aydınlık Sayfalar-Karanlık Sayfalar. Bir Cerrahın Anıları, Stuttgart, 1969) adlı bir kitabı Almanya'da neşredilmiştir. "... Nissen hatıralarında, operasyonlarında başından geçen bazı enteresan olayları anlatmakta ve konuyu Almanya'yı terke mecbur olan 50'den fazla yabancı Profesöre getirmektedir. Bu yabancı profesörlerin arasında her daldan değerli bilginlerin bulunduğunu belirten Nissen, ancak hemen bütün organizasyon işlerinde pek çok güçlüklerle karşılaşıldığından çok zaman kaybolduğunu ve böylece bütün iyi niyetlere rağmen klasik anlamıyla üniversitenin bir nevi yeniden doğuşunun mümkün olmadığını yazmaktadır."[242]

Nissen'in ders kitabı olarak hazırladığı eserler şunlardır:

1. Cerrahi Endikasyonları: (çev.K.Baran), İstanbul, 1938.

2. Genel Şirürji Dersleri: (Doç.Dr.Fahri Arel ile), İstanbul, 1938.

---

241. BRUGEL, Silke, "Leben und Wirken Ernst Reuters in der Türkei", İstanbul,1991, s.19; GROTHUSEN, a.g.e., s.122; WIDMANN, a.g.e., s.72.
242. SEYHAN, Muvaffak, "Pof. Nissen'in Hatıraları", Milliyet, 3.9.1971.

Yardımcılıklarını Dr. Ewald LÖWENTHAL ve Dr. Lilly FRAENKEL-'in yaptığı Nissen'in Türk öğrencileri ise Fahri Arel, Feyyaz Berkay, Derviş Manizade, Burhaneddin Toker ve Gazi Yaşargil'dir.[243]

Kadın Hastalıkları Kliniği'ni ise, göçten daha önce Berlin'-li profesör Wilhelm Liepmann yönetmişti.[244] 1939 yılında ölümüne kadar burada çalışan Liepmann'ın yardımcılıklarını Dr. CALVI ve EISENTEDT (bir süre için) yapmışlardır. Liepmann'ın ders kitabı olarak hazırladığı kitaplar şunlardır:

1. Hekimlere ve Tıp Talebelerine Mahsus Doğum Ameliyatı: İstanbul, 1966.*

2. Pratik Jinekoloji Ders Kitabı: (çev. S.Irmak), İstanbul, 1938.

Liepmann'ın Türk öğrencileri ise Naşit Erez ve T.Remzi Kazancıgil'dir.[245]

Göz Hastalıkları Kliniği'nin yöneticisi, oftalmolog (göz hastalıkları ve görme kusurlarının teşhis ve tedavisiyle ilgili uzman) olarak Frankfurt'tan gelen Joseph Igersheimer'di.[246] 1933-39 tarihleri arasında bu görevini sürdüren Igersheimer daha sonra

---

243. WIDMANN, a.g.e., s.266-267.
244. GROTHUSEN, a.g.e., s.118; WIDMANN, a.g.e., s.73.
* Widmann'ın kitabından aktarılan bu tarih 1936 olabilir.
245. WIDMANN, a.g.e., s.262.
246. GROTHUSEN, a.g.e., s.123; WIDMANN, a.g.e., s.74.

Amerika'ya gitmiştir. Yardımcılığını Dr.Gustav HATSCHEK, Dr. STEIN ve HOFFMANN'ın yaptığı Igersheimer'in Türk öğrencisi Naci Bengisu'dur. Igersheimer'in "Göz Hastalıkları" (İstanbul, 1936) adlı bir kitabı yayınlanmıştır.[247]

Kulak-Burun-Boğaz Kliniği, 1934-36 yılları arasında mülteci olmayan Avusturyalı Rutin tarafından yönetilmiştir. Rutin'den sonra, Würzburg Üniversitesi'nden gelen Karl Hellmann klinik başkanlığına atandı.[248] 1943'te anlaşmasının yenilenmemesi üzerine Filistin'e giden Helmann'ın yardımcılığını WILLMANNS yapmıştır. Avusturya, İsviçre, Alman ve Türk dergilerinde yayınlanan çeşitli araştırma yazıları, konferanslar ve makaleleri bulunan Helmann'ın Türk öğrencisi Safa Karatay'dır.[249]

Radyoloji Kliniği ise Friedrich Dessauer ve Max Sgalitzer'in yönetimindeydi. Bu konu ile ilgili bilgiler Radyo-terapi Enstitüsü bahsinde verildi.

İ.Ü. Tıp Fakültesi'ne bağlı Diş Hekimliği Okulu müdürlüğüne 1934'de itibaren, Almanya'da diş hek,mliğinin öncülerinden Alfred Kantorowicz getirildi.[250] 1935'ten itibaren Diş Hekimliği Okulu'nun derslerinden sorumlu müdür olarak görev yapan Kantoro

---

247. WIDMANN, a.g.e., s.258.
248. GROTHUSEN, a.g.e., s.122; WIDMANN, a.g.e., s.74
249. WIDMANN, a.g.e., s.254.
250. GROTHUSEN, a.g.e., s.123; WIDMANN, a.g.e., s.75.

wicz, 1933'te ayrıldığı Bonn Üniversitesi tarafından 1948'de tekrar davet edilince ülkesine dönmüştür. Türkiye'de kaldığı süre içinde ders kitabı olarak hazırladığı eserlerden bazıları şunlardır:

1. Diş Tababeti İmtihanı için Repetitorium: (çev. M.A.Erel ve P.Ata), İstanbul, 1938.

2. Diş Tababeti Preklinik Protez Laboratorium Bilgisi: (çev. L.Belger), İstanbul, 1940.

3. Diş Tababeti Şirurjisi: (çev. P.Ata), İstanbul, 1943.

Kantorowicz'in Türk öğrencileri arasında Pertev Ata ve Lem'i Berger gibi kişiler bulunmaktaydı.

Böylelikle İ.Ü. Tıp Fakültesi'ndeki faaliyetler kısaca özetlenmiş oldu. 1933-1945 tarihleri arasında bu fakültede mülteci olarak; 16 ordinaryüs, 3 profesör-doçent, 20 asistan ve 8 bilimsel yardımcı elemanlık göreviyle toplam 47 Alman ve Avusturyalı görev yapmıştır.

Fen Fakültesi

Fen Fakültesi'nin bölümleri ve burada görev yapan öğretim elemanları şöyle idi.

Enstitü Enstitü Müdürü Yardımcıları

1. Matematik	V.Mises	
	Kerim Erim	Geiringer
	Prager	
2. Astronomi	Freundlich	
	Rosenberg	Gleisberg
	(1939'dan itibaren)	
3. Fizik	Dember	
a.Genel	Marcel Fouche	Mendelssohn
b.Uygulamalı	Kurt Zuber	
(daha sonra kurulmuştur.)		
c.Elektrofizik	A.v.Hippel	
4. Kimya		
a.Genel	Arndt	L.Loewe
b.PCN-Bölümü	Kroeplin	
	Weiss	
	Breusch	
c.Teknik Kimya	Herzog	Rabinovitsch
	Gross	Hersch
d.Fiziko-Kimya	Valensie	
	Savard	
	H.F.Constable	
5. Biyoloji		
a.Zooloji	Naville	
	Kosswig	
b.Farmakobotanik ve		

Genetik	Heilborn	Schnee
c.Sistematik ve		
Fizyolojik Botanik	Brauner	Schneider
		Aulich
6.Jeoloji	H.Nafiz Pamir	

Matematik Enstitüsü Türk Matematikçi Kerim Erim ile birlikte Berlin'den gelen dünyaca ünlü bilgin Richard Edler von Mises tarafından yönetiliyordu.[251] Burada 1939 yılına kadar kalıp, daha sonra Amerika'ya dönen v.Mises'in yardımcılığını Hilda GEIRINGER yapmıştır. R.E.v.Mises'in Türk öğrencisi Nazım Terzioğlu'dur.[252]

R.E.v.Mises'den başka burada görev yapan diğer Alman öğretim üyesi, 1933'te Göttingen Üniversitesi'nden gelen matematik profesörü Willy Prager'dir.[253] 1940/41 yılına kadar burada kalan Prager de Amerika'ya gitmiştir. Prager'in hazırladığı kitaplar şunlardır:

1. Tersimî Hendese: 2 cilt, cilt 1: (N.Topuz ve Y.Kansu ile) İstanbul, 1937; cilt 2: F.Gürsan ve N.Topuz ile, İstanbul, 1941.

2. Mekaniğe Giriş: (F.Gürsan ile), İstanbul, 1941.[254]

Astronomi Enstitüsü (1935) başkanlığına, göçten önce Ber-

---

251. GROTHUSEN, a.g.e., s.128; WIDMANN, a.g.e., s.78.
251. WIDMANN, a.g.e., s.264-265.
253. GROTHUSEN, a.g.e., s.128; WIDMANN, a.g.e., s.78.
254. WIDMANN, a.g.e., s.269-270.

lin'de astronomi profesörü olan E.F.Freundlich getirilmiştir.[255] 1937'e kadar burada kalan Freundlich'in yardımcılığını Wolfgang GLEISBERG yapmıştır. "Astronomi" (çev. F.Yeniçay, İstanbul, 1937) adlı bir de kitap yazan Freundlich'in Türk öğrencileri Paris Pişmiş de Recillas ve Nüzhet Gökdoğan'dır.[256]

Freundlich'in ayrılmasından sonra 1938'de, Kiel Üniversitesi profesörü Rosenberg enstitü müdürlüğüne getirildi.[257] Kısa bir süre sonra, 1940'da yaşamını yitiren Rosenberg'in yardımcılığını W.GLEISBERG yapmıştır. Rosenberg'in yayınları şunlardır:

1. Toplu Bibliyografya: İ.Ü. Fen Fakültesi Mecmuası, cilt:5 no:112, İstanbul, 1940.

2. Kuyruklu Yıldızlar, Kayan Yıldızlar ve Meteoritler: Üniversite Konferansları, İstanbul, 1938/39.[258]

Genel Fizik Enstitüsü, 1933'ten itibaren Fransız Marcel Fouché tarafından yönetilmiştir. Onun yanında 1934'ten itibaren Dresden Teknik Üniversitesi'nden uzaklaştırılan Harry Dember de fizik profesörü olarak çalıştı. Asistanlığını Thomas Mendelsson'un yaptığı Dember, 1940'da Amerika'ya gitti. Asistanı Mendelsson İstanbul'da kaldı ve 1942'de öldü. Dember'den sonra enstitüyü 1963'e kadar İsviçreli fizikçi K.Zuber yönetmiştir.[259]

---

255. GROTHUSEN, a.g.e., s.129; WIDMANN, a.g.e., s.79.
256. WIDMANN, a.g.e., s.250.
257. GROTHUSEN, a.g.e., s.129; WIDMANN, a.g.e., s.79.
258. WIDMANN, a.g.e., s.273.
259. WIDMANN, a.g.e., s.80.

Aynı şekilde 1933'te Göttingen Üniversitesi'nden gelen fizikçi Arthur v.Hippel Elektrofizik Enstitüsü'nü kurmuştur. Ancak o da 1934 yılında Türkiye'den ayrılarak Amerika'ya gitmiştir.[260]

Kimya Enstitüsü 1917'de hayata geçirilen "Yerebatan Kimya Enstitüsü"ne dayanmaktadır. Bilindiği gibi Darülfünun'a gelen 20 Alman profesörden biri olan Fritz Arndt'ın çabalarıyla kurulan bu enstitüsünün başına, bu kez mülteci olarak yine Arndt geçmiştir.[261] 1955 yılında emekliye ayrılarak İstanbul'dan Hamburg'a dönen Arndt'ın asistanlığını Dr.Lotte LOEWE yapmıştır. Ders kitabı olarak derlediği eserler şu şekilde sıralanabilir:

1. Kısa Kimya Tatbikatı: İstanbul, 1934.
2. Gayri Uzvî Kimyadan İlk Tatbikat: İstanbul, 1935.
3. Anorganik Kimyaya Başlangıç Laboratuvarı: İstanbul, 1945-46.
4. Yeni Denel Organik Kimya: (L.Ergener ile) İstanbul, 1950.

Arndt'ın Türk öğrencileri ise şunlardır; Baha Erdem, Muvaffak Seyhan, Muzaffer Acarbay ve Cemil Dikmen'dir.[262]

Arndt'a yardımcı olmak amacıyla Braunschweig'dan Prof.Hans

---

260. WIDMANN, a.g.e., s.80.
261. BRUGEL, a.g.e., s.19; GROTHUSEN, a.g.e., s.127-128; WIDMANN, a.g.e., s.80-81.
262. WIDMANN, a.g.e., s.242.

Kroepelin gelmiş, ancak kısa bir süre kalmıştır. Bunu 1938'de Viyana'dan gelen Prof.Richard Weiss izlemiş, o da kısa bir faaliyetten sonra ayrılmıştır. Ondan boşalan yere 1939'da F.L.Breusch geçti. Bu görevi için bugün hala mevcut olan II. Kimya Enstitüsü'nü kurdu. Son mültecilerden biri olarak 1971 yılında Türkiye'den ayrılan Breusch, İstanbul'daki uzun yıllar süren öğretim faaliyeti boyunca, Türk kimyagerlerinin yetişmesi için büyük çaba harcamıştır. İstanbul'daki Alman kültür çalışmalarına da büyük katkısı olmuştur.[263] Ders kitabı olarak şu eserleri vardır:

1. Organik Kimya: çev. (R.Tulus), İstanbul, 1941.
2. Lehrbuch der Gesamten Chemie: Basel, 1948.
3. Genel ve Anorganik Kimya: (çev. R.Tulus), İstanbul, 1942.

Bunların dışında çeşitli bilimsel dergilerde yayınlanmış 110 Biyokimya yazısı mevcuttur.[264]

Teknik Kimya Enstitüsü'nün yönetimini, 1933'ten itibaren Reginald O.Herzog üstlenmiştir. 1935'te vefat edince yerine Avusturyalı mülteci Philipp Gross geçti ve 1939'a kadar bu görevde kaldı. 1939'da İngiltere'ye gitti.[265] Bu iki bilim adamının yardımcılıklarını Bruno Rabinowitch ve Hersch yapmıştır.

---

263. WIDMANN, <u>a.g.e.</u>, s.81.
264. WIDMANN, <u>a.g.e.</u>, s.246.
265. WIDMANN, <u>a.g.e.</u>, s.81.

Fizikokimya Enstitüsü'nü ise önce Fransız Valensie, sonra Belçikalı Savard ve savaş sırasında da İngiliz H.F.Constable yönetmiştir.[266]

Biyoloji Bölümü'ne bağlı Botanik Fizyoloji ve Sistematiği Enstitüsü, 1898 Viyana doğumlu Leo Brauner tarafından yönetilmekteydi. Türk botanikçi ve biyologlarının yetişmesinde büyük emeği olan Brauner'in yardımcılıklarını Schneider ve Aulrich yapmışlardır.[267] Brauner'in ders kitabı olarak hazırladığı eserler şöyledir:

1. Nebatatların Metabolizma Fizyolojisi: (çev. L.Irmak), İstanbul, 1939.

2. Nebatatların Büyüme ve Hareket Fizyolojisi: (çev. L.Irmak), İstanbul, 1940.

3. Tohumla Bitkilerin Sistematiği: (M.Hasman ile), İstanbul, 1945.

4. Kriptogramların Sistematiği ve Evrimi: (çev.L.Irmak), İstanbul, 1946.[268]

Farmakobotanik Enstitüsü müdürlüğüne 1933'te Münster'den uzaklaştırılan Alfred Heilbronn getirilmiştir.[269] İstanbul'da bir botanik bahçesi de kuran Heilbronn'un eserleri şunlardır:

---

266. WIDMANN, a.g.e., s.82.
267. GROTHUSEN, a.g.e., s.128; WIDMANN, a.g.e., s.82.
268. WIDMANN, a.g.e., s.246.
269. GROTHUSEN, a.g.e., s.128; WIDMANN, a.g.e., s.82.

1. Principia Genetica. Kalıtım Biliminin Temel Anlamları ve Temel Vakıaları: (Prof.Kosswig ile, çev. S.Akdik), İstanbul, 1947

2. İspençiyari Nebatat: (çev. S.Akdik), İstanbul, 1940.

3. Nebatat Biyolojisi: 2 cilt, (çev. S.Akdik), İstanbul, 1943, 1946 ve 1950.

Heilbronn'un yardımcılığını Schnee yapmıştır. Türk öğrencilerinden bazıları; Sara Akdik, Nebahat Yakar-Olgun ve Mehpare Başarman-Heilbronn idi.[270]

Zooloji Enstitüsü'nün yöneticisi İsviçreli André Naville'nin 1937 yılında tifodan ölümü üzerine bu göreve Curt Kosswig getirildi.[271] Zooloji Enstitüsü'nün bir merkezi olarak, Baltalimanı'ndaki Hidrobiyoloji Enstitüsü'nü (Deniz Araştırma Enstitüsü) kuran Kosswig, 1955'de Hamburg'a gitmiş ve 1969'da oradan emekli olduktan sonra 1970'de Erzurum Üniversite'nde görev almıştır. İstanbul, İzmir, kısmen de Ankara'daki zooloji profesörlerinin hemen hepsi Kosswig'in öğrencileridir.[272] Eserleri ise şöyle sıralanabilir:

1. Hayvanat Notları, İstanbul, 1937-38.

2. Hayvanat Hulasası, İstanbul, 1938.

3. Umumî Zooloji: (çev.M.Çağlar ve S.Ergene), İstanbul, 1941

---

270. WIDMANN, a.g.e., s.254.
271. GROTHUSEN, a.g.e., s.127; WIDMANN, a.g.e., s.83.
272. WIDMANN, a.g.e., s.83.

4. Genel Zooloji: (3.baskı), İstanbul, 1947.

Ayrıca çeşitli yayın organlarında neşredilmiş başka yazıları da mevcuttur.[273]

Özetle; 1933-1945 yılları arasında ordinaryüs, profesör ve doçent olarak 13 ve asistan olarak da 6 Alman ya da Avusturyalının yanı sıra diğer ülkelerden de biri asistan, 10 kişi olmak üzere toplam 29 öğretim görevlisi Fen Fakültesi'ndeki çalışmalara katılmıştır.

Edebiyat Fakültesi

Edebiyat Fakültesi'nin bölüm ve enstitüleri itibariyle mülteci hocaların dağılışı şöyle idi:[274]

Bölüm veya Enstitüler	Yabancı Profesörler
1. Felsefe	H.Reichenbach
	E.v.Aster
	W.Kranz
2. Tarih	
3. Coğrafya	
4. Arkeoloji	K.Bittel
	H.Th.Bossert

273. WIDMANN, a.g.e., s.259-260.
274. WIDMANN, a.g.e., s.85.

5. Türkoloji	
6. Romatoloji	L.Spitzer
	E.Auerbach
7. İngiliz Filolojisi	
8. Germanistik	H.Brinkmann
(1942'den itibaren)	W.Kranz
9. Şarkiyat	H.Ritter
	Cl.Bosch
	K.Süssheim
10. Klasik Filoloji	W.Kranz
	Cl.Bosch
11. Psikoloji ve Pedagoji	W.Peters
12. Asya Dilleri	H.Ritter
	H.Bossert

Felsefe Bölümü'nün başkanlığını, göçten önce Berlin'de fizik profesörü olarak görev yapan Hans Reichenbach yapmaktaydı.[275] 1938'de Amerika'ya giden Reichbach'ın yardımcılığını Nusret Hızır yapmıştır. Yayınları şunlardır:

1. Experience and Prediction: Chicago, 1938. (muhtemelen Türkiye'deki sürgün döneminde derlenmiştir.)

2. Lojistik: (çev. H.V.Eralp), İstanbul, 1939.

3. İhmaliyet Hesabının Mantıki Esasları: (çev. N.Hızır), Bu

275. BRUGEL, a.g.e., s.19; GROTHUSEN, a.g.e., s.129; WIDMANN, a.g.e., s.85-86.

eser Reichbach'ın değildir, çeviri calısmasıdır.

Bunun yanında çeşitli dergilerde yayınlanmış yazıları da bulunan Reichbach'ın Türk öğrencileri Nusret Hızır, Vehbi Eralp ve Nermi Uygur'dur.[276]

Uluslararası bir üne sahip olan Reichbach'ın gidişinden sonra, 1936 yılında İstanbul'a gelen ve yine uluslararası bir üne sahip olan felsefe tarihçisi Ernst von Aster bölümün başına geçmiştir.[277] 1948 yılında ölünceye kadar İstanbul'da yaşayan v.Aster'in yardımcılıklarını Macit Gökberk ve Takiyettin Mengüşoğlu yapmıştır. "Felsefe Arşivi" adlı derginin kurulmasında büyük gayretleri olan Aster'in yayınları şunlardır:

1. Bilgi Teorisi ve Mantık: (çev. M. Gökberk) İstanbul, 1945
2. Felsefe Dersleri Tarihi: (çev. M.Gökberk), İstanbul, 1943
3. Hukuk Felsefesi Dersleri: (çev. O.M.Çağıl) İstanbul, 1943

E.v.Aster'in öğrencileri Bedia Akarsu, Nermi Uygur, İsmail Tunali, Hüseyin Batuhan, Sabri Özbaydar, Cavit Tütengil ve Kamuran Birand'dır.[278]

Ernst von Aster'den sonra bölüm başkanlığı görevini,

---

276. WIDMANN, a.g.e., s.271.
277. BRUGEL, a.g.e., s.19; GROTHUSEN, a.g.e., s.130; WIDMANN, a.g.e., s.87-89.
278. WIDMANN, a.g.e., s.243.

1942/43'te İstanbul'a gelen filozof ve filolog Walter Kranz devralmıştır. 1952 yılına dek burada kalan Kranz felsefe ve filoloji dersleri okutmuştur. Bölümün yönetimini 1950'lerde Türk profesörleri Macit Gökberk, Hilmi Ziya Ülken ve Halil Vehbi Eralp üstlendiler.[279]

İ.Ü.'nde filoloji, kuruluşunu önemli ölçüde, uluslararası üne sahip, Köln'den göç etmiş olan romanist Leo Spitzer'e borçludur. İstanbul'da üç yıl kalan Spitzer bilimsel çalışamalarını ilerletebilmek için pek az imkân bulabilmiştir. Herşeyden önce iyi donatılmış kütüphanelerden, yardımcı ve araç-gereçten yoksunluk bunda büyük rol oynamıştır. Türkiye'de bir çeviri kitabı (Dil İlmi ve Kelime Sanatı: çev. F.Eltepe, İstanbul, 1945) yayınlanan Spitzer, bir bilim dergisini de yayın hayatına sokmuştur. Bugün hâlâ öğretim görevini sürdüren bir çok Türk filoloğunun yetişmesine önemli katkıda bulunmuştur. Türk öğrencileri arasında, Süheyla Bayrav, Nesteren Dirvana, Mina Urgan, Sabahattin Eyüpoğlu ve Safinaz Duruman bulunmaktadır.[280]

Leo Spitzer'in talebe ve asistanlarından bazıları da Türkiye'ye gelerek onunla birlikte çalışmışlardır. Bunlardan Heinz Anstock, Eva Buck, Herbert Dieckmann, Lisolette Dieckmann, Traugott Fuchs ve Hans Marchand, İ.Ü. Yabancı Diller Okulu'nun

---

279. WIDMANN, a.g.e., s.89.
280. BRUGEL, a.g.e., s.19; WIDMANN, a.g.e., s.89 ve s.278.

kuruluşuna katılıp değişik birimlerde görev yapmışlardır.[281]

Spitzer'in yerini, 1936'da İ.Ü.'ne çağrılan Romanist Erich Auerbach almıştır.[282] 1947'de Amerika'ya giden Auerbach, Andreas Tietze, Robert Anhegger, Kurt Laqueur, Karl Weiner ve Ernst Engelbert gibi genç mültecilere Y.D.O.'nda ve Filoloji Bölümü'nde çalışma imkânı yaratmıştır.[283] Auerbach'ın bazı eserleri şunlardır:

1. Mimesis. Dargestellte Wirklichkeit in der Abendländerchen Literatur, Bern; 1946.

2. "Dante Hakkında Yeni Araştırmalar", İstanbuler Schriften, s.5, 1944.

3. Roman Filolojisine Giriş: (çev. S.Bayrav), İstanbul, 1944

Auerbach'ın Türk öğrencileri Süheyla Bayrav ve Nesteren Dirvana'dır.[284]

İ.Ü.'nde bir Germanistik Kürsüsü kurma düşüncesi ile filolog ve filozof Walter Kranz İstanbul'a çağrıldı (1942). Ancak Kranz'ın gelmesi biraz zaman almıştır. Bu nedenle o gelene kadar Germanist Henning Brikmann ile geçici olarak -üç sömestre için- anlaşıldı. Kranz 1943 sonunda İstanbul'a geldi ve Alman Filolo-

---

281. WIDMANN, a.g.e., s.90-91.
282. GROTHUSEN, a.g.e., s.130; WIDMANN, a.g.e., s.91.
283. WIDMANN, a.g.e., s.92.
284. WIDMANN, a.g.e., s.243-244.

jisi, Klasik Filoloji ile v.Aster'in ölümünden sonra Felsefe Bölümü'nün yönetimini üstlendi.[285] 1950 yılında onur profesörü olarak Bonn'a çağrılan Kranz, 1952'de ülkesine geri döndü. İstanbul'daki çalışmaları sırasında "Antik Felsefe" (çev. S.Y.Baydur) adlı bir eser kaleme aldı. Kranz 1960'da öldü.[286]

İ.Ü.'nde Pedagoji Enstitüsü 1937 yılında kurulmuştur. Bu kürsüde görev yapması düşünülen isim Wilhelm Peters idi.[287] Göçten önce Jena Üniversitesi'nde psikoloji profesörü olarak görev yapan Peters, 1953 yılında İstanbul'da emekliye ayrılarak Almanya'ya geri dönmüştür. Buradaki yayınları şunlardır:

1. Die Geistige Entwicklung als soziales Problem: İstanbul, 1938.

2. Ergenlik ve Delikanlılık Çağı: (çev. M.Turhan), İstanbul, 1944.

Peters'in yardımcılığını Nusret Hızır ve Neriman Hilal-Hızır yapmıştır. Öğrencileri Mümtaz Turhan, Beyhan Toğrul ve Refia Şemin'dir.[288]

Orientalistik ve arkeoloji Almanların ağırlıklı olduğu bir alandır. Ne var ki, bu alanda Türkiye'ye gelen bilim adamı sayısı

285. WIDMANN, a.g.e., s.93.
286. WIDMANN, a.g.e., s.261.
287. GROTHUSEN, a.g.e., s.130; WIDMANN, a.g.e., s.94.
288. WIDMANN, a.g.e., s.269.

azdır. Bu bölüme ilk gelen profesör Clemens Bosch, Türkiye'ye gelmeden evvel Jena Üniversitesi'nde orientalist ve tarihçiydi. İstanbul'da önce nümismatikçi olarak Arkeoloji Müzesi'nde, 1938'den sonra da İ.Ü.Klasik Filoloji Bölümü'nde çalıştı. Helen ve Roma dönemleri üzerine dersler verdi. Öğrencileri için çeşitli ders not kitapları ile bilimsel yayınlar hazırladı.[289] Bosch'un yayınları şunlardır:

1. Türkiye'nin Antik Devirdeki Meskukatına Dair Bibliyografya: Ankara, 1949.

2. 1947 Senesi Side Kazılarına Dair Ön Rapor: (A.M.Mansel ve J.İnan ile), Ankara, 1951.

3. Pamphia Tarihine Dair Tetkikler: (çev. S.Atlan), Ankara, 1957.

4. Antalya Bölgesinde Araştırmalar: (çev. S.Atlan), Ankara, 1957.

5. Quellen zur Geschichte der Stadt Ankara im Altertum: Ankara, 1967.

6.Roma Tarihinin Ana Hatları: (çev. S.Atlan), İstanbul, 1940

7. Helenizm Tarihinin Ana Hatları: 1. Bölüm, (çev. A.Erzen), İstanbul, 1942; 2. Bölüm, (çev. S.Atlan), İstanbul, 1943.

Asistanlığını Dr. Fritz KRAUS yapmıştır. Türk öğrencisi Sabahat Atlan'dır.[290] Daha sonra İslamiyeti de kabul eden Bosch,

---

289. GROTHUSEN, a.g.e., s.131; WIDMANN, a.g.e., s.97.
290. WIDMANN, a.g.e., s.244-245.

Emin adını almıştır. Emin Bosch olarak 1955'te İstanbul'da vefat etmiştir.

1940 yılında Münih'ten İstanbul'a gelen Orientalist ve Türkolog Karl Süssheim da bu alanda çalışmalar yapmış ve 1950 yılında burada ölmüş değerli bir bilim adamıydı. İstanbul'da sakin ve mütevazi bir yaşam sürdüren Süssheim'ın "Eski Viyana Tıp Talimi ve Onun Adlî Sultan Mahmut Zamanında İstanbul'a Yayılması" (İstanbul, 1937) konulu bir de yayını bulunmaktadır.[291]

Türkiye'de ders veren orientalistlerin bir diğeri de Helmut Ritter'dir.[292] 1935-1948 yılları arasında İ.Ü.'nde Arapça, Farsça ve Türkçe üzerine ders veren Ritter'in şu eserleri vardır: Karagöz. Türkische Schattenspiele: 1.cilt: 1924, 2.cilt: 1940, 3.cilt:1953.

Ritter, ayrıca 1919-1926 yılları arasında Islam ve 1948'den itibaren de Oriens adlı dergileri yayınlamıştır. Türk öğrencileri Ahmed Ateş ve Özgün Baykal'dır.[293]

Ayrıca Arkeoloji Bölümü'nde Bittel, 1939'dan savaşın ilerlediği dönemlere kadar ders vermiş, savaş sonrasında görevine

---

291. WIDMANN, <u>a.g.e.</u>, s.98.
292. GROTHUSEN, <u>a.g.e.</u>, s.130; WIDMANN, <u>a.g.e.</u>, s.98.
293. WIDMANN, <u>a.g.e.</u>, s.272-273.

bir süre ara verdikten sonra 1951-1958 yılları arasında tekrar aynı göreve dönmüştür.[294]

Bunlardan başka, 1933/34 ders yılında İstanbul'a gelen Arkeolog ve Hititolog Helmut Th. Bossert de eski diller ve Yakın-Doğu Arkeolojisi Bölümlerini kurmuş ve 1961'de ölünceye kadar burada çalışmıştır.[295]

Kütüphanecilik uzmanı olarak 1941 yılında İ.Ü'ne gelen Walter Gottschalk uzun süre kütüphanecilik bilimi enstitüsünde faaliyet göstermiştir. Gottschalk'ın 1954'te Almanya'ya geri dönmesinden sonra yerine Prof. Rudolg Juchoff geçmiştir. Ülkemizde kütüphaneciliğin gelişmesi yönünde önemli çalışmalar yapan bu profesörlere daha sonra Helmut Ritter ve Dr. Josef Stummvoll da katılmışlardır.[296]

Kısaca faaliyetlerini özetlediğimiz Edebiyat Fakültesi'ndeki Alman ve Avusturyalı hocaların sayısal dökümü şöyle idi:[297]

	Mülteciler	Mülteci Olmayanlar
1. Ordinaryüsler	5	5
Profesörler	3	
Doçentler	1	

294. WIDMANN, a.g.e., s.98.
295. GROTHUSEN, a.g.e., s.131; WIDMANN, a.g.e., s.99.
296. WIDMANN, a.g.e., s.99.
297. WIDMANN, a.g.e., s.99.

2. Lektörler ve Asistanlar,		
Öğretim Görevlileri	11	—
Toplam	20	5

Diğer fakültelerdeki yabancı öğretim elemanlarına gelince; bunların başında Hukuk Fakültesi gelir. Burada istihdam edilen öğretim üyeleri sayıca fazla olmamakla birlikte, aralarında önemli şahsiyetler bulunmaktaydı. Bunların başında Andreas Bertalan Schwartz gelir.

Andreas Bertalan Schwartz

1886 doğumlu Schwartz, Türkiye tarafından bir Medeni Hukuk ve Roma Hukuku profesörü istendiğinde İsviçre hükümetinin tavsiyesiyle Türkiye'ye gelmiş ve 1953 yılında İstanbul'da ölünceye kadar Roma Hukuku ve Medeni Hukuk Kürsülerinin başkanlığını yapmıştır.[298]

Türkiye'de yayınlanan yazılarının tam bir listesi İ.Ü.Hukuk Fakültesi Mecmuasının 1954 yılı 4 nolu sayısında (A.B.Schwartz Anma Sayısı) neşredilmiştir. Türkiye'de ders kitabı olarak hazırladığı eserler arasında şunlar bulunmaktaydı:

1. Aile Hukuku I: (çev. B.Davran), İstanbul, 1942.

---

298. WIDMANN, a.g.e., s.101; GROTHUSEN, a.g.e., s.133.

2. Roma Hukuku Dersleri: 1.cilt, (çev. T.Basman Rado), İstanbul, 1943.

3. Borçlar Hukuku Dersleri: (çev. B.Davran), İstanbul, 1948.

Schwartz'ın Türk yardımcı ve öğrencileri şunlardır: Bülent Davran, Türkan Rado, H.Veldet Velidedeoğlu, Ziya Umur vd.[299]

Ernst Hirsch

1902 doğumlu olan Hirsch, 1933 yılında Frankfurt'tan İstanbul'a gelmiştir.[300] 1943'ten itibaren Ankara'da ders vermiştir. 1952'de Almanya'ya dönen Hirsch ülkemizde ticaret hukuku ve fikri haklar, hukuk felsefesi, hukuk sosyolojisi ve hukuk metod öğretimi gibi dersler okutmuştur. Kısa sürede Türkçe öğrenerek derslerini Türkçe veren Hirsch'in bir çok Türk kanununun çıkarılmasına da büyük katkıları olmuştur.[301]

Ernst Hirsch'in yayınlarından bazıları,

1. Hukuki Bakımdan Fikrî Sayî: 2 cilt, İstanbul, 1942 ve 1943.

2. Hukuk Meseleleri: (H.Arslanlı ile), İstanbul, 1944.

3. İktisadi Devlet Teşekküllerinde Umumi Heyet: Ankara, 1944

---

299. WIDMANN, a.g.e., s.277.
300. GROTHUSEN, a.g.e., s.134; WIDMANN, a.g.e., s.103.
301. BRUGEL, a.g.e., s.20; WIDMANN, a.g.e., s.103.

4. Türk Hukuk Neşriyatı Bibliyografyası: 1934-1940, İstanbul, 1941.

5. Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişmesi: 2 cilt, İstanbul, 1950.

6. Türk Ticaret Kanunun Esaslarına Göre Ticaret Hukuku: (çev. G.M.Gültekin), 2 cilt, İstanbul.

7. Ticaret Hukuku Dersleri: (H.Arslanlı ile), 3 cilt, İstanbul, 1938-40-42.

8. Fikrî ve Sınaî Haklar: Ankara, 1948.

9. Pratik Hukukta Metod: (H.Arslanlı ile), İstanbul, 1944.

10. Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi Dersleri: Ankara, 1949, idi.

Bütün yaşam öyküsünü yazdığı "Hatıralarım" adlı bir kitabı daha bulunan Hirsch'in Türk öğrencileri arasında Halil Arslanlı, Muammer Aksoy, Yaşar Karayalçın, Hamide Tekinalp, Ersin Çamoğlu ve Ergun Önen bulunmaktadır.[302]

Richard Honig

1933 yılında İstanbul'a gelmeden önce Göttingen Üniversitesi'nde ceza hukuku, hukuk felsefesi ve kilise hukuku profesörü olarak görev yapan Honig, 1939 yılında ayrılışına kadar

---

302. WIDMANN, a.g.e., s.256-257.

kısa bir sürede bir çok ders kitabı yazmış ve çok sayıda makaleyi kaleme almıştır.[303] Honig'in başlıca eserleri şunlardır:

1. İstanbul'un Roma Hukuku ve Hukuk İlminin Tarihçesi: (çev. H.Arslanlı), İstanbul, 1934.

2. Hukuk Felsefesi: (çev. Y.Abadan), İstanbul, 1934.

3. Hukukun Başlangıcı ve Tarihi: (çev. Y.Abadan), İstanbul, 1935.

4. Roma Hukuku: (çev. Şemsettin Talib [Diler]), 2 cilt, İstanbul, 1938.[304]

Karl Strupp

1933'de İstanbul'a gelmeden önce Frankfurt/ Main Üniversitesi'nde devletler hukuku profesörü olarak görev yapan Strupp, buranın ikliminin sağlığını tehdit etmesi üzerine ancak 2 yıl kaldığı İstanbul'dan 1935 yılında ayrılmıştır. Bu kısa sürede fazla bir etkinlik gösterememiştir.[305]

İktisat Fakültesi

İktisat Fakültesi'ndeki yabancı hocaların bölümlere göre dağılışı şöyle idi:[306]

303. GROTHUSEN, a.g.e., s.134; WIDMANN, a.g.e., s.104.
304. WIDMANN, a.g.e., s.258.
305. WIDMANN, a.g.e., s.104.
306. WIDMANN, a.g.e., s.105.

Kürsü	Öğreti Üyesi
1.Genel İktisat ve Finans Teorisi	Röpke Dobretsberger Neumark
2.Finans İlmi ve Finans Kanunları	Neumark
3.İktisat Organizasyonu-İşletmecilik	Isaac
4.Sosyoloji ve Sosyal Politika	Kessler
5.İktisat Tarihi ve İktisat Coğrafyası	Rüstov

Bunların faaliyetlerine gelince;

Fritz Neumark

1933 yılında Frankfurt/ Main'dan gelen Neumark, İstanbul'da kaldığı yaklaşık 20 yıl boyunca finans ilimleri profesörü olarak görev yapmıştır.[307] Geldiğinden iki yıl sonra derslerini Türkçe olarak vermeye başlayan Neumark, 1946'dan itibaren İ.Ü.'nde yeni kurulmuş olan Maliye Enstitüsü'nü yönetmiştir. Teorik

307. GROTHUSEN, a.g.e., s.133; WIDMANN, a.g.e., s.105; BRUGEL, a.g.e., s.19.

çalışmalarına katıldığı, 1950 Türk vergi reformları konusunda önemli katkıları olmuştur. 1952'de Almanya'ya dönen Neumark'ın eserlerinden bazıları;

1. Dış Ticaret Siyaseti: (çev. S.F.Ülgener), İstanbul, 1938.

2. Umumi İktisat Teorisi: 2 cilt, (çev. R.S.Suvla, cilt 1) ve (M.O.Dikmen, cilt 2), 1939-41.

3. Maliye İlmine Dair Ekonomik ve Sosyolojik Tetkikler: (çev. S.F.Ülgener), İstanbul, 1940.

4. İktisadi Düşünce Tarihi I: (çev. A.A.Özeken), İstanbul, 1943.

5. Ekonomi Politikası Dersleri: cilt 1, İstanbul, 1945.

6. Gelir Vergileri: (çev. M.O.Dikmen), İstanbul, 1945.

7. Devlet Daire ve Müesseselerinde Rasyonel Çalışma Esasları Hakkında Rapor: Ankara, 1949, idi.

Bunlardan başka Türkiye, Almanya, Avusturya, İsviçre ve diğer ülkelerde neşredilen bazı dergilerde araştırmaları da yayınlanan Neumark'ın anılarını içeren "Boğaziçine Sığınanlar" adlı bir de kitabı mevcuttur. Bu eserinde yaşanan göçün ve Türkiye'de geçirilen günlerin öyküsünü ve diğer bilim adamlarının durumlarını olayların yakın şahidi olarak kaleme alan Neumark'ın Türk öğrencileri şunlardır: Orhan Dikmen, Sabri Ülgener, Memduh Yaşa ve Osman Okyar.[308]

---

308. WIDMANN, a.g.e., s.265-266.

Gerhard Kessler

Leipzig'de iktisat profesörü ve Saksonya Eyalet Meclisi'nde milletvekilliği yapan Kessler, bir ara tutuklanmasından sonra kaçarak İstanbul'a gelmiştir.[309] 1951 yılında Almanya'ya geri dönünceye kadar burada bir hayli zengin yazımsal faaliyet göstermiştir. Sosyal demokrat yapısı gereği, Türkiye'nin ekonomik sorunları ve para değeri meseleleri, özel idarenin tanıtımı ve geliştirilmesi, kooperatifçilik, ücretlerin tarifeye bağlanması sistemi, sendikalaşma ve konut politikası gibi konularla yakından ilgilenmiş ve çözüm önerileri getirmiştir.[310] Kessler'in* yazılarından bazıları şöyledir:

1. Sosyoloji: (çev. H.Sadık), İstanbul, 1934.
2. İçtimaiyata Başlangıç: (çev. Z.F.Fındıkoğlu), İstanbul, 1938.
3. İktisat Tarihi: (çev. O.Tuna ve S.Ülgener) İstanbul, 1940
4. Kooperatifçilik: (çev. Z.F.Fındıkoğlu), İstanbul, 1940.
5. İçtimai Siyaset: (çev. O.Tuna), İstanbul, 1945.

Diğer yandan Kessler'in İstanbul Üniversitesi'ne bıraktığı en büyük eser, kurduğu ve aralıksız on beş yıl müdürlüğünü

---

309. **GROTHUSEN**, a.g.e., s.132; **WIDMANN**, a.g.e., s.106.
310. **WIDMANN**, a.g.e., s.107.
* Kessler'in Türkiye'de derlenen ve yayınlanan bütün yazılarının tam bibliyografyası için bkz. Doç.Dr.Cavit Orhan Tütengil, "Ord. Prof.Dr. G.Kessler, Sosyoloji Tarihimizdeki Yeri ve Türkiye'deki Yayınlarının Bibliyografyası", İ.Ü.İktisat Fakültesi Mecmuası, cilt: XXIII, sayı:3-4, s.51 vd., İstanbul, 1964.

yaptığı "İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü" ile İktisat Fakültesi'ne kazandırdığı kütüphane olarak anılmaktadır.[311]

Kessler'in Türk öğrencileri arasında, Orhan Tuna, Cavit Orhan Tütengil, Muhlis Ete ve Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu bulunmaktadır.[312]

Alexander Rüstow

Türkiye'ye gelmeden önce Berlin'de bir işletmede idari müdür olarak çalışan Rüstow, her şeyden evvel çok yönlü bir bilim adamıydı. Asıl alanı iktisat ve sosyoloji olan Rüstow İstanbul'da iktisat, iktisat coğrafyası ve felsefe tarihi okutmuştur.[313] Mültecilere yardım teşkilatında da görev alan Rüstow, 1949 yılında Heidelberg Üniversitesi'ne dönmüştür. Rüstow'un* Türkiye'de hazırladığı eserler şunlardır:

1. Hammaddelerin Milletlerarası Dağıtımı: (çev. H.İlteber),

311. TUNA, Orhan, "Prof. Gerhard Kessler. Şahsiyeti ve Eserleri", İ.Ü.İ.F. Mecmuası, cilt: XXIII, sayı:3-4, s.8, İstanbul, 1964.
312. WIDMANN, a.g.e., s.260.
313. GROTHUSEN, a.g.e., s.133; WIDMANN, a.g.e., s.108; FINDIKOĞLU, Z. Fahri, "Türk Sosyolojisinde İki Alman Sosyoloğu. Prof. Kessler ve Prof. Rüstow", İ.Ü.İ.F. Mecmuası, cilt: XXIII, sayı:3-4, s.34, İstanbul, 1964.
* Rüstow'a ait bibliyografik liste ve bazı eserlerinin ayrıntılı tanıtımı için bkz.; ERÖZ, Mehmet, "Türk Sosyoloji Bibliyografyasında Prof. Dr. Rüstow'un Yeri", İ.Ü.İ.F. Mecmuası, cilt: XXIII, sayı:3-4, s.137-150, İstanbul, 1964. Ayrıca, yine aynı dergide yeralan bir makalede Rüstow'un eserlerinden hareketle, onun düşüce sistemi ve dünya görüşü incelenmiştir; ÜLGENER, Sabri F., "Alexander Rüstow. Bir Fikir ve Aksiyon İnsanının Arkasından", s.24-32.

İstanbul, 1945.

2. İktisat İlminin Esasları

3. İktisadi Coğrafya: 2 cilt, (çev. R.Ş.Suvla, 1. cilt) ve (H.İlteber, 2. cilt), İstanbul, 1939 ve 1944.

Rüstow'un Türk öğrencileri, Halil İlteber ve Refii Şükrü Suvla'dır.[314]

Wilhelm Röpke

Göçten önce Marburg Üniversitesi'nde hoca olarak görev yapan Röpke, 1933 yılında Rüstow ile birlikte Türk Hükümeti tarafından İstanbul'da bir iktisat enstitüsü kurma olasılığını araştırmaya memur edilmiştir.[315] Onun ve meslekdaşlarının gayretleri ile 1936'da İktisat Fakültesi kurulmuştur. 1937 senesinde Türkiye'den ayrılan Röpke, burada Türkçe birkaç kitap yayınlamış, önemli eserlerinden birkaçını da burada yazmış veya hazırlamıştır. Röpke 1933-1937 yılları arasında İ.Ü.'nin reorganizasyonunda Malche ile birlikte çalışmış ve Sosyal Bilimler Enstitüsü'nü kurarak yöneticiliğini yapmıştır.[316] Röpke'nin Türk öğrencisi ve tercümanı Prof.Muhlis Ete idi.[317] Almanya'da Türkiye

314. WIDMANN, a.g.e., s.274.
315. GROTHUSEN, a.g.e., s.133; WIDMANN, a.g.e., s.108-109.
316. RÖPKE, Wilhelm, Briefe, 1934-1956, Zürih, 1976, s.11.
317. WIDMANN, a.g.e., s.109.

ile ilgili olarak, "Mektuplar, 1934-1966" adlı eseri neşredilmiştir.

Josef Dobretsberger

1903 doğumlu Dobretsberger, Röpke'den sonra kısa bir süre için öğretim üyesi olarak İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'da yaklaşık 4 yıl kalan Dobretsberger, daha sonra Kahire Üniversitesi'ne gitmiştir. İstanbul'da kaldığı kısa süre içinde okuttuğu dersler yanında şu kitapları neşretmiştir:

1. Ekonomi Siyaseti: (çev. A.H.İlteber), 2 cilt, İstanbul, 1940 ve 1943.

2. İktisat Ders Notları: (çev. A.H.İlteber), İstanbul, 1939.[318]

Alfred Isaac

1933 yılından önce Nürnberg Ticaret Yüksek Okulu'nda ordinaryüs profesör olarak görev yaparken, kendisine zoraki izin verilince, Isaac 1937'de İstanbul'a gelmiş ve İ.Ü. İktisat Fakültesi'nde ders vermiştir. 13 yıllık Türkiye yaşantısı boyunca pek çok eser yazmış, Almancadan çeviriler yapmış ve ülkemizde işletmecilik ilminin yaygın hale gelmesinde etkin rol oynamıştır. 1952 yılında Almanya'ya geri dönen Isaac da derslerini Türkçe

318. WIDMANN, a.g.e., s.109 ve s.247.

vermiştir.[319] Isaac'ın eserlerinden bazıları şunlardır:

1. İşletme İktisadı: (çev. İ.Alkan), İstanbul, 1939.

2. İşletme İktisadı: 3 cilt, (çev. O.Tuna ve A.A.Özeken), İstanbul, 1940-44.

3. Ticari Hesap ve Mali Cebir: 2 cilt, (çev. F.K.Gülçür ve N.Güneş), İstanbul, 1940-44.

4. Muhasebe Nazariyesi: (çev. R.Yenel), İstanbul, 1941.

5. İşletmelerde Revizyon ve Kontrol: (çev. Volf Çernis), İstanbul, 1944.

6. Muhasebe Tatbikatı: (A.T.Balkanlı ile) 1945, 1947 ve 1951

7. Sigorta İşletmesi: 3 cilt, (çev. F.Özgür ve N.T.Uzgören), İstanbul, 1946-48.

Bunların dışında pek çok makalesi de değişik yerlerde yer alan Isaac'ın Türk öğrencileri Orhan Tuna ve Feridun Özgür'dür.[320]

1933-1945 yılları arasında İ.Ü. Hukuk ve İktisat Fakülteleri'ndeki Alman ve Avusturyalı mülteci öğretim elemanlarının sayısı şöyle idi:

1. Ordinaryüsler	4
Profesörler	6
Doçentler	-

319. WIDMANN, a.g.e., s.109-110.
320. WIDMANN, a.g.e., s.258.

2. Asistanlar -

Toplam 10

İstanbul'daki diğer yüksek okullarda da mülteci hocalar görev almışlardır. 1944 yılında, daha sonra İstanbul Teknik Üniversitesi adını alacak olan Yüksek Mühendis Okulu'nun mimarlık bölümünde, bu bölümün kurucusu olan Bruno Taut vefat edince, 1936 yılında Türkiye'ye iltica eden mimar Franz Hillinger Güzel Sanatlar Akademisi'nde hocalık yapmıştır. Bunlara 1940-49 yılları arasında İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nde yöneticilik yapmış olan Avusturyalı Clemens Holzmeister'i de ilâve etmek mümkündür. Yine bu okula 1933 yılında gelen ve 18 yıl Türkiye'de kalan, burada ilk Şehircilik Kürsüsü'nü kuran, şehircilik uzmanı Prof. Güstav Oelsner de oldukça yararlı çalışmalar yapmış bir kişidir. Son olarak, burada görev yapan Paul Bonatz'dan da bahsetmek gerekir. Mülteci olmayan Bonatz, 1943-54 yılları arasında İstanbul'da bulunmuş, önceleri Devlet Planlama Örgütü'nde danışman, daha sonra da İ.T.Ü.'nde profesör olarak görev yapmıştır.[321]

Güzel Sanatlar Akademisi'nde, Heykel Bölümü'nü yeniden organize etmesi görevi verilen heykeltraş Rudolf Edwin Belling, 1951'e kadar bu görevde kalmıştır. Bu tarihten sonra Teknik Üniversite'nin Mimarlık Bölümü'nde, mimarlıkla ilgili mesken

321. WIDMANN, a.g.e., s.111-113.

problemleri ve plastik mimari alanında dersler veren Belling, 1966'da Almanya'ya dönmüştür. Belling'in dışında G.S.A.'nde kısa süreli görev yapmış misafir hocalar şunlardır: Mimar Egli, Vorhotzer ve Grafik Sanatlar Bölümü'nün kurucusu Fransız ressam Levi'dir.[322]

1933-1945 yılları arasında İ.Ü.'nde görev yapan Alman ve Avusturyalı bilim adamlarının fakülteler itibariyle sayıları şöyledir:[323]

	Mülteci Profesörler ve Doçentler	Doçentliğini Yapmamış Asistanlar	Bilimsel Yardımcı Personel	Toplam
1.Tıp Fakültesi	19	20	7	46
2.Fen Fak.	17	4	-	21
3.Edebiyat Fak.	10	11	-	21
4.Hukuk ve İktisat Fakülteleri	10	-	-	10
Toplam	56	35	7	98

İstanbul'daki yüksek okullarda 1933-1945 yılları arasında çalışan Alman ve Avusturyalı öğretim üyeleri:

322. BRUGEL, a.g.e., s.20; WIDMANN, a.g.e., s.113-114.
323. WIDMANN, a.g.e., s.115.

1. Yüksek Müh. Okulu (şimdiki Teknik Üniversite)		3
2. Güzel Sanatlar Akademisi		2
	Toplam	5

Yabancı Hocaların Ankara'daki Çalışmaları

Bu bölümde, çoğunluğunu yine mültecilerin oluşturduğu bilim adamlarının Ankara'daki faaliyetleri ele alınacaktır. Hemen belirtmek gerekir ki, burada görev yapan hocaların sayısı İstanbul'daki kadar fazla değildi. Bunun nedeni Ankara Üniversitesi'nin ancak 1933 yılından sonra inşa edilmeye başlaması ve ilk olarak 1946 yılından sonra çalışmaya başlamasıdır. Ankara'da Y.Z.E.'nde bir takım faaliyetlerin göçten önce başlatıldığı önceki kısımlarda belirtilmişti. Bu bölümde, buradaki faaliyetlerin yanı sıra Devlet Konservatuarı'nda, Dil ve Coğrafya Fakültesi'nde, Siyasal Bilgiler Yüksek Okulu'nda ve tıbbi kuruluşlardaki çalışmalardan ayrıntılı bir şekilde bahsedilecektir.

Y.Z.E.'ndeki Mültecilerin Çalışmaları

Y.Z.E.'ndeki çalışmalardan ve geçirdiği aşamalardan daha önce bahsedilmişti. Bilindiği gibi buraya Alman hocaların gelmeye başlaması, göç öncesine ve iki hükümetin karşılıklı anlaşmalarına dayanmaktaydı. Ancak 1933 Nazi iktidarının göçe zorladığı bilim

adamlarından birkaçının da Y.Z.E.'nde çalışma olanağına kavuştuğu belirtilmişti. Şimdi, anlaşma yoluyla gelen ekibin dışında mülteci olarak gelen ve buradaki çalışmalara katılan bilim adamlarından ve onların faaliyetlerinden bahsedilecektir.

Wilhelm Salomon-Calvi

1934 yılında Türkiye'ye gelmeden önce, Heidelberg Üniversitesi'nde 33 yıl çalışıp, oradaki Jeoloji Enstitüsü'nü kuran Calvi, uluslararası bir üne sahipti ve Türkiye'de 7 yıl yaşadıktan sonra burada vefat etti.[324] Y.Z.E.'ndeki yeni kurulan Jeoloji Enstitüsü'nü iki yıl yönettikten sonra buranın yönetimini Prof.Leuchs'a devredip, ölünceye kadar Maden Tetkik Araştırma Enstitüsü'nde çalışmış, buranın gelişmesi yönünde önemli katkılarda bulunmuştur. Türkiye'de bulunduğu süre içinde toplam 37 bilimsel çalışma yayınlayan Salomon-Calvi'nin asistanlığını Kleinsorge ve Hubert yapmıştır. Türk öğrencileri arasında Haydar Bağda ve Şevket Ahmet Birand bulunmaktadır.[325]

Otto Gerngross

Göçten önce organik kimya ve proteinlerin teknolojisi profesörü olarak Berlin-Charlottenburg Üniversitesi'nde çalışan

---

324. WIDMANN, a.g.e., s.143; BRUGEL, a.g.e., 21.
325. WIDMANN, a.g.e., s.276.

Gerngross, 1933'de Türkiye'ye izinli (3 yıllık) gelmiştir. Almanya'daki gelişmeler nedeniyle geri dönmeyen Gerngross'un izni 1938'e kadar birer yıl uzatıldı. Ancak bu tarihten sonra kendisini mülteci olarak kabul eden Gerngross, 1943 yılına kadar Türkiye'de kalmıştır. Burada kaldığı süre zarfında özellikle ekmeklik buğday üzerine önemli araştırmalar yaptı ve bağcılığın geliştirilmesine, bilhassa üzüm sıkma makinalarının ülkemize girmesine ön ayak oldu.

1947 yılında tekrar Türkiye'ye dönen Gerngross, 1966 yılında Ankara'da ölünceye kadar Fen Fakültesi'nde çalıştı. Gerngross'un eserleri şunlardır:

1. Türkiye'de Ziraat ve Deri Endüstrisi: (C.Üncü ile), Ankara, 1938.

2. Türkiye'de Debağat Maddeleri: (C.Üncü ile ,Ankara), 1938.

3. Türkiye'de Bir Dericilik Enstitüsü'nün Kurulmasını İcabettiren Esasat: (C.Üncü ile), Ankara, 1938.

4. Ankara İklim ve Toprak Şartları Tesiri Altında Bazı Ecnebi Buğday Tipleri Danelerinin Dahili ve Harici Evsafında Vaki Olan Değişiklikler Hakkında Y.Z.E. Çalışmaları: (N.Bekmen ile), Ankara, 1939.

5. Zirai Hammaddeler Teknolojisi Talebe Ders Klavuzu: (çev. T.Yazıcıoğlu ve C.Üncü), Ankara, 1938.

Gerngross'un Türk öğrencilerinden bazıları; Cahid Üncü,

Turgut Yazıcıoğlu, Mustafa Uluöz, Aral Olcay, Emir Gülbaran, Necati Renda, Saim Saraçoğlu ve İsmet Ayıter'dir.[326]

Max Pfannenstiel

1938 yılında Dr.Stumvoll'un yerine kütüphaneci olarak Y.Z.E.'ne gelen Pfannenstiel, Türkiye'de kaldığı 3 yıl boyunca Türk Tarih Kurumu'ndaki Atatürk Kütüphanesi'ni düzenlemiş, jeoloji ve tarih öncesi devirlere ait orjinal çalışmalar yapmıştır.[327]

Hans Bremer

1934'e kadar Aschersleben 'de Ziraat ve Ormancılık Biyolojisi Enstitüsü'nde yöneticilik yapan Bremer, Türkiye'ye geldikten sonra bir süre İzmir-Bornova'daki bir araştırma enstitüsünde bitki patoloğu olarak görev yaptı. 1937'den sonra Ankara'da bir taraftan Ziraat Bakanlığı'nda çalışırken, diğer taraftan da Y.Z.E.'nde bir öğretim görevi üstlenmiştir. 1950'lerin başında Almanya'ya geri dönen Bremer, Neuss'ta bir Fitopatoloji Enstitüsü'nün yönetimini üstlenmiş, ancak kendisine verilen bir ödül töreninde yaşamını yitirmiştir.[328]

---

326. GROTHUSEN, a.g.e., s.85; WIDMANN, a.g.e., s.145 ve 250-251.
327. WIDMANN, a.g.e., s.146.
328. WIDMANN, a.g.e., s.146.

Ankara Devlet Konservatuarı'ndaki Calısmalar

Müzik eğitimine ve müziğe verdiği önem çok iyi bilinen Atatürk'ün direktifleri ile bu alanda da bir reform planlanmış ve bu konuda Almanya ile işbirliği yapılması kararlaştırılmıştır. Bu amaçla Alman müzisyen ve besteci Paul Hindemith Türkiye'ye davet edildi. Hindemith Ankara'ya gelerek durumu inceledi ve raporlar hazırladı (1935-37). Pek çok Alman sanatçı ve müzik eğitimcisinin A.D.K.'na gelmesine aracılık etti. Bunlar arasında Carl Ebert, Dr.Praetorius, Eduard Zuckmayer, Markowitz ve Licco Amar gibi isimler bulunmaktaydı. İçlerinden bir çoğu da mülteci durumundaydı. Hindemith planlanan konservatuarın Müzik Bölümü'nü hizmete açarken, Carl Ebert de Tiyatro ve Opera Bölümü'nü kurmaktaydı.[329] Bu çalışmalar neticesinde A.D.K. 1936 yılında öğrenci alarak eğitime başladı. İlk mezunlarını 1941 yılında vermiştir.

A.D.K.'nda görev alan yabancıların faaliyetlerine gelince;

Paul Hindemith

A.D.K.'nın kurucusu Hindemith A.D.K. ile ilgili bir dizi rapor yayınlamıştır. Bu raporlar ve hazırlanış tarihleri

---

329. BRUGEL, a.g.e., s.20; WIDMANN, a.g.e., s.118.

şöyledir:[330]

1. Orkestra ve Okul için gerekli enstrümanlar hakkında rapor. (10.3.1936)

2. Okulda görevli enstrüman yapımcıları için yazı ve filarmoni orkestrasındaki müzisyenlerin durumu hakkında rapor. (15.3.1936)

3. Devlet Orkestrası ve Ankara Orkestrası hakkında bir tasarı ve okulun sanatçılar tarafından yönetilmesi konusunda bir yazı. (16.3.1936)

4. Orkestra üyelerinin ve Musiki Muallim Mektebi öğretmenlerinin oda müziği konserleri hakkındaki düşünceleri ile ilgili yazı. (17.3.1936)

5. Orkestra üyelerinin eğitimi konusunda bir rapor. (29.3.1936)

6. Gelecekteki konservatuar hakkında bir tasarı. (20.4.1936)

7. Öğretim üyelerinin görev bölümü hakkında bir rapor. (2.5.1936)

8. Musiki Muallim Mektebi içim imtihan yönetmeliği üzerinde çalışma. (10.5.1936)

9. Halkevlerindeki müzik eğitimi üzerine bir yazı. (30.5.1936)

Sonuç olarak; gerek kişiliği gerekse fikirleriyle ve organizatör olarak A.D.K.'nın kurucusu olarak kabul edilen Hinde-

---

330. WIDMANN, a.g.e., s.121-122.

mith'in çalışmaları, bugünkü zengin müzik yaşamına, elbetteki Türk sanatçılarıyla birlikte ışık tutmuş ve yol gösterici olmuştur.

Carl Ebert

A.D.K.'nın kuruluşunda Hindemith kadar olmasa da, büyük katkıları olan ikinci bir isim Carl Ebert'tir. Ancak Hindemith'den daha uzun süre Türkiye'de kalan Ebert'in etkisi daha derin olmuştur. 1935 yılında Türkiye'ye davet edilen Ebert, ilk kısa ziyaretini 1936'da yaptı. Burada 3 aylık bir anlaşma çerçevesinde ilk görevi kabul eden Ebert, daha sonra çeşitli aralıklarla Türkiye'ye gelmiştir. 1939'dan itibaren Türkiye'de sürekli kalan Ebert, Türk öğrencilerinin yetişmesinde ve modern Türk operasının kuruluşunda önemli rol oynamıştır.[331] 1948'de Amerika'ya giden Ebert'in yardımcılığını da çok sayıdaki Alman ve Avusturyalı mülteci yapmıştır. Ebert'in Türk öğrencileri arasında Mahir Canova, Cüneyt Gökçer ve Aydın Gün gibi isimler bulunmaktadır.

Eduard Zuckmayer

Hindemith'in daveti üzerine 1936 yılında Türkiye'ye gelen

---

331. BRUGEL, a.g.e., s.20; WIDMANN, a.g.e., s.122-123.

Zuckmayer, önce Musiki Muallim Mektebi'nin Öğrenci Orkestrası'nın bölümünde Madrigal Korosu'nun çalıştırıcılığını üstlendi. Yüzlerce Türk müzik öğretmenini yetiştiren Zuckmayer, Eylül 1944-Aralık 1945 arasında Kırşehir'de bir çok Alman mülteci ile birlikte gözaltında kalmış, dönüşünde de A.D.K. ve Gazi Eğitim Enstitüsü'nde müzik ve pedagoji çalışmalarına ağırlık vermiştir. 1972 yılında ölene kadar Ankara'da yaşayan Zuckmayer'in Türk öğrencileri Bülent Arel ve Hikmet Şimşek'tir.[332]

Ernst Praetorius

1933 yılında Almanya'nın politik gelişmeleri protesto ederek, Weimar'daki genel müzik direktörlüğü görevinden istifa eden Praetorius, 1935 yılında Hindemith'in teklifini kabul ederek Türkiye'ye geldi.Öncelikle orkestra şefliği yapan Praetorius, daha sonraları Konservatuar'ın kuruluş çalışmalarına da katıldı ve enstrüman hocalığı yaptı. Oda Müziği Orkestrası'nı ve Konservatuar Öğrenci Orkestrası'nı da yöneten Praetorius 1946 yılında Ankara'da öldü.[333]

Bunlardan başka A.D.K'nın kuruluşunda ve geliştirilişinde katkıları bulunan diğer hocaların da pek çoğu mülteci konumundaki kişilerdi. Bunların adlarını da burada kısaca anmak yararlı

---

332. WIDMANN, a.g.e., s.125-126 ve s.282.
333. WIDMANN, a.g.e., s.127.

olacaktır. Aşağıdaki tablo mülteci Almanların adları ve üstlendikleri görevleri göstermektedir:[334]

1.	Prof. Kuchenbuch	Fonetik Dersleri
2.	Frk. Adler	Ritmik Jimlastik Dersleri
3.	H. Markowitz	Korrepetitörlük
4.	A. Braun	Hitabet Dersleri
5.	Hans Hey	Hitabet Dersleri
6.	Adolf Winkler	Müzisyen, Keman Dersleri
7.	Gilbert Back	Konzermeisterlik
8.	Händschke	Konzermeisterlik

Bunlardan başka Avusturya ve diğer ülkelerden gelen hocaların bulunduğu A.D.K.'da, II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle Alman ve Avusturyalı mültecilerin sayısı hızla azaldı. Fakat savaştan sonra da burada misafir profesör olarak kalanlar oldu. Sonuç olarak şunları söylemek mümkündür; A.D.K.'da 20 kadar Alman ve Avusturyalı mülteci görev yapmıştır. Bunların çalışmaları özellikle bu ilk modern Türk Müzik ve Tiyatro Konservatuarı'nın kuruluş yıllarına rastlamış ve çok yararlı olmuştur.[335]

Ankara D.T.C.F.'ndeki Çalışmalar

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin başkentte kurulma proje

334. WIDMANN, a.g.e., s.128.
335. WIDMANN, a.g.e., s.129.

si bizzat M.Kemal tarafından planlanmış ve uzun bir hazırlık devresinde olgunlaşmıştır. Plan ilk meyvelerini 1931'lerde Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti ve 1932'lerde Dil Kurumu'yla vermiştir. Bu iki kurumun ilk yıllardaki çalışmaları umulanın üzerinde yarar sağlamakla birlikte, bu sahalara yetişmiş eleman sağlamak ve Türk tarih, coğrafya ve dilini yabacı etkisinden kurtarıp, yabancı dillerde de eserler vermek amacıyla Atatürk 11 Mart 1935'te Kültür Bakanı Abidin Özmen'e Ankara'da bir fakülte kurulması emrini vermiştir.[336]

1935 yılında kurulan bu fakülte bugünkü binasına 1940 yılında taşınmaya başlamış ve bunun sonucunda buradaki eğitim de 4 Kasım 1940'da başlamıştır.[337]

Ankara Üniversitesi'nin en büyük fakültesi olan D.T.C.F.'nin sekiz bölümünde Alman hocalar bulunuyordu. Bunların bir kısmı mülteci idi. Bu hocaların katkıları sayıca sınırlı olmalarına rağmen bazı bölümlerde etkili olabilmiştir. Özellikle fakültenin kuruluş yıllarında etkili olan bu hocaların içinde 5 tane mülteci vardı. Bunlar Rohde, Landsberger, Güterbock, Ruben adlı profesörler ile Dr. Menges'dir.[338]

---

336. ÇADIRCI, Musa-SUSLU, Azmi, Ankara Üniversitesi Gelişim Tarihi, Ankara, 1982, s.145; SUSLU, Azmi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin 50 Yıllık Tarihi, Ankara, 1986, s.7.
337. SUSLU, a.g.e., s.22.
338. WIDMANN, a.g.e., s.130-131.

Georg Rohde

1931'den beri Marburg Üniversitesi'nde görev yapan Rohde, 1933'ten itibaren çalışmaları çeşitli engellerle karşılaşınca, D.T.C.F.'nin 1935'deki çağrısını kabul ederek Klasik Filoloji Kürsüsü'nde göreve başlamıştır. 1949 yılında Berlin'e geri dönen Rohde, burada kaldığı süre içinde kuruculuğunu yaptığı Klasik Filoloji Kürsüsü'ne bağlı bir de kütüphane vücuda getirmiştir. Bunun yanında bazı Türk liselerine Latince dersleri konulmasını sağlamıs ve "Dünya Edebiyatından Tercümeler" serisinde çeviri çalışmaları yapmıs olan Rohde'nin bazı eserleri şunlardır:

1. Latin Dili Grameri, Morfologi: (1.Kısım, Azra Erhat ve Samim Sinanoğlu ile),. Ankara, 1943.

2. Lingua Latina. Latince Ders Kitabı I; (S. Sinanoğlu ile), 1948, II.Kısım: 1950, Ankara.

3. Caesar ve Orid'den Okullardaki Uygulama için Seçilmiş Kısımlar, bununla birlikte bir Sözlük: 1947.

Bunun yanında Platon'un "Devlet" adlı eserini de öğrencileri ile birlikte çeviren Rohde'nin çeşitli dergilerde yayınlanmış pek çok yazısı bulunmaktadır. Türk öğrencileri ise Azra Erhat, Samim ve Suat Sinanoğlu ve Ekrem Akurgal'dır.[339]

---

339. WIDMANN, a.g.e., s.132-133 ve s.274-275; GROTHUSEN, a.g.e., s.103.

Benno Landsberger

D.T.C.F.'deki görevine 1935 yılında başlayan Landsberger, fakültenin kuruluşunda organizatör olarak aktif rol oynadı. 1929'dan itibaren Leipzig Üniversitesi'nde Asuroloji ve Seministik profesörü olarak görev yapan Landsberger, D.T.C.F.'nde Asuroloji Kütüphanesi ve Sümeroloji Enstitüsü'nün kuruculuğunu yapmıştır. Eserleri şunlardır:

1. Ön Asya Tarihinin Esas Meseleleri: İstanbul, 1943.

2. Sam'al Karatepe Harabelerinin Keşfi ile İlgili Araştırmalar: Ankara, 1948.

Ortak yazıları da bulunan Landsberger'in D.T.C.F. Dergisi'nde yayınlanmış Türkçe ve Almanca bir çok yazısı vardır. Landsberger'in Türk öğrencileri Kemal Balkan, Emin Bilgiç, Mustafa Kalaç, Mebrure Tosun ve Füruzan Kınal'dır.[340]

Hans Gustav Güterbock

1908 doğumlu olan H.G.Güterbock da 1936 yılı başlarında profesör olarak D.T.C.F.'ne Landsberger'le aynı bölüme geldi. 1948 yılında buradan ayrılan Güterbock, Türkiye'ye daha önceleri (1933-1934 ve 1935 yazları), Berlin Devlet Müzeleri'nin Ön Asya

---

340. GROTHUSEN, a.g.e., s.103; WIDMANN, a.g.e., s.133-134 ve s.261-262.

Bölümü'nün görevlisi olarak, kazı yapmak amacıyla gelmişti. Boğazköy'deki kazılara katılan Güterbock, D.T.C.F.'nde görev yaptığı 1936-1948 yılları arasında Hititoloji Bölümü'nü temsil etti. Türkçe'yi çok iyi derecede konuşabilen Güterbock'un yayınları şunlardır:

1. Kumarbi Efsanesi: Ankara, 1945.

2. Kumarbi Efsanesi Transkripsiyonu: Ankara, 1946.

3. İstanbul Arkeoloji Müzesinde Bulunan Boğazköy Tabletlerinden Seçme Metinler: M.M.Çığ ve H.Kızılyay ile, 1944.

4. İstanbul Arkeoloji Müzesinde Bulunan Boğazköy Tabletleri II: M.M.Çığ ve H.Kızılyay ile, 1947.

Bunların yanı sıra Belleten ve D.T.C.F. Dergisi'nde yer alan çeşitli yayınları da bulunan Güterbock'un Türk öğrencileri Kemal Balkan, Tahsin ve Nimet Özgüç, Emin Bilgiç ve Mustafa Kalaç'tır.[341]

Walter Ruben

1933'e kadar Frankfurt Üniversitesi'nde İndoloji doçenti olarak görev yapan Ruben, buradaki işinden uzaklaştırılınca 1935/36'da D.T.C.F.'ne geldi. 1948'e kadar ülkemizde çalışan Ruben burada İndoloji Bölümü'nü kurmuştur. Türk öğrencisi Abidin

---

341. GROTHUSEN, a.g.e., s.103-104; WIDMANN, a.g.e., s.134-135 ve s.252-253.

itil olan Ruben'in, "Marcchatikam, Hint Dramı" adlı bir çeviri kitabı ve Belleten ve D.T.C.F. dergilerinde çeşitli çalışmaları yayınlanmıştır.[342]

Karl Menges

Almanya'daki politik gelişmeler üzerine buradan ayrılarak, 1935-1939 yılları arasında D.T.C.F.'nde Slav dilleri hocalığı ve Doğu bilimci olarak görev yapmıştır. 1939'da Amerika'ya gitmiştir.[343]

Wolfram Eberhard

1934'ten itibaren Pekin Üniversitesi'nde asistan profesör ve 1936'dan sonra Doğu Asya Halkları Bilimi Müzesi'nin (Grassi Müzesi) yöneticiliğini yapan Eberhard, 1937'den itibaren D.T.C.F.'nde Çin dili ve edebiyatı profesörü olarak görev yapmış ve 1948'de Amerika'ya gitmiştir. Burada kaldığı süre içinde şu ders kitaplarını yayınlamıştır:

1. Müptediler İçin Sinolojinin En Mühim Yardımcı Vasıtalarına Methal: (çev. İkbal Berk), Ankara, 1940.

2. Çin; Sinolojiye Giriş: (çev. İ.Berk), İstanbul, 1946.

---

342. GROTHUSEN, a.g.e., s.103; WIDMANN, a.g.e., s.135 ve s.275.
343. GROTHUSEN, a.g.e., s.105; WIDMANN, a.g.e., s.135.

Bundan başka iki de tercümesi yayınlayan Eberhard'ın Türkçe ve Almanca yazılmış bir çok yazısı çeşitli dergilerde yer almıştır.[344]

Bu sayılan hocaların dışında D.T.C.F.'nin değişik bölümlerinde görev yapan başka hocalar da vardır. Mülteci statüsünde olmayan bu hocaların adları ve görev yerleri şöyledir:[345]

Annemarie von Gabain	Sinoloji
Hans-Henning von der Osten	Arkeoloji
Herbert Louis	Coğrafya
Karl Steuerwald	Alman Dili ve Edebiyatı
Clemens Möller	Alman Dili ve Edebiyatı
Hubert Melzig	Alman Dili ve Edebiyatı
Kristinus (Avusturyalı)	Alman Dili ve Edebiyatı

Nümune Hastanesi'ndeki Çalışmalar

1934 yılında hizmete açılan Nümune Hastanesi'nde de bazı bölümlerin şefliğini Alman tabipler üstlenmiştir. Aşağıda bu elemanlar ve çalışmaları hakkında bilgi verilecektir.

---

344. GROTHUSEN, a.g.e., s.104; WIDMANN, a.g.e., s.135-136 ve s.247-248.
345. WIDMANN, a.g.e., s.136-137.

Eduard Melchior

1936 yılına kadar Breslau'da bir hastanede görev yapan Melchior'un Almanya'daki durumunun siyasi gelişmeler nedeniyle zorlaştığı dönemde Nümune Hastanesi'nden gelen teklif yoluyla Ankara'ya geldiği bilinmektedir. Burada Cerrahi Bölümü'nü yöneten Melchior, ilerde A.Ü. Tıp Fakültesi'nin kuruluş çalışmalarında da rol aldı ve 1945'te Tıp Fakültesi'nin Cerrahi Kürsüsü'nde öğretim üyesi oldu. Türkçe'yi de kısa sürede öğrenen Melchior, Türkçe'nin yanında İngilizce, Fransızca, İtalyanca ve Almanca olarak toplam 110 ilmî yayın yapmıştır. Ders kitabı olarak yayınlanan eserleri şunlardır:

1. Grundriss der Algemeinnen Chirurgie (Genel Cerrahinin Temel Esasları): 1935, Türkçe derlemesi: Faruk İlhan ve Nimet Taşkıran ile, Ankara, 1938 ve 1947.

2. Karın Cerrahisi Dersleri: (Nezihe Yener ve c.Gülay ile), Ankara, 1949.

1954'te emekliye ayrılarak Almanya'ya dönen Melchior'un Türk öğrencileri Muhittin Ülker, Kamil İmamoğlu ve İsmail Kayabal'dır.[346]

Albert Eckstein

---

346. GROTHUSEN, a.g.e., s.109; WIDMANN, a.g.e., s.138-139 ve s.264.

1935'e kadar Düsseldorf Tıp Akademisi'nde görev yapan Eckstein da görevinden ırksal nedenler yüzünden uzaklaştırılan bilim adamlarındandı. 1935 yılında Ankara'ya çağrılan Eckstein Nümune Hastanesi'nde göreve başladı. Burada ve taşrada yaptığı geniş çaplı araştırmalarla Türk pediatrisinin gelişmesinde önemli rol oynadı. Araştırmalarının sonuçlarını gazeteler ve bilimsel yayınlar yoluyla kamuya duyurdu. Türkiye'de süt çocuğu ve çocuk bakımıyla ilgilenen sosyal yardım kuruluşlarının kurulmasını düzenlemekle görevlendirilen Eckstein'ın faaliyet yıllarında Türkiye'de çocuk ölümleri %33'ten %12'ye kadar düştü. 1949'da Hamburg'a dönen Eckstein'ın yayınları arasında şu kitaplar sayılabilir:

1. Lehrbuch der Säuglingskrankheiten (Süt Çocuğu Hastalıkları Ders Kitabı): Ankara, 1950/51.

2. Lehrbuch der Kinderheilkunde (Çocuk Sağlığı Ders Kitabı): Ankara.

Bunun yanında Almanca, Fransızca, İngilizce ve Türkçe olmak üzere özellikle Türkiye'deki tecrübelerini esas alan çocuk sağlığı hakkında yaklaşık 40 dergi yazısı ve toplam 50 kadar eseri olan Eckstein'ın Türk öğrencileri arasında İhsan Doğramacı, Bahtiyar Demirağ ve Necdet Öslem gibi kişiler sayılabilir.[347]

---

347. GROTHUSEN, a.g.e., s.109; WIDMANN, a.g.e., s.139-140 ve s.249.

Alfred Marchionini

1938 yılında Ankara'ya gelmeden önce Freiburg'da dermatoloji profesörü olan Marchionini, 1949 Şubat'ına kadar Türkiye'de kalmıştır. Önceleri Nümune Hastanesi'nde Deri Kliniği'nin yöneticiliğini yapan Marchionini de Melchior ve Eckstein gibi Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde dermatoloji profesörü olarak görev yapmıştır. "Genel Dermatoloji" (Ankara, 1948) adlı bir ders kitabı da yayınlanan Marchionini'nin yerli ve yabancı çeşitli dergilerde yayınlanan çalışmaları mevcuttur.[348]

August Laqueur

Nümune Hastanesi'ne 1935'te gelen Laqueur 1906-1933 yılları arasında Berlin'de bir hastanede fizik tedavi uzmanı olarak görev yapmıştır. 60 yaşında Ankara'ya gelen Laqueur, A.Ü.T.F.'nin açılış hazırlıklarında görev aldıktan kısa bir süre sonra emekliye ayrılmış ve 1954 yılında Ankara'da ölmüştür. Laqueur'un çeşitli dergilerde yayınlanmış yazıları mevcuttur.[349]

Max Meyer

Nümune Hastanesi'nde kulak-burun-boğaz hastalıkları uzmanı

---

348. GROTHUSEN, a.g.e., s.109; WIDMANN, a.g.e., s.140, s.263-264
349. WIDMANN, a.g.e., s.140-141 ve s.262.

olarak görev yapan Meyer Türkiye'de 5 yıl kalmıştır. 1939 yılında Tahran'a giden Meyer'in 1947 yılında Würzburg'a döndüğü bilinmektedir.[350]

Ernst Magnus-Alsleben

Meyer gibi Würzburg'dan gelen Magnus-Alsleben de ırksal nedenlerle işinden uzaklaştırılmış bir iç hastalıkları profesörüydü. 1935'te Nümune Hastanesi'ne gelen Alsleben bir yıl sonra vefat etmiştir.[351]

Nümune Hastanesi dışında Ankara'da Alman bilim adamlarının görev yaptıkları diğer bir sağlık kuruluşu Hıfzısıhha Enstitüsü idi. 1935 yılında kurulan Hıfzısıhha Enstitüsü'nün hemen hemen her bölümünde yabancılar görev yapmışlardır. Çoğu Alman olan bu yabancıların isim ve görev yerleri hakkında aşağıda bilgi verilmiştir.

Emil Gotschlich

Enstitüsü'nün ilk müdürü olan Gotschlich aynı zamanda Bakteriyoloji-Epidemiyoloji ve Mikrobiyoloji Bölümleri'ni de yönetmiştir. 5 yıl boyunca bu görevini sürdüren Gotschlich,

---

350. WIDMANN, a.g.e., s.141.
351. WIDMANN, a.g.e., s.141.

1940'da Türkiye'den ayrıldı. Burada bulunduğu süre içinde bilimsel çalışmalarının yanı sıra "Hijyen ve Eksperimental Biyoloji" adlı derginin yayın hayatına girmesinde önemli rol oynadı.[352]

Eduard Scheller

Berlin Devlet Sağlık Dairesi'nin Hükümet Danışmanı olan Dr. Eduard Scheller, Hıfzıssıhha Enstitüsü'nün Kimya Bölümü'nde görev yaptı ve 1938'de Almanya'ya geri döndü.[353]

Paul Pulewka

Hıfzıssıhha Enstitüsü'nde görev yapanların içinde Avusturyalı Baecher ile birlikte tek mülteci olan Pulewka, yaklaşık 19 yıl Türkiye'de kaldıktan sonra 1954'te Almanya'ya dönmüştür. Öğrencilerinden Şükrü Kaymakçalan Pulewka'yı anma yazısında şunları söylemiştir:[354]

"...P.Pulewka, Ankara'da Refik Saydam Enstitüsü Farmakodinami Şubesi'ni ve A.Ü.T.F.'nin Farmakoloji Enstitüsü'nü kurdu. Akil Muhtar hocadan sonra Türkiye'de ilk farmakoloji kitabını yazdı."

---

352. GROTHUSEN, a.g.e., s.110; WIDMANN, a.g.e., s.141-142.
353. WIDMANN, a.g.e., s.142.
354. KAYMAKÇALAN, Şükrü, "Paul Pulewka Yetmiş Yaşında", A.Ü.T.F. Mecmuası, cilt:XIX, no:4, Ankara, 1966, s.1001-1006.

(s.1002)

"...Türkiye'de pek çok tanınmış farmakolog profesörü yetiştiren Pulewka'nın en önemli buluşlarından birisi de; midriatik ilaçların aktivitelerinin tayininde fare gözbebeğinden kantitatif bir metod olarak faydalanılabilmesidir.(s.1005)

"...Pulewka memleketimizde halk sağlığını ilgilendiren çeşitli toksikolojik konular üzerinde araştırmalar yapmıştır. Bu arada bilhassa Karadeniz havalisinde rastlanan zehirli bal numunelerinde andromedotoksin maddesinin biyolojik tayini, una karışmış delice ve tatula ile zehirlenmeler ve çeşitli kenevir numunelerindeki esrar tesiri hakkındaki çalışmaları zikredilebilir." (s.1005)

Pulewka Türkiye'de bulunduğu süre içinde, yukarıda adı geçmeyen "Materia Medica" adlı bir enstitüyü de kurup yönetmiştir. Değişik yerlerde yayınlanan pek çok yazının da sahibi olan Pulewka'nın Türk öğrencileri şunlardır: Şükrü Kaymakçalan, Dündar Berkan, İzzet Kantemir, Saip R.Atademir, Eyüp Canat, Remzi Hisar, Perihan Cambel ve Mustafa Suner.[355]

Stefan Baecher

Avusturyalı olan Baecher de mülteci konumunda II. Dünya Savaşı boyunca Türkiye'de kalmış ve savaşın sona ermesinin

---

355. WIDMANN, a.g.e., s.270.

ardından, birkaç yıl sonra tekrar Avusturya'ya dönmüştür.[356]

Siyasal Bilgiler Okulu ve Ernst Reuter

Bu bölümün son kısmı Siyasal Bilgiler Okulu ve burada görev yapan Ernst Reuter'in çalışmaları hakkındaki bilgileri içermektedir.

1933'e kadar Magdeburg Belediye Başkanı ve Parlemento Üyeliği yapan Reuter, 1933-1934'te Lichtenburg'daki toplama kamplarında iki defa tutuklu kalarak makamını kaybetti ve 1935 yılı Ocak ayında Hollanda üzerinden İngiltere'ye kaçtı. 1935 yılı Haziran ayında, Türk İktisat Bakanlığı'ndaki Alman uzmanlardan biri olan Fritz Baade'nin aracılığıyla Ankara'ya geldi.[357]

Reuter'in bundan sonraki yaşamının Türkiye ile ilgili olan kısımlarını öğrencisi Fehmi Yavuz şu şekilde anlatır:[358]

"...Türkiye'ye gelmesinde, I. Dünya Savaşı öncesinde Berlin'de Talebe Müfettişliği yapan, zamanın Yüksek Öğretim Genel Müdürü Cevat Dursunoğlu'nun büyük rolü olmuştur." (s.150)

---

356. WIDMANN, a.g.e., s.143.
357. BRUGEL, a.g.e., s.40; WIDMANN, a.g.e., s.271.
358. YAVUZ, Fehmi, "Ernst Reuter" S.B.F. Dergisi, cilt:XXIII, sayı:3, Ankara, 1968, s.135-192.

...Reuter tarife uzmanı olarak İktisat Vekaleti'nde görev almış, o zaman İktisat Vekili bulunan Celal Bayar'la 4.6.1935 tarihinde yürürlüğe giren ilk anlaşmasını imzalamıştır." (s.150)

...Daha sonra Ulaştırma Bakanlığı'nda görevine devam eden Reuter, şehircilik ve ulaşımla ilgili çok sayıda raporlar hazırlamış ve bu alanda önemli hizmetler görmüştür.

S.B.F.'nde ise bu konularda dersler vermiş, bunun yanında iki yıllık stajını tamamlayan kaymakam adayları için İçişleri Bakanlığı'nın düzenlediği kurslarda konferanslar vermiştir. Ayrıca onun çok önemle üzerinde durduğu bir enstitü kurma işi ise maalesef gerçekleşememiş, İskan ve Şehircilik Enstitüsü adlı enstitü ancak onun ayrılışından 7 yıl sonra, yaşamını yitirdiği 1953 yılında kurulabilmiştir." (s.152-162)

"Reuter'in Türkiye'deki eserlerinden de söz edilecek olursa; onun en önemli eseri olarak S.B.F.'ndeki Şehircilik Kürsüsü karşımıza çıkar. Reuter, o zamana kadar Türkiye'de hiç değinilmemiş olan şehircilik ve mahalli idarelerle ilgili hemen bütün konuları ele almış ve işlemiştir." (s.167)

"Ernst Reuter'in yayınlarını ise şu şekilde sıralamak mümkündür:

1.Komün Bilgisi (Şehirciliğe Giriş)

2.Belediye Maliyesi

3. Mesken Meselelerinin Hal Çareleri:3.12.1943 tarihinde

Türk İktisat Cemiyeti'nce Ankara'da düzenlenen bu konferansı 3 yıl sonra Cemiyet broşür olarak yayınlamıştır.

4. İstanbul Belediyesi'nin Mali Durumu (1937-1942): İstanbul Belediyesi'nin 5 yıllık mali durumunu birarada ve karşılaştırmalar yaparak inceleyen bu rapor Türkiye'de ilk kez yapılmış ve 1951'de İstanbul Belediyesi'nce yayınlanmıştır.

5. İstanbul Belediyesi İktisat Müdürlüğü'nün Selahiyet ve Teşkilatı Hakkında İstişari Heyet'in Raporu: 1951 yılında İstanbulBelediyesi'nce broşür halinde yayınlanmıştır.

6. Yakın Münakale: Reuter'in bu çalışmasını S.B.F. Milli Eğitim Bakanlığı'na basılmasını önerdiği halde Bakanlık 26.1.1943 gün ve 82/846 sayılı yazıyla matbaanın çok yoğun çalışmasını sebep göstererek reddetmiştir.

7. İller Bankası Hakkında Rapor: İller Bankası'nın örgütlenmesi, çalışması ve kuruluşu hakkında çok önemli prensiplere yer veren bu rapor yayınlanmamıştır.

8. Kaymakamlık Kursundaki Konferanslar:

a) Mahalli İdareler Maliyesinin Hususiyetleri

b) Tasarrufun Teşviki

c) Mahalli İşletmelerin Umumi Problemleri

d) Yakın Münakale İşletmeleri

e) Mahalli İjiyen İşletmeleri

f) Mahalli İdarelerin İdari Sahadaki Umumi Faaliyetleri

g) Sosyal Siyaset ve İçtimai Muavenet" (s.171-178)

Bunlardan başka çeşitli yerlerde yayınlanmış bir çok yazısı

da bulunan Reuter'in Türk öğrencileri Fehmi Yavuz ve Bedri Gürsoy'dur.

Savaş bittikten sonra 1946'da Berlin'e geri dönen Reuter, burada ölünceye kadar Belediye Başkanlığı yapmıştır.[359]

Mülteci Bilim Adamlarının Gidişleri

Hitler iktidarının maceracı girişimleri neticesinde çareyi yurt dışına kaçmakta bulan Alman bilim adamlarından Türkiye'ye gelenler, burada Atatürk'ün Üniversite Reformu'na destek olmuş, Türk bilim hayatının dışa açılmasında önemli rol oynamış ve bir süre sonra geri dönmeye başlamışlardır. Dönüş olayına değinirken, kendi arzularıyla Türkiye'de kalan ve burada yaşamını noktalayan ve hatta Türk vatandaşlığına geçenler olduğunu da belirtmek gerekir.

Dönüşler ağırlıklı olarak iki dönemde gerçekleşmiştir.Birincisi II. Dünya Savaşı öncesi, ikincisi ise 1949-1956 yılları arasına rastlayan dönemdir. II. Dünya Savaşı öncesindeki dönüşlerin çoğu Amerika'ya olmuştur. A.B.D.'de daha iyi şartlarda çalışabileceklerine inanan bazı hocalar oraya gitmiştir. Amerika'nın dışında İsviçre, Çekoslavakya, Portekiz ve İran'a da gidenler olmuştur.

---

359. BRUGEL, a.g.e., s.76; WIDMANN, a.g.e., s.272.

İkinci Dünya Savaşı esnasında, Amerika'nın savaşa girmesiyle (1940) göç olayı durmuştur. Almanlar arasında mülteci statüsünde olmayanlar, bu dönemde Almanya'ya geri dönmüşlerdir. Almanya'ya geri dönmek istemeyen mülteci statüsündekiler ise -tıp mensupları hariç- 1944 yılından itibaren Çorum, Yozgat ve Kırşehir'de ikamete mecbur edilmişlerdir.

Savaşın bitiminden sonraki dönemde yeniden göç imkânına kavuşan bir grup mülteci Amerika'ya gitmiştir. Geri kalanlardan bazıları ise geldiği ülkeye dönmüştür. Bu dönemde D.T.C.F.'nde 5 bilim adamının işine Türk Hükümeti'nce son verilmiştir. Siyasi nedenlerden dolayı işine son verilenlerden dördü Amerika'ya, biri de Şili'ye gitmiştir.

1950-1960 yılları arasında ise dönüşler tamamlanmıştır. Bu dönemde ağırlıkla Almanya'ya dönüş gerçekleşmiştir. Bunun yanında az sayıdaki mülteci de yine Amerika'ya gitmeyi tercih etmiştir. Ancak yukarda da değinildiği gibi bazı bilim adamları da Türkiye'de kalmıştır. Genel durum aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.[360]

---

360. WIDMANN, a.g.e., s.157.

(A) Mültecilerin gittikleri ülke:

	ABD		Almanya veya Avusturya		Diğer ülkeler	
	Prof.	Asistan	Prof.	Asistan	Prof.	Asistan
1.1934-39	12	9	-	-	7	2
2.1940-45	2	-	-	-	3	-
3.1945-50	8	2	2	3	3	-
4.1950-56	1	5	20	2	-	-
5.1956'dan sonra	-	-	2	-	1	1
Toplam	23	16	24	5	14	3

(B) Ölenler:

a.İstanbul'da	10
b.Ankara'da	5
c.Dış ülkelerdeki gezilerde	3

(C) Türkiye'de Kalanlar:

	Prof.	Asistan
a.İstanbul Üni. öğretim üyesi	1	1
b.Ankara Üni. öğretim üyesi	1	-
c.Diğer işlerde	-	3
Toplam	2	4

SONUÇ

Eğitim sisteminin tepesinde yer alan yüksek öğretimin; özellikle üniversitelerin, geleneksel olarak toplumun gerektirdiği liderliği sağlaması beklenir. Üniversiteler, yeni düşünce normları geliştirirler ve bunları topluma aktarırlar. Üniversiteler gerçeklerin bekçisi, yeni gerçeklerin devamlı arayıcısı, dogmanın karşıtı, toplum değerlerinin koruyucusu, gençliğin şekillendiricisi ve geleceğe yol göstericisidir. Öyleyse; yüksek öğretim kurumları sadece, öğrencilerine bilgi aktaran bir sistem değil, aynı zamanda bilimsel araştırmalarla bilgi üreten ve bilimsel bulguları toplumun sosyal, ekonomik ve siyasal geleceğinin oluşturulmasında, başarıyla kullanılacak toplum liderlerinin yetiştirilmesi gibi önemli görevleri üstlenmiş bir sistemdir.*

Böyle bir sistemin sağlığı, bütün toplumun da sağlığının bir göstergesi durumundadır. Gelişmişlik düzeyini vurgulamak ve daha çarpıcı hale getirmek için, hemen hemen bütün ülkelerde, kendilerinin yüksek öğretim yaşantısının ne kadar eskilere dayandığını kanıtlama çabaları vardır. Bu durum bir gurur kaynağı halindedir.

Bu çalışmanın hazırlanması sırasında böyle bir kaygıya yer

---

*. KAYA, Yahya Kemal, <u>İnsan Yetiştirme Düzenimiz</u>, Ankara, 1977[2], s.235.

verilmedi. Araştırmaların ortaya çıkardığı gerçekler dahilinde, bizdeki yüksek öğretimin temellerinin, Osmanlı medreselerine dayandığı görülmüştür. Her konuda olduğu gibi bu konuda da değişik yargılara varmak tabii ki mümkündür. Ancak daha önce yapılan araştırmaların da ortaya koyduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu'nun yükselme devri, Türk bilim hayatının çok parlak günler yaşadığı bir dönemdir. Bilime büyük önem veren yöneticilerin elinde başarıdan başarıya koşan ülkede, bir süre sonra eğitim sisteminin bozulmaya başladığı görülmüştür. Buna etki eden en önemli faktör "iltimascılık" olarak göze çarpar. Adam kayırmacılığın neticesinde yeteneksiz kişilerin eğitime yön vermeye başlamaları hızla yayılmış ve bir süre sonra sistem kontrolden çıkarak toplumun ileriye yönelik her adımını engellemeye başlamıştır. Cahiller ordusunun denetimi altında bulunan medrese sistemi devlete oldukça pahalıya mal olmuştur.

Bu durumu gören ileri görüşlü yöneticiler, buna bir son verebilmek ve artık üstünlüğü iyice kabul etmek zorunda kaldıkları Batılı kurumları yerleştirme gayretlerine girişmişlerse de sağlıklı bir sonuca ulaşabilmeleri mümkün olmamıştır. Onların gayretleri, ancak bu cahiller ordusu ile savaşı sürdürmeye yetti. Bu savaşta kazanan taraf olmadı. Darülfünun bunun en ibret verici örneklerindendir. Açıla kapana yaşamını sürdürmeye çalışan bu ilk Türk Üniversitesi bilimsel alanda olduğu gibi topluma önderlik etmede de yeterince başarılı

olamadı. Bunun faturasını aydınıyla, cahiliyle bütün bir toplum birlikte ödedi. Ancak yükseköğretim alanında tecrübe kazanıldı, gerekliliği daha iyi anlaşıldı.

Cumhuriyet'in kurulmasından sonra bir dizi inkılaba girişen Atatürk, kültürel alanda da ihtiyaca cevap veremeyen Darülfünun'u lağvederek Üniversite Reformu'nu gerçekleştirdi. Atatürk'e göre; eğitim ile sosyal politika arasında sıkı bir bağ vardı. Eğitim, kültürümüz üzerinde önemli etkiler yapabilirdi. Eğitim, yalnız kültürün yaygınlaşmasında değil, aynı zamanda kültürün yenileşmesinde de önemli etkiye sahip bir araç olabilirdi.*

Atatürk'ün giriştiği Üniversite Reformu, Türk Üniversite yaşantısında bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönüm noktası hem Batıda veya Türkiye'de yetişmiş yeni nesillerin üniversitede görev alarak yeni fikir akımları getirmelerinin başlangıcı olmuş, hem de daha çok Hitler Almanya'sının aynı yıllarda memleketten çıkardığı bir çok değerli ilim adamının İstanbul Üniversitesi'nde görev alması yüzünden o güne kadar tanımadığımız en yeni fikirlerin Türkiye'ye girmesine sebep olmuştur.**

Bunun yanında, Türkiye'ye gelen bilim adamları da, dönemin

---

*. İZGİ, Özkan "Atatürk'ün Eğitim ve Üniversitelere Bakış Açısı", A.A.M.D., cilt:1, sayı:1, Kasım 1984, Ankara, s.269.
**. ÜLKEN, Hilmi Ziya, Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, İstanbul, 1992[3], s.464.

zor koşulları altında, kendilerine sunulan imkanlarla yapılabileceğin en iyisini yapmaya çaba göstererek, bu reformun Batıya açılan penceresi ve itici gücü olmuştur. Onların gelişiyle Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu pek çok alanda pek çok öğrenci yetiştirilerek ülke hizmetine sunulmuştur.

Halkına, hayatta en gerçek yol gösterici olarak bilimi öneren Atatürk'ün ülkesine gelen mültecilerin Amerika ya da İngiltere'ye gidenlerden daha şanssız olduğunu; çünkü Türkiye'de daha az kazandıklarını ve Türklerin yeterli bilgiye ulaştıklarında, bunların işine son verdiklerini* söyleyenlere en güzel cevabı bu olayın yaşayan kahramanları, Atatürk'ün 100. doğum yılı anısına** ve 50. ölüm yıldönümü*** nedeniyle yayınladıkları kitaplarda vermişlerdir.

---

*. PROSS, Helge, a.g.e., s.149.
**. Atatürk in deutscher Sicht, Köln, 1982.
***. Alman Gözüyle Atatürk, Köln, 1988.

BİBLİYOGRAFYA

ADIVAR, Adnan, A., Osmanlı Türklerinde İlim, İstanbul, 1991[5].

AĞAOĞLU, Samet, Babamın Arkadaşları, İstanbul.

AKMAN, Arif, Türkiye'de Ziraat Yüksek Öğretim Reformunun Anatomisi, Ankara, 1978.

AKYÜZ, Yahya, Türk Eğitim Tarihi, Ankara, 1988[3].

Alman Gözüyle Atatürk, Köln, 1988.

ARTEL, Tarık, "Tanzimattan Cumhuriyete Kadar Türkiye'de Kimya Tedrisatının Geçirdiği Safhalara Dair Notlar", Tanzimat, İstanbul, 1940.

Atatürk in deutscher Sicht, Köln, 1982.

ATATÜRK, M.Kemal, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1-3), Ankara, 1989,

———, Nutuk, Ankara, 1989.

AYAS, Nevzad, Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi, Kuruluşlar ve Tarihçeler, Ankara, 1948.

BALTACI, Cahid, XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, İstanbul, 1976.

BELGE, Burhan Asaf, "Darülfünun Meselesi", Hakimiyeti Milliye, 2 Temmuz 1932.

BERKES, Niyazi, Türkiye'de Çağdaşlaşma, İstanbul, 1979.

BİLSEL, Cemil, İstanbul Üniversitesi Tarihi, İstanbul, 1943.

BİRAND, Hikmet, Die Entwicklung des Hochschulwesens in der Türkei und der deutsche Beitrag dazu, Ankara, 1960.

BRUGEL, Silke, Leben und Wirken Ernst Reuters in der Türkei, İstanbul, 1991.

ÇADIRCI, Musa - SUSLU, Azmi, Ankara Üniversitesi Gelişim Tarihi, Ankara, 1982

ÇAĞATAY, Neşet, "Türk Yükseköğretim Tarihine Genel Bakış", Belleten, cilt: LIV, sayı: 211, Ankara, 1991.

ÇAYCI, Abdurrahman, "Atatürk Bilim ve Üniversite", Atatürkçü Düşünce, Ankara, 1992.

———, "Atatürk ve Kültür Alanında Çağdaşlaşma", Atatürkçü Düşünce, Ankara, 1992.

DÖLEN, Emre, "Darülfünun", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, cilt:2, İstanbul, 1985.

ERGİN, Osman, Türkiye Maarif Tarihi, cilt 1-2, İstanbul, 1977.

ERGUN, Mustafa, Atatürk Devri Türk Eğitimi, Ankara, 1982.

ERÖZ, Mehmet, "Türk Sosyoloji Bibliyografyasında Prof. Dr. Rüstow'un Yeri", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, cilt: XXIII, sayı:3-4, İstanbul, 1964.

ERTAN, Temuçin Faik, Kadrocular ve Kadro Hareketi (yayınlanmamış doktora tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 1992.

FINDIKOĞLU, Z. Fahri, "Türk Sosyolojisinde İki Alman Sosyoloğu. Prof. Kessler ve Prof. Rüstow", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, cilt: XXIII, sayı:3-4, İstanbul, 1964.

GALANTİ, Avram, "Darülfünun Nasıl Islah Olunur?", Milliyet, 8-12.Mayıs.1933.

GROTHUSEN, Klaus D., Der Scurla Bericht, Fankfurt/Main, 1987.

———, "Kemal Atatürk'e Sığınanlar", Alman Gözüyle Atatürk, Köln, 1988.

HIRSCH, Ernst, Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişmesi, 2 cilt, İstanbul, 1950.

———, Hatıralarım, Kayzer Dönemi Weimar Cumhuriyeti Atatürk Ülkesi, Ankara, 1985.

İHSANOĞLU, Ekmeleddin, "Darülfünun Tarihçesine Giriş", Belleten, cilt:LIV, sayı:210.

İZGİ, Özkan "Atatürk'ün Eğitim ve Üniversitelere Bakış Açısı", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, cilt:1, sayı:1, Kasım 1984, Ankara.

KAHYA, Esin, "Onsekiz ve Ondokuzuncu Yüzyıllarad Genel Çizgileriyle Osmanlılarda Bilim", Erdem, cilt:3, sayı:8, Ankara, 1987.

KARAL, Enver Ziya, Osmanlı Tarihi, Cilt:5,6,7,8, Ankara, 1947-1962.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, "Mütahassıs", Kadro, sayı:2, Şubat 1932.

KAYA, Yahya Kemal, İnsan Yetiştirme Düzenimiz, Ankara, 1977[2].

KAYMAKÇALAN, Şükrü, "Paul Pulewka Yetmiş Yaşında", Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası, cilt:XIX, no:4, Ankara, 1966.

KILI, Suna, Atatürk Devrimi, Ankara, 1981.

KIM, Dae Seong, Atatürk Dönemi Türkiye'sinde Yüksek Öğretim (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 1984.

KOCATÜRK, Utkan, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi (1918-1938), Ankara, 1988[3].

————, "Atatürkçülük, Atatürk İlke ve İnkılapları" Atatürkçü Düşünce, Ankara, 1992.

————, "Atatürk'ün Üniversite Reformu ile İlgili Notları", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, cilt:1, sayı:1, Ankara, Kasım 1984.

KOÇAK, Cemil, Türk-Alman İlişkileri (1923-1939), Ankara, 1991.

KOÇER, Hasan Ali, Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi, (1773-1923), İstanbul, 1991[2].

KODAMAN, Bayram, Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi, Ankara, 1991[2].

LEWIS, Bernard, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Çev.:KIRATLI, Metin, Ankara, 1988[3].

MUMCU, Ahmet, Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi, Ankara, 1988[11].

NEUMARK, Fritz, Boğaziçine Sığınanlar, Türkiye'ye İltica Eden Alman Bilim Siyaset ve Sanat Adamları, (1933 - 1953), Çev.:BAHADIR, Şefik Alp, İstanbul, 1982.

Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, cilt:1, Yayın Yönetmeni: Robert MANTRAN, Çev.:Server TANİLLİ, İstanbul, 1991.

ÖKLEM, Necdet, Atatürk Döneminde Darülfünun Reformu, İzmir, 1973.

ÖYMEN, H. Raşit, Doğulu ve Batılı Yönü ile Eğitim Tarihi, Ankara, 1969.

PROSS, Helge, "Die Geistige Enthauptung Deutschlands: Verluste durh Emigration. Nationalsozialismus und die deutschen Universitäten", Universitätstage, 1966, Berlin.

RÖPKE, Wilhelm, Briefe, 1934-1956, Zürih, 1976.

SAĞLAM, Tevfik, Nasıl Okudum, İstanbul, 1981[2].

SAKAOĞLU, Necdet, Osmanlı Eğitim Tarihi, İstanbul, 1991.

SEYHAN, Muvaffak, "Pof. Nissen'in Hatıraları", Milliyet, 3.Eylül.1971.

SHAW, Standford, Osmanlı İmparatorluğu ve Modren Türkiye, cilt:1, Çev.:Mehmet HARMANCI, İstanbul, 1982.

SİLER, Abdurrahman, Türk Yüksek Öğretiminde Darülfünun (yayınlanmamış doktora tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 1992.

SİNANOĞLU, Suat, Türk Humanizmi, Ankara, 1988[2].

SÖYLER, Ayhan, Atatürk'ün Üniversite Reformu (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 1987.

Sultan Abdülhamit, Siyasi Hatıratım, İstanbul, 1987[5].

SUSLU, Azmi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin 50 Yıllık Tarihi, Ankara, 1986.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi

TEKELİ, İlhan, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim Sistemindeki Değişmeler", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi Cilt:2, İstanbul, 1985.

———, "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, cilt:3, İstanbul.

TEKELİ, İlhan-
İLKİN, Selim, "Türkiye'de Bir Aydın Hareketi: Kadro", Toplum ve Bilim, sayı:24, kış, 1984.

TİTİZ, İrfan, Gülhane İç Hastalıkları Klinikleri Tarihi, Ankara, 1960.

TÖKİN, İsmail Husrev, "Milli Kurtuluş Devletçiliği", Kadro, sayı:18, Haziran 1933.

TUNA, Orhan, "Prof. Gerhard Kessler. Şahsiyeti ve Eserleri", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, cilt: XXIII, sayı:3-4, İstanbul, 1964.

TUNÇAY, Mete-
ÖZEN, Haldun, "1933 Darülfünun Tasfiyesi veya Bir Tek-Parti Politikacısının Önlenemez Yükselişi ve Düşüşü", Tarih ve Toplum, sayı:10, Ekim 1984.

—————, "1933 Tasfiyesinden Önce Darülfünun", Yapıt. Ekim 1984.

—————, "1933 Darülfünun Tasfiyesi", Yeni Gündem, Ekim 1984.

—————, "1933 Darülfünun Tasfiyesinde Fen ve Tıp Fakülteleriyle Eczacı ve Dişçi Mekteplerinden Atılanlar", Bilim ve Sanat, Ekim 1984.

TURAN, Şerafettin, Türk Devrim Tarihi, cilt:2, İstanbul, 1992.

TÜTENGİL, C. Orhan, "Ord. Prof.Dr. G.Kessler'in Sosyoloji Tarihimizdeki Yeri ve Türkiye'deki Yayınlarının Bibliyografyası", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, cilt: XXIII, sayı:3-4, İstanbul, 1964.

UNAT, Faik Reşit, Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış, Ankara, 1964.

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı, Ankara, 1988[3].

—————, Osmanlı Tarihi, 4 cilt, Ankara, 1947-1959.

ÜLGENER, Sabri F., "Alexander Rüstow. Bir Fikir ve Aksiyon İnsanının Arkasından", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, cilt:XXIII, sayı:3-4, İstanbul, 1964.

ÜLKEN, Hilmi Ziya, Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, İstanbul, 1992[3],

WIDMANN, Horst, Atatürk Üniversite Reformu, İstanbul, 1981, Çev.: KAZANCIGİL, A., BOZKURT, S.

YAVUZ, Fehmi, "Ernst Reuter" Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, cilt:XXIII, sayı:3, Ankara, 1968.

YENİÇAY, Fahir, "İstanbul Üniversitesi'nde Fiziğin Gelişmesi", İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde Çeşitli Fen Bilimi Dallarının Cumhuriyet Dönemindeki Gelişmesi ve Milletlerarası Bilime Katkısı, İstanbul, 1982.

YETKİN, Çetin, Türkiye'de Tek Parti Yönetimi, İstanbul, 1983.

YILDIRIM, Cemal, Bilim Tarihi, İstanbul, 1992[3].

SÜRELİ YAYINLAR

1- GAZETELER

Cumhuriyet

Hakimiyeti Milliye

Milliyet

2- DERGİLER

Atatürk Araştırma Merkezi

Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi

Belleten

Bilim ve Sanat

Erdem

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi

Kadro

Siyasal Bilgiler Fakültesi

Tarih ve Toplum

Toplum ve Bilim

Universitätstage

Yapıt

Yeni Gündem

EK 1

İstanbul Darülfünunun Şahsiyeti Hükmiyesi Hakkında Kanun

17 Ramazan 1342 ve 21 Nisan 1340

Kanun No. 493.

Madde 1- İstanbul Darülfünun ve müteşekkil bulunduğu Tıp, Hukuk, Edebiyat ve İlahiyat ve Fen medreselerinden her biri emvali menkule ve gayrimenkule tasarrufuna ve teberruat kabulüne ve devair ve mehakimde huzur ve murafaaya ve istikraz ve mümasili ukut hariç olmak üzere her nevi mukavelat aktine ve sarfiyat icrasına mezun, şahsiyeti hükmiyeyi haiz bir müessesedir.

Madde 2- İstanbul Darülfünunu mülhak bir bütçe ile idare olunur.Bu bütçede Darülfünunun ve her medresenin varidat ve mesarifi ayrı ayrı fasıllarda gösterilir. Fasıldan fasla nakli muhassesat için kanunu mahsus istihsal ve aynı faslın mevaddı beyninde nakli tahsisat Maarif Vekilinin tasdiki ile icra olunur.

Madde 3- İstanbul Darülfünunu ve medreselerinin varidatı:

1- Muvazenei umumiyeden verilen tahsisat;

2- Darülfünun ve medreselerce kavanin ve nizamatı mahsusasına tevfikan istifa olunacak her nevi ücret ve harçlardan;

3- Neşredilen asar ve resaili ilmiye satış hasılatından;

4- Darülfünun ve medreselerin emvali menkule ve gayrimenkulesi varidatından;

5- Vekaletnamelerden alınan Mektebi Hukuk ianesinden;

6- Maarif umuruna meşrut varidatına mukabil mazbut evkaftan tefrik edilecek hisse ile vakfiye teamüllerinde tedris ve müşabihi cihetlere muhassas varidatı olan emanet ve mülhak evkafın hasılatı safiyesinin yüzde muayyen bir miktarından;

7- Teberru ve emsali varidattan ibarettir.

Madde 4- Üçüncü maddenin 2,3 ve 5 inci fıkralarında gösterilen varidat ait oldukları medreselere mahsustur. Bu kısım varidatın sureti sarfı her medrese meclisi tarafından tahtı karara alınır. Diğer varidatın medarise sureti tevzii ve tahsisi İstanbul Darülfünunu Divanınca kararlaştırılır. Şu kadar ki teberruatta müteberrilerin şurut ve kuyuduna riayet olunur.

Muvakkat madde- İşbu kanunun neşrinden evvel İstanbul Darülfünunu için vuku bulan teberrüat ile Devletçe tahsis olunan ve mubayaa ve istimlak edilen emvali menkule ve gayrimenkule Darülfünun ve ait oldukları medreselere devir ve temlik olunur.

Madde 5- İşbu kanun tarihi neşrinden mer'idir.

Madde 6- İşbu kanunun icrasına İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

EK 2

7 İlkteşrin 1925 Tarihli İstanbul Darülfünun'u Talimatnamesinin Önemli Maddeleri:

Madde 2- Darülfünun ilmi muhtariyeti haizdir.

Madde 18- Maarif Vekili Darülfününun reisidir. Vekil Darülfünun Emini vasıtası ile Darülfününa nezaret eder.

Darülfünun emini, umumi müderris ve muallimleri tarafından üç sene müddetle intihap olunur. Müddeti hitam bulan Eminin tekrar intihabı caizdir. Müderrisler meyanından en çok rey kazanan iki zat vekalete iş'ar ve vekaletçe bunlardan biri tercih olunarak ba iradei milliye memuriyeti icra olunur.

Madde 21- Darülfünun Emininin vazifesi Darülfünun şubelerinin hüsnü idaresine nezaret, Divan mukarreratını icra ve fakülteler tarafından verilen Rüuslara vaz'ı imza ve müessesat ile muhabere ve Darülfünun namına gelen heyetleri kabul etmekten ve bilcümle hususatta Darülfününu temsil etmekten ibarettir.

Madde 22- Darülfününun bir divanı vardır. Divan Darülfünun Emininin riyaseti altında içtima ve berveçhi ati azayı tabiiye ile müderrisini tarafından Emin ile birlikte üçer sene müddetle ve ekseriyeti ara ile intihap olunan ikişer müderristir.

Madde 23- Divanın vazifesi ilmi, kazai ve idari olmak üzere üç kısımdır.

Madde 24- Divanın vazaifi ilmiyesi tedrisata müteallik olarak fakülte meclisi müderrisinlerinden tevdi olunan mukarreratı tetkik ve terakkiyatı ilmiyeye ait tetkikat ve taharriyatı teşvik ve kütübü ilmiye telif ve neşrini temin ve bu nevi asar eshabına mükafat itasını vekalete teklif ve ders ihdası ve lağvi ve tahvili hakkında Fakülte Meclislerince ittihaz olunan mukarreratı tetkik ve tasvip ve orta ve yüksek tedrisat hakkında mütalaa beyan etmekten ibarettir.

Madde 25- Divanın vazifei kazaiyesi, heyeti ilmiye azasından birinin tebdili hakkında intihaen itayı karar eylemekten ibarettir.

Madde 26- Divanın vazaifi idariyesi, Vekil veya Emin tarafından havale olunan hususatı müzakere ve Darülfünun bütçesini ihzar eylemekten ibarettir.

Madde 27- Hal ve faslı bidayeten Meclisi Müderrisine, intihaen Darülfünun Divanına ait mesail hakkında bir Fakülte Meclisi ile Divan arasında ihtilaf zuhurunda Divanın re'sen ittihaz edeceği karar mutadır.

EK 3

Maarif Vekilliğinin Mucip Sebebleri:

"İstanbul Darülfünunu'nun teşkilât kanunu projesi ihzar ve ıslah çarelerini tesbit için Yüksek Meclisçe kendisine verilmiş olan salâhiyete istinaden hükümet geçen yıl mezkûr müessesenin vaziyetini tetkik etmiştir. Bu hususta hazırlanan rapor ve Darülfünun Fakültelerinin teklifleri ve muhtelif ecnebi Darülfünunlarının vaziyetleri Vekâletçe esaslı surette gözden geçirilmiş, bu suretle İstanbul Darülfünunu'na verilecek yeni şeklin hazırlıkları tamamlanmış olduğundan ıslahat sahasında Vekâletçe hemen faaliyete geçilmesi kararlaştırılmıştır. Darülfünun ve ona mülhak teşkilâtın tamamen ilgası ve ondan sonra yenisinin memleketin ihtiyaçlarına mutabık şekilde vücuda getirilmesi icap eder.." *

T.B.M.M. Maarif Encümeni Mazbatası:

İstanbul Darülfünunu'nun lağviyle yeni bir üniversite tesisi hakkında büyük Meclise gönderilip encümenimize havale edilen kanun lâyihası sebebleri muhtevî lâyıha ile birlikte Maarif Vekili Dr. Reşit Galip Bey hazır olduğu halde encümenimizde okundu ve üzerinde konuşuldu:

Darülfünun hakkında Maarif Vekilliği'nce yaptırılmış olan uzun tetkikler bu müessesenin öteden beri lüzumu zaten taktir edilmiş olan bir şekilde ve esaslı bir surette ıslah edilmesi ve daha doğrusu yeniden teşkil olunması zaruretini büsbütün meydana çıkarmıştır. Meclise verilecek kanun layihasının kanun şeklinde yapılmasına lüzum görülen değişiklikler yalnız tedris usullerine, kürsülerin miktar ve mahiyetine veya başka teferüata münhasır olmayıp fakültelerin kurulmasına ve bütün tedris heyetlerinin yeniden seçilmesine taallûk ettiğinden meselenin bugünkü teşkilatı düzeltmek suretiyle halledilmesi mümkün görülmemiş, yeni ve mütekâmil bir müessesenin meydana getirilmesi için mevcut teşkilatın lağvedilmesindeki ve muvakkat kadro ile bir intikal devresinin kabul olunmasındaki zaruret takdir edilmiştir. Bu ilga keyfiyeti ve bir senelik muvakkat devre Maarif Vekilliği'ni yeni teşkilat teşebbüsünde ancak ilmi ve asri esaslar dairesinde serbest bırakılmasını temin etmiş olacaktır.

Kanunun 4. maddesiyle tesbit edilen muvakkat kadrosuna girmiş bulunmak, 10. maddede söylendiği üzere hükümetçe hazırlanıp taayyün etmesiyle meydana gelecek asıl İstanbul Üniversitesi talim ve tedris heyeti arasına girmek için kazanılmış bir hak teşkil etmeyecektir. İstanbul Üniversitesi kanunu ile tedris heyetine girecek unsurların vasıfları ve şartları tesbit edilmiş olacağından muvakkat kadrodan ancak bu vasıfları ve şartları haiz olanlar yeni üniversitenin tedris ve talim kadrosuna alınabileceklerdir.

Darülfünun'un bugünkü teşkilatına dahil ve birtakım kazanılmış haklara sahip olan zatların da ya yeni teşkilatta veya başka hizmetlerde müfit olacakları şekilde kullanılmaları mümkün olduğu gibi mağdur vaziyete düşmemeleri için de bir takım tedbirler düşünülmüş bulunduğuna göre encümenimiz bugünkü İstanbul Darülfünun teşkilatının ilgası teklifini kabul etmiş bulunmaktadır.

İkinci madde mucibince yeniden açılacak olan İstanbul Üniversitesi'nin adı üzerinde epeyce konuşuldu. Türk diline Darülfünun kelimesi kadar üniversite kelimesi de yabancı olduğundan dil heyetince kabul edilecek öz dilde bir karşılık bulununcaya kadar işbu üniversite kelimesi beynelmilel bir tabir olduğuna göre muvakkat olmak kaydıyla ve önümüzdeki sene zarfında teklif edilecek teşkilat kanunlarında yerine Türkçesinin ikamesi temennisiyle kabul edildi.

Dördüncü maddede muvakkat devrenin tam bir ders senesine tekabül edecek bir ders senesinin karışıklıktan kurtarılabilmesi için 31 Temmuz 1934 tarihine kadar uzatılması lâzım görüldü.

Altıncı maddenin ihtiva ettiği hükümler itibariyle değil, şekil ve ifade dolayısıyla değiştirilmesi muvafık görülerek arzedilen şekle tahvili münasip görülmüştür. Muvakkat kadroda açıkta kalan ve telif tercüme heyetine girmemiş olanların yeni üniversite teşkilat kanunun meriyetine veya bu müddet içinde devlet hizmetlerinden birine tayinlerine kadar açık maaşıyle birlikte eski maaşlarının noksanını ikmal edecek mütemmim ücret almaları ve buna mükabil Maarif Vekaleti'nce muvakkat hizmetlerde istihdam edilmeleri Vekil Bey'in de reyinin inzimamiyle muvafık görülerek buna dair yeniden bir madde teklif edilmiştir.

Kanun lâyihasının 10. maddesindeki müddet bir sene olmak üzere tadil edilmiş ve madde buna nazaran değiştirilerek arzolunmuştur.

Lâyiha bu tadil ve ilaveler ile tertip edilerek umumî heyetin tasvibine arzedilmek üzere yüksek reisliğe takdim kılındı.:**

Maarif En. Reisi Erzurum **Nafi Atuf**	M.M. Sinop **İ.Alâettin**	Kâtip Afyon K. **İzzet Ulvi**	Aza Afyon K. **Haydar**

Aza İzmir **Osmanzade Hamdi**	Aza Mersin **Ferit Celâl**	Aza Muş **Kılıçoğlu Hakkı**
Aza Ordu **Hasan**	Aza Urfa **Refet**	Aza Trabzon **Halil Nihat**

Büyük Millet Meclisi kendisine sunulan bu metni, 31 Mayıs 1933 günü üniversite reformu konusunu gündemine alarak aynen kabul etmiştir.

31 Mayıs 1933 tarih ve 2252 sayılı kanun:

Madde 1- İstanbul Darülfünunu ve ona bağlı bütün müesseseler kadro ve teşkilatlariyle beraber 31 Temmuz 1933 tarihinden itibaren mülgâdır.

Madde 2- Maarif Vekilliği 1 Ağustos 1933 tarihinden itibaren İstanbul'da (İstanbul Üniversitesi) adı ile yeni bir müessese kurmaya memurdur. Maarif Vekaleti bu üniversite teşkilatına ait kanun lâyihasını en geç 1 Nisan 1934 tarihine kadar Büyük Millet Meclisine tevdî eyler.

Madde 3- Nafaa Vekilliği'ne bağlı olan (Yüksek Mühendis Mektebi) ile İktisat Vekilliği'ne bağlı (Yüksek Ticaret Mektebi) ni İstanbul Üniversitesi teşkilatı arasına almaya İcra Vekilleri Heyeti mezundur.

Madde 4- Tıp Fakültesi'nin İstanbul'daki umumî, mülhak ve hususi bütçelerle belediye bütçelerinden idare edilmekte olan hastanelerden istifade eylemesine lüzum görülürse fakültenin bu hastanelerden istifade suretleri ve masrafa iştiraki ve her hastanede ayrılacak yatak adedi ve sair esaslar Dahiliye, Maarif ve Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekillerince müştereken tayin ve tesbit olunur.

Madde 5- İkinci madde mucibince kurulacak üniversitenin 1 Ağustos 1933 tarihinden 31 Mayıs 1934 tarihine kadar devam edecek olan muvakkat devresi için icabeden tedris, idare ve ecnebî mütehassısları kadrolarının tanzimi ve vazifelerin tayini Maarif Vekilliği'ne aittir. Bu muvakkat kadroya girmiş olmak ikinci maddede yazılı Üniversitenin esas kadrosuna girmek için müktesep bir hak teşkil etmez.

Madde 6- Darülfünun kadrosuna dahil olanlardan kurulacak üniversitenin muvakkat kadrosuna alınacak müderris ve muallimler ile bunların muavinleri ve asistanları 1931 senesi Darülfünun bütçe kanununun 10. maddesi hükmüne göre Darülfünun'ca verilmekte olan maaşlarını alırlar. Bunlara maaşlarına tekabül eden miktarda ücret verilmesi caizdir.

Muvakkat devreye ait tedris kadrosundaki vazifelere hariçten

tayin olunanların bu vazifeleri için kadroda muayyen olan maaşı almalarına 1452 numaralı kanunun umumî hükümleri manî olduğu takdirde kadrodaki maaş ile bu kanunun tecviz ettiği derece maaşı arasındaki fark ilaveten ücret olarak verilebilir.

Madde 7- Maarif Vekilliği İstanbul Üniversitesi'nde bir telif ve tercüme heyeti kurmaya mezundur. Bu heyete Darülfünun tedris kadrosunda dahil bulunan zevattan lüzumlu vasıfları haiz olanlar alınır ve kendilerine bu yeni hizmetlerine mukabil ücret verilir. Bu ücretler: bu zatların Darülfünun'daki lagvı dolayısiyle alacakları maaşları tutarları arasındaki farkı geçemez. Bu ücretler açık maaşlarının itasına mani değildir.

Madde 8- Darülfünun'un ilgası dolayısiyle açıkta kalmış olupda telif ve tercüme heyetine de seçilmemiş olan müderris ve muallimler yeni Üniversite teşkilat kanunun me'iyetine veya bu müddet içinde Devlet hizmetlerinden birine tayinlerine kadar yukarıdaki madde hükümlerine göre açık maaşı ve mütememmim ücret alırlar. Buna mıkabil Maarif Vekilliği bu müddet zarfında kendilerine muvakkat hizmetler tevdî edebilir.

Madde 9- Darülfünun 1932 malî senesi bütçe kanunda yazılı menbalardan 1933 malî senesi zarfında tahassül edecek varidat hazinece 1933 muvazenei umumiyesinde lâhika olarak bir taraftan Darülfünun'un hasılatı adıyle açılacak nâzım varidat faslına irat ve diğer taraftan Darülfünun maaş ve ücret ve bilûmum masrafları adı ile Maarif bütçesinde açılacak nazım masraflar faslına tahsisat kaydolunur. Birinci fıkrada yazılı membalardan toplanan paralar Cumhuriyet Merkez Bankası'na Maarif Vekilliği emrine bir hesabı cariye yatırılır.

Madde 10- Gerek 9. maddede yazılı varidatın gerek Darülfünun'un hükmî şahsiyetine ait tahsislerin tahsil ve sarfı ve bütün idare işlerinin tedviri için bir muvakkat teşkilat yapmağa Maarif Vekilliği mezundur.

Madde 11- Darülfünun'un 1933 malî senesi haziran ve temmuz aylarına ait umumi hizmetlerinin görülmesi için 9. maddede yazılı varidattan icap eden miktarı Darülfünun'a verilir. Bu iki aya ait tahsisatın fasıl ve maddelere tefriki ve lüzum görülürse bu fasıllar arasında münakale yapılması İcra Vekilleri Heyeti'ne aittir. Bu varidattan haziran ve temmuz ayları için tahsis olunan miktardan arta kalan miktar ile iki aylık tahsisattan sarfolunmayan kısım 5. maddede yazılı muvakkat idarenin maaş ve ücret ve diğer bütün masraflarına karşılık tutulmuştur. Bunun fasıl ve maddelere ayrılması ve fasıllar arasında münakalesi kezalik İcra Vekilleri Heyeti'nce yapılır.

Madde 12- İstanbul Darülfünunu ile ona bağlı müesseselere ait bütün kanunlar ve hükümler 31 Temmuz 1933 tarihinden itibaren

mülgadır.

Madde 13- Bu kanun 1 Haziran 1933 tarihinden itibaren muteberdir.

Madde 14- Bu kanun hükümlerini icraya İcra Vekilleri Heyeti memurdur.***

* BİLSEL, a.g.e., s.29; HIRŞ, a.g.e., s.298-299; SÜYLER, a.g.e., s.76-77.

** BİLSEL, a.g.e., s.29-31; HIRŞ, a.g.e., s.299-300; SÜYLER, a.g.e., s.77-78.

*** T.B.M.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre:4, cilt:15, içtima:2, s.466,467; BİLSEL, a.g.e., s.31-34; HIRŞ, a.g.e., s.308-310; SÜYLER, a.g.e., s.79-81.

EK 4

Üniversitenin Muvazenei Umumiyeye alınmasına dair 29 mayıs 1934 tarihli ve 2467 numaralı kanun.

Madde 1- 2252 numaralı kanunla kurulan İstanbul Üniversitesi ve müteşekkil bulunduğu Fakültelerle bunlara bağlı mektep ve müesseseler Muvazenei Umumiye içine alınmıştır.

Madde 2- İstanbul Darülfününunun şahsiyeti hükmiyesi hakkındaki mülga 21 nisan 1340 tarih ve 493 numaralı kanunun üçüncü maddesinde gösterilen membalardan tahassül edecek varidat hazinece tahsil olunur. Ancak mezkûr maddenin 5 numaralı fıkrasında yazılı vekâletnamelerden alınacak hukuk mektebi ianesi 60 kuruş olarak alınır.

Bu madde mucibince alınacak paralar varidat bütçesinde (İstanbul Üniversitesi hasılatı) adı ile açılacak bir fasla irat kaydolunur.

Madde 3- Üniversite talebesinden alınan tedris ücreti, şahadetname, imtihan, kayıt ve suret harçları, lâboratuvar ve hastanelerce alınacak lâboratuvar masrafları, ecza ve film bedelleri miktarı ve bunların cibayet tarzı Maliye, Maarif ve Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekâletlerince müştereken tayin ve tesbit olunur.

Madde 4- Tıp Fakültesinin İstanbuldaki umumî, mülhak ve hususî bütçelerle Belediye bütçesinden idare edilmekte olan hastanelerden istifade suretleri ve masrafa iştiraki ve her hastanede ayrılacak yatak adedi ve sair esaslar, Dahiliye, Maarif ve Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekillerince müştereken tayin ve tesbit olunur.

Madde 5- İstanbul Üniversitesi ordinaryüs, profesör ve doçentleri ile idare memurlarının derece, adet ve maaşları (1) numaralı cetvelde gösterilmiştir.

Madde 6- İstanbul Üniversitesinde istihdam olunan asistanlara menşeleri müsait olmak şartile kıdemlerine göre 20-30 lira maaş veya bunların tutarı derecesinde ücret, baş asistanlara da 35 lira maaş veya bunun tutarı derecesinde ücret ve Tıp Fakültesinde ibate ve iaşe edilen asistanlara 50-60 lira ücret verilir. Asistanların intihap, kabul ve infisal şekilleri ile istihdam müddetleri Maarif Vekâletince tesbit olunur.

Madde 7- Vekillere verilecek vekâlet maaş veya ücret miktarı, vekâlet ettikleri derse muhassas maaşın ilk derecesi üzerinden hesap edilir.

Madde 8- Mülga İstanbul Darülfünunu tedris ve idare heyetlerinden açıkta kalıp hizmet müddeti 30 seneyi bulanlardan

1 haziran 1934 tarihinden itibaren üç ay zarfında Maarif Vekâletince yeniden bir vazifeye tayin olunmalarına imkan görülmiyenler mecburi tekaüde sevkolunur. Gerek bunlar, gerek ayni heyetlere mensup olup tekaütlüğünü istiyenlerle İstanbul Üniversitesi ordinaryüs, profesör ve doçentlerinin ve idare memurlarının tekaütlükleri 1683 numaralı kanunun hükümlerine göre yapılır.

Mülga Darülfünundan açıkta kalıp mecburi tekaüde sevkedilmeyenlere umumî hükümler dairesinde açık maaş verilir.

Madde 9- 31 mayıs 1933 tarih ve 252 numaralı kanun mülgadır.

Muvakkat madde 1- 1933 malî senesinde gerek Üniversiteye verilen tahsisattan gerek 2337 numaralı kanunla yapılan istikrazdan sarfolunamıyan mebaliğ 1934 malî senesi Maarif Vekâleti bütçesinde İstanbul Üniversitesi masarifi faslının, inşaat, tamirat ve tesisat maddesine tahsisat olarak ilave edilir.

Muvakkat madde 2- İstanbul Üniversitesi merkez binası ile fakülteler ve bunlara bağlı bütün müesseselerde yapılacak tamirat, inşaat ve tesisat ile alınacak âlât ve edevat ve ders levazımı ve mefruşatı ile sair masarifi için Maarif Vekâleti 1934, 1935, 1936 ve 1937 seneleri bütçelerine her sene konulacak ikişer yüz bin liradan ödenmek üzere azami 800.000 liraya kadar gelecek senelere sarî taahhüdat icrasına Maarif Vekiline mezuniyet verilmiştir.

Muvakkat madde 3- Üniversite muhasebe teşkilatına ait olup merbut (2) numaralı cetvelde derece, adet ve maaşları gösterilen memurları Maliye Vekâleti kadrosuna ilave olunmuştur.

Madde 10- Bu kanun 1 haziran 1934 tarihinden muteberdir.

Madde 11- Bu kanunun hükümlerini icraya Dahiliye, Maliye, Maarif ve Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekilleri memurdur.

EK 5

1933 Darülfünun Reformu Esnasında Görevden Alınan Öğretim Elemanları

HUKUK FAKÜLTESİ

1.Ahmet Ağaoğlu - Tarih-i Hukuk Müderrisi
2.Ethem Akif (Battalgazi) - Tıbb-ı Adli Müderrisi
3.Cevdet Ferit (Basman) - Usul-ü Cezaiye Müderrisi
4.Hacı Adil (Arda) - Hukuk-u Medeniye Müderrisi
5.Hasan Tahsin (Ayni) - Maliye Müderrisi
6.Mustafa Zühtü (İnhan) - İhsaiyat Müderrisi
7.Ahmet Reşit (Turnagil) - Hukuk-u Düvel Müderrisi
8.Kenan Ömer (öner) - Cezaî Tatbikat Müderrisi
9.Muslihiddin Adil (Taylan) - İdare Hukuku Müderrisi
10.Abdurrahman Munip (Berkan) - Hukuk-u Medeniye Müderrisi
11.Münir (Serim) - İktisat Müderrisi
12.Cevat Abdurrahim (Gücün) - Tatbikî Hukuk Muallimi
13.Ahmet Mithat - Hukuk-u Esasiye Muallimi
14.Memduh - Ticaret-i Berriye Muallimi
15.Vehbi (Yekebaş) - Ceza Hukuku Muallimi

EDEBİYAT FAKÜLTESİ

1.Ali Muzaffer (Göker) - Asr-ı Hâzır Tarihi Müderrisi
2.İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu Ulum-u Tedris ve Terbiye, İslâm Bediiyatı, İçtimaî Ruhiyat, İçtimaîyat Müderrisi
3.Ahmet Naim (Babanzade) - Mabad-ü Tabia Müderrisi
4.Yusuf Behçet (Gücer) - Kurun-u Vusta Tarihi Müderrisi
5.Ahmet Refik (Altınay) - Türkiye Tarihi Müderrisi
6.Ali Ekrem (Bolayır) - Şerh-i Mütün Müderrisi
7.Avram Galanti (Bodrumlu) - Akvamı - Kadime-yi Şarkıyye Tarihi Müderrisi
8.Yusuf Şerif (Kılıçel) - Garp Edebiyatı Tarihi Müderrisi
9.Ömer Ferit (Kam) - İran Edebiyat Tarihi Müderrisi
10.Halil Nimetullah (Öztürk) - Mantık Müderrisi
11.Ali Macit (Arda) - Beşeri Coğrafya Müderrisi
12.Hamit Sadi (Selen) - Umumi Coğrafya Muallimi
13.Mehmet Hamit (Hasancan) - İktisat Müderrisi

İLAHİYAT FAKÜLTESİ

1.Hüseyin Avni (Karamehmedoğlu) - Hadis ve Hadis T. Müderrisi

TIP FAKULTESİ

1.Kadri Raşit Paşa (Anday) - Seririyat-ı Etfal Müderrisi
2.Ziya Nuri Paşa (Birgi) - Ezniye ve Hançeriye Müderrisi
3.Esat Paşa (Işık) - Ayniye Müderrisi
4.Besim Ömer Paşa (Akalın) - Veladiye Müderrisi
5.Süreyya Ali (Kayaca) - Seririyat-ı Dahiliye Müderrisi
6.Kerim Sebati (Göker) - Seririyat-ı Hariciye Müderrisi
7.Orhan Abdi (Kurtaran) - Seririyat-ı Hariciye Müderrisi
8.Hamdi Suat (Aknar) - Teşrih-i Marazi Müderrisi
9.Hadi Faik (Gediz) - Tıbbi Kimya Müderrisi
10.Hasan Reşat (Sığındım) - Cildi Seririyat Müderrisi
11.Talha Yusuf - Fizyoloji Müderrisi
12.Saadettin Vedat (Koçer) - Mabadi-i Emraz-ı Hariciye Müderrisi
13.Kenan Tevfik (Sezenel) - Veladiye Müderrisi
14.Ziya (Gün) - Ayniye Müderrisi
15.Server Kâmil (Tokgöz) - Hıfzısıhha Müderrisi
16.Hüseyinzade Ali (Turan) - Cildiye Müderrisi
17.Mehmet Selahattin (Erk) - Radyoloji Muallimi
18.Fuat Fehim (Caculi) - Nisaiye Müderrisi
19.Mustafa Nevzat (Pisak) - Fenn-i İspençiyari Müderrisi
20.Mahir (Tokay) - Teşrih Müderrisi
21.Übeyd Refik - Seririyat-ı Dahiliye Müderris Muavini
22.Ali Haydar (Erel) - Kulak Burun Boğaz
23.Hikmet (Gizer) - Nisaiye
24.İsmet Kamil (İzzet Kemal)
25.Niyazi (İsmet Gözcü)
~~26.Burhanettin (Toker) - Hariciye~~
27.Fazıl (Fazlı Faik) - Kimya
28.İbrahim Şevki
29.İsmail Derviş - Fenn-i Veladiye ve Ebeler Fizyolojisi Müderris
30.Miralay Raşit Tahsin - Akliye

FEN FAKULTESİ

1.Mustafa Hakkı
2.Hüsnü Amid (Sayman) - Riyaziyat-ı Umumi Müderrisi
3.Said (Gelenbevioğlu) - Tecrübi Fizik Müderrisi
4.Esat Şerafettin (Köprülü) - Nebatat Müderrisi
5.Cevat Mazhar - Kimya-yı Hayati ve Sınai Müderrisi
6.Fatin (Gökmen) - Heyet ve hesab-ı İhtimali Müderrisi
7.Nazmi Asaf - Tahlil-i Sınai ve Kimya-yı Gayri Uzvi Müderrisi
8.Mustafa Salim (Tunakan) - Mihanik-i Ali-i Riyazi Müderrisi
9.Ahmet Müştak (Öke) - İlm-i Arziiyat Müderrisi
10.Burhanettin (Berken) - Tahlil-i Riyazi Müderrisi
11.Burhanettin Ferit - Elektroteknik Tecrübi Fizik Müderrisi
12.Ligor (Kimyacı) - Kimya-yı gayri Uzvi ve Kimya-yı Tahlili Müd.

13. Ali Vehbi (Türküstün) - Hayvanat Müderrisi
14. Ömer Şevket (Öncel) - Kimya-yı Uzvi Müderrisi
15. Tevfik (Esen) - Umumi Fizik Müderrisi
16. Ahmet Malik (Sayar) - İlm-i Arz, Madeniyat ve İlm-i Müstahesat Muallimi

ECZACI ve DIŞÇI MEKTEPLERİ

1. Hulusi (Raşit) - Hayvanat Muallimi
2. Kazım Nuri - Fizik Muallimi
3. Ziya - Uzvi Kimya Muallimi
4. Oseb Celalyan - Gayri Uzvi Kimya
5. Ziyaeddin - Hayati Kimya
6. Hüseyin Talat - Emraz-ı Esman ve Ameliyat-ı Sinniye Muallimi
7. Mazhar Hüsnü - Emraz-ı Umumiye ve Fen Muallimi
8. Halil Salih - Protez Muallimi
9. Mahir - Teşrih ve Fizyoloji Muallimi